

AYŞEGÜL ELÇİ

Philip Roth'un *Everyman* ve
Erhan Bener'in *Yalnızlar*
Romanlarında

Yalnızlık İmgesi

Ayşegül ELÇİ

1996 yılında başladığı Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Bölümünde 3 yıl okuduktan sonra başörtüsü örttüğü gerekçesiyle okula alınmadı ve eğitimine ara vermek zorunda kaldı. 2011 yılında çıkan öğrenci affı ile eğitimine kaldığı yerden devam etmiştir. Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'ne yatay geçiş yapmış ve lisans eğitimini dereceyle bitirmiştir. 2019 yılında Bingöl Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin ortak yürüttüğü İngiliz Dili ve Edebiyatı yüksek lisans programını tamamlamıştır. 2025 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Akademik ilgi alanları kültürel çalışmalar, psikanaliz, engellilik çalışmaları, transhümanizm/posthümanizm ve karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarını kapsamaktadır

**PHILIP ROTH'UN *EVERYMAN*
VE ERHAN BENER'İN *YALNIZLAR*
ROMANLARINDA YALNIZLIK İMGESİ**

Ayşegül ELÇİ

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Aralık 2025

ISBN: 978-625-396-804-5
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

ELÇİ, Ayşegül
PHILIP ROTH'UN *EVERYMAN* VE ERHAN BENER'İN
YALNIZLAR ROMANLARINDA YALNIZLIK
İMGESİ

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 65

Konevi Mah.
Larende Cad. No:20/A
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 66

Siyavuşpaşa Mah.
Gül Sk. No:15 B
Bahçelievler/**İstanbul**
(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com
📞📧 / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	8
I. BÖLÜM YALNIZLIK	12
YALNIZLIK İMGESİNE BAKIŞ	12
YALNIZLIK OLGUSUNA YAKLAŞIMLAR	15
Sosyolojik Yaklaşım.....	16
Felsefi Yaklaşım	20
Psikolojik Yaklaşım	24
SOSYOLOJİK BİR SORUN OLARAK YALNIZLIK.....	32
Kişisel Etmenler	35
Çevresel Etmenler.....	38
YALNIZLIK ALGISININ YANSIMALARI	42
Batıda Yalnızlık Algısı ve Yansımaları	43
Türkiye’de Yalnızlık Algısı ve Yansımaları	45
YALNIZLIĞIN OLASI SONUÇLARI	48
YALNIZLIK OLGUSUYLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR.....	55
Yalnızlık; Tek Başlılık- Yapayalnızlık.....	55
Yalnızlık; Hastalık ve Ölüm.....	58
Yalnızlık; Yaşlılık ve Emeklilik.....	62
Yalnızlık; Biten İlişkiler.....	67
II. BÖLÜM	70
PHILIP ROTH’UN <i>EVERYMAN</i> ROMANINDA YALNIZLIK İMGESİ	70
Philip Roth’un Hayatı ve Eserleri	70
<i>Everyman</i> Romanının Özeti	72

<i>Everyman</i> Romanında Yalnızlık İmgesi	76
Ölüm ve Yalnızlık	76
Hastalık ve Yalnızlık	85
Biten İlişkiler ve Yalnızlık	92
Emeklilik ve Yalnızlık	95
ERHAN BENER'İN YALNIZLAR ROMANINDA YALNIZLIK İMGESİ	99
Erhan Bener'in Hayatı ve Eserleri	99
Yalnızlar Romanının Özeti	102
Yalnızlar Romanında Yalnızlık	104
Sosyal Yalnızlık	104
Duygusal Yalnızlık	115
Ölüm ve Yalnızlık	125
Yalnızlık İmgesinin Diğer Yansımaları	133
EVERYMAN VE YALNIZLAR ROMANLARINA KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ	139
Benzerlikler	139
Farklılıklar	144
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	151

ÖNSÖZ

Philip Roth'un Everyman ve Erhan Bener'in Yalnızlar Romanlarında Yalnızlık İmgesi konulu çalışma, Amerikan edebiyatının önemli isimlerinden Philip Roth'un *Everyman* romanı ile Türk edebiyatının önemli isimlerinden Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanındaki yalnızlık imgesini ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın kuramsal yönü ele alınırken, ikinci bölümde çalışmanın uygulamalı yönü ele alınmaktadır. Çalışmanın kuramsal yönü bu alanla ilgili literatür incelenerek oluşturulurken, uygulamalı yönü söz konusu iki eser incelenerek oluşturulmuştur.

Philip Roth'un *Everyman* adlı romanı 2006 yılında adıyla ABD'de yayımlanmıştır. Eser Türkçe'ye 2016 yılında *Sokaktaki Adam* adıyla çevrilmiştir. Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanının ilk baskısı ise 1956 yılında Gordioum adıyla yapılmıştır. Bener'in eseri, daha sonraki baskılarda *Yalnızlar* ismi ile yayımlanmıştır.

GİRİŞ

Philip Roth'un Everyman ve Erhan Bener'in Yalnızlar Romanlarında Yalnızlık İmgesi adını taşıyan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, yalnızlık kavramıyla ilgili literatür çalışması yapılacaktır. Bu bağlamda, yalnızlık imgesine bakış, yalnızlıkla ilgili kuramsal yaklaşımlar, yalnızlık sorunsalı, yalnızlık algısının yansımaları, yalnızlığın olası sonuçları, yalnızlık ve hastalık ilişkisi, yalnızlık ve ölüm ilişkisi, yalnızlık ve yaşlılık ilişkisi, yalnızlık ve emeklilik ilişkisi, yalnızlık ve biten ilişkiler gibi başlıklar altında çalışmanın kuramsal boyutu ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise Philip Roth'un *Everyman* ve Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanlarında yalnızlık imgesi işlenmektedir. Bu bölümde, çalışmaya konu olan yazarların hayatları ve eserleri ile romanların özetlerine yer verildikten sonra romanlardaki yalnızlık imgeleri incelenmektedir. Son olarak, her iki romandaki benzerlikler ve farklılıklar yalnızlık imgesi bağlamında değerlendirilmektedir.

Yalnızlık, sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi anlaşılması oldukça zor ve bu sebepten dolayı üzerinde uzlaşmış bir tanımın olmadığı kavramlardan biridir. Literatür incelendiğinde, yalnızlık kavramına dair çok sayıda tanımın yapıldığı görülmektedir. Literatürdeki bu çok sayıda tanımdan birkaçına birinci bölümde yer alan *Yalnızlık İmgesine Bakış* başlığı altında yer verilmektedir. Yalnızlık kavramına ilişkin verilen tanımlardan sonra, yalnızlık ile ilgili kuramsal yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır. Bu yöntemler sosyolojik, felsefi ve psikolojik yaklaşımlardır.

Yalnızlık kavramının tanımlamasında olduğu gibi çeşitleri konusunda da literatürde farklılıklar göze çarpmaktadır. *Sosyolojik Bir Sorun Olarak Yalnızlık* başlığı altında bu farklılıklara vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte, Batıda ve Türkiye’de yalnızlık sorunsalının nasıl ele alındığı ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Devamında, *Yalnızlık Algısının Yansımaları* ve *Yalnızlığın Olası Sonuçları* başlıkları altında bir takım bilgiler aktarılmaktadır.

Yalnızlık sorunsalı incelendiğinde, yalnızlığı etkileyen bireysel etmenler ve çevresel etmenlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu açıdan, sosyolojik bir sorun olarak yalnızlık bireysel ve çevresel etmenler göz önünde bulundurularak ele alınmaktadır. Yalnızlık sorunsalından sonra, yalnızlığın sonuçlarına da yer verilmektedir. Yalnızlığın sonuçları olarak intihar, erken ölümler, teknoloji bağımlılığı, alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, iletişim becerilerinde eksiklik gibi olgular dikkat çekmektedir. Birinci bölümde son olarak, *Yalnızlık Olgusuyla İlgili Kavramlar* başlığı altında tek başnalık, yapayalnızlık, yalnızlık ve hastalık, yalnızlık ve ölüm, yalnızlık ve yaşlılık, yalnızlık ve emeklilik ile yalnızlık ve ilişkilerin sonu arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Philip Roth’un *Everyman* ve Erhan Bener’in *Yalnızlar* romanlarındaki yalnızlık imgesi incelenmektedir. İlk olarak *Philip Roth’un Everyman Romanında Yalnızlık* başlığı altında yazarın hayatı ve eserleri, *Everyman* romanının özetine yer verilmekte ve devamında *Everyman* romanındaki yalnızlık imgesi incelenmektedir. Romandaki yalnızlık imgesi; ölüm ve yalnızlık, hastalık ve yalnızlık, biten ilişkiler ve yalnızlık ile emeklilik ve yalnızlık başlıkları altında ele alınmaktadır. Daha sonra, *Erhan Bener’in Yalnızlar Romanında Yalnızlık* başlığı altında Erhan Bener’in hayatı ve eserleri, *Yalnızlar* romanının özetine yer verilmekte ve devamında romandaki yalnızlık imgesi incelenmektedir. Romandaki yalnızlık imgesi, sosyal yalnızlık, duygu-

sal yalnızlık, ölüm ve yalnızlık ile yalnızlık imgesinin diğer bazı yansımaları başlıkları altında ele alınmaktadır. İkinci bölümde son olarak, *Everyman* romanı ile *Yalnızlar* romanındaki benzerlikler ve farklılıklar yalnızlık imgesi bağlamında değerlendirilmektedir.

Philip Roth'un Everyman ve Erhan Bener'in Yalnızlar Romanlarında Yalnızlık İmgesi başlığını taşıyan bu çalışmanın amacı, Amerikan edebiyatı ve Türk edebiyatındaki iki yazarın, romanlarında yalnızlık olgusunu nasıl ele aldıklarını ortaya koymaktır. Her ne kadar farklı kültürlerdeki iki yazarın romanı çalışmaya konu edilse de iki romanın da odak noktası yalnızlık imgesidir. Çalışma bu noktaya odaklanmaktadır.

Bu çalışmada vaka çalışması yöntemi kullanılmıştır. Vaka çalışmasının romanları analiz etmek ve kuramcıların görüşlerini yalnızlıkla bağlantılı olarak incelemek için uygun bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Çalışmada seçilen romanlar vaka çalışması olarak ele alınır, teorik alanda etkili olan görüşler romanlardaki olaylar, karakterlerin düşünceleri ve diyaloglarıyla ilişkilendirilerek romanlar incelenir. Çalışmanın ilk bölümü oluşturulurken literatür taraması yapılarak ve yalnızlık ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelenerek, çalışmanın kuramsal boyutu oluşturulmuştur. İkinci bölümde, *Everyman* ve *Yalnızlar* romanlarındaki yalnızlık imgesi karşılaştırmalı yöntem ile incelenmiştir. Philip Roth'un 2006 yılında yayınladığı *Everyman* adlı romanı *Sokaktaki Adam* (2016a) adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmada, *Sokaktaki Adam* romanının, orijinal nüshası olan *Everyman* incelenmiştir. Kitaptaki yalnızlık imgesi ele alınırken açıklamalar Türkçe'ye çevrilerek yazılmış, İngilizce ifadeler ise dipnot olarak verilmiştir. Çalışmaya konu olan ikinci kitap, Erhan Bener tarafından 1956 yılında ilk baskısı yapılan *Yalnızlar* adlı romandır. İlk olarak *Gordium* adı ile yayınlanan romanın bugüne kadar farklı yayın evleri tarafından çok sayıda baskısı yapılmıştır. Roman, her yeni baskıda, yazarı tarafından güncellenmiş ve

adeta yeniden yazılmıştır. Bu çalışmada, incelemeye esas alınan nüsha, Everest Yayınları tarafından 2015 yılında birinci baskısı yapılan nüshadır.

Literatür incelendiğinde, karşılaştırmalı edebiyatta çok sayıda eserin karşılaştırıldığı görülmektedir. Buna karşın, Philip Roth ve Erhan Bener'in eserlerinin yalnızlık bağlamında analiz edildiğine dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yine karşılaştırmalı edebiyat literatüründe edebi metinlerde pek çok olgu ele alınırken, yalnızlık olgusuna ilişkin sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. *Everyman* ve *Yalnızlar* romanlarındaki yalnızlık imgesini karşılaştırmalı bir şekilde ele alan bu çalışma, literatürdeki boşluğa bir katkı sunma adına önem taşımaktadır.

Amerikan edebiyatının usta ismi Philip Roth'un *Everyman* romanı ile Türk edebiyatının önemli ismi Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce iki romanın yayımlandıkları tarih arasında elli yıl gibi uzun bir zaman dilimi bulunmaktadır. Roth'un romanının merkezinde isimsiz bir birey yer alırken, Bener'in romanının merkezinde birden çok isim yer almaktadır. Yine Roth, bir bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen yaşamını ele alırken, Bener, birden çok bireyin kısa süreli yaşamlarını konu edinmektedir. İki roman arasında hacim açısından da belirgin bir farklılık bulunmaktadır. Roth'un çalışmada incelenen eseri yüz yedi sayfadan oluşurken, Bener'in eseri beş yüz doksan dokuz sayfadan oluşmaktadır.

İki romandaki yalnızlık imgesi incelendiğinde, belirgin bazı farklılıklar göze çarpmasına karşın, her iki romanda da önemli benzerlikler dikkat çekmektedir. Hem Roth, hem Bener, yalnızlık imgesi ve ölüm arasında bir ilişki kurmaktadır. Yine buna bağlı olarak yalnızlık imgesi ve intihar arasında da benzerlik dikkat çekmektedir. Yalnızlık imgesi ve cinsellik, dulluk, aldatma, ihanet gibi olgular arasında kurulan ilişkide her iki romandaki benzerlikleri göstermektedir.

I. BÖLÜM

YALNIZLIK

YALNIZLIK İMGESİNE BAKIŞ

Türkçe’de “yalnız olma durumu”, “kimsesizlik” “kimsesi bulunmama durumu, ıssızlık, tenhalık” (TDK, 2011, s. 2515) anlamlarında kullanılan; İngilizcede ise- aralarında anlam farklılığı olmakla birlikte- “loneliness”, “solitude”, “isolation”, “solitariness”, “alone” ve “desert” gibi kavramlarla ifade edilen (Moran, 1997, s. 1017) yalnızlık kavramına dair, literatürde çok sayıda tanım yapıldığı görülmektedir. Aşağıda literatürdeki bu çok sayıda tanımdan birkaçına yer verilmektedir:

De Jong Gierveld, yalnızlığı kişilerarası var olan ve arzu edilen ilişkiler arasındaki nahoş ve kabul edilemez evreyi yaşama tecrübesi olarak tanımlar. Özellikle kişinin bu ilişkilerde kişisel yetersizliğini makul bir zaman diliminde fark etmesi bu tecrübeyi daha da vahimleştirir (akt. Peplau ve Perlman, 1982, s. 4). İstenmeyen zaman dilimini deneyimlemek genellikle istenen sosyal ilişkilerin mahrumiyetinden kaynaklanır. Jeffrey Young’a göre ise yalnızlık, psikolojik ızdırabın eşlik ettiği tatmin edici sosyal ilişkilerin yokluğu veya böyle bir yokluğun sezinlenmesidir. Ona göre, sosyal olarak diğer insanlardan uzak duran, ama hiçbir psikolojik ızdırap emaresi göstermeyen kişiye yalnız denmez. Kişi belki de bu yalnızlıktan zevk alıyordur. Bazen, bireyler, arzu ettikleri ve gerçekte

var olan ilişkileri arasındaki çelişkinin farkında olmayabilirler. Fakat, kişi tatmin etmeyen bir dizi sosyal ilişki ile alakalı, psikolojik ızdırap belirtilerinden -endişe, huzursuzluk, madde bağımlılığı- bir veya birkaçını gösterirse, geçici olarak yalnız teşhisi konmaktadır. Son olarak, arkadaşlıklar beklentilerini karşılamadığı için mutsuz olan insanlar, görünüşte ilişkileri yeterli görünmesine rağmen, onlar yalnız olarak adlandırılmaktadır (Young, 1982, s. 380). Sosyal ilişkilerin varlığı bazen bireyi mutlu etmeyebilir ve onu yalnız hissettirebilir.

Yalnızlık, diğerleri ile yakın ilişki kurma arzusunu yansıtan bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğeleri de barındıran bir duygu durumudur. Bilişsel düzeyde, kişinin ilişkilerine dair arzu ettikleri ile şu anki ilişkilerinden elde ettikleri değerlendirilmekte ve analizler yapılmaktadır. Duyuşsal düzeyde, yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucu bireyin yaşadığı olumlu ya da olumsuz (genelde olumsuz) duygulanımlar yer alırken, davranışsal düzeyde ise bu değerlendirme ve duygulanımların çeşitli şekillerde ifade edilmesi kastedilmektedir (Ernst ve Cacioppo, 1999, s. 5). Birey yakın ilişki kurma arzusuna rağmen kimi zaman başarısız olur. Sullivan'a göre yalnızlık bireyin kişiler arası ilişkilerindeki yakınlık ihtiyacının giderilemediği ya da yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkan, istenmeyen, hoş olmayan bir deneyimdir (akt. Peplau ve Perlman, 1982, s. 4). Bireyin toplumdaki yakınlık ihtiyacının giderilememesi yabancılaşma ya da reddedilme hissiyle yakından ilgilidir. Karen S. Rook yalnızlığı "bireyin diğerleri tarafından anlaşılmadığı, onlara yabancı kaldığı ya da onlar tarafından reddedildiği ve/veya özellikle sosyal bütünleşme duygusu ve duygusal yakınlık kurmak için olanaklar sunan arzu edilen etkinlikleri gerçekleştirmek için uygun sosyal partnerlerin yokluğu durumunda yaşanan, süregelen duygusal zorlanma" (1984, s.1391) şeklinde tanımlamaktadır. Yalnızlık, kişinin sosyal ilişki ağının, nitelik veya nicelik olarak eksikliği ile ortaya çıkan nahos/istenmeyen deneyimdir

(Peplau ve Perlman, 1982, s. 4). Niceliksel olarak bireyin sosyal çevresindeki insanların, sayıca az olması ya da hiç kimse bulunmaması durumunda yalnızlık tecrübe edilmektedir. Niteliksel açıdan bakıldığında ise bireyin etrafındaki insanlar, sayıca çok olmasına rağmen, birey kalabalık içinde bile yalnız olabilmektedir.

“Yalnızlık bir duygu ve ruh halidir. Sevgiden yoksunluktur. Modern aklın zindanı, ilkel aklın özgürlüğüdür. İnsan ruhunun doğum sancısıdır. Yalnızlık; gölgelerin iktidarında insan ruhunun başkaldırması, madde ve mana egemenliği arasında ise bocalamasıdır” (Yahyaoglu, 2005, ss. 24-25). Yalnızlık bireysel ve çevresel etkenlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkan ve insanlara acı veren, onları hayal kırıklığına uğratarak, umutlarını yok eden, bilişsel ve duyuşsal zorlanma halidir (Armağan, 2014, s. 28). Yalnızlık insanları mustarip eden, canını sıkan ve hayattan zevk almamasına yol açan hazin bir duygudur.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, literatürde yalnızlık tecrübesinin farklı yönlerine dikkat çekildiği görülmektedir. Tüm farklı yönlerine karşın, yalnızlığın bazı ortak noktaları da bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yalnızlık yaşantısının oldukça öznel bir yaşantı olmasıdır. Bu bakımdan, yalnızlık tecrübesi toplumdaki birçok kişi tarafından yaşanılabilir. Her birey yalnızlığı kendi öznel gerçekliği içinde yaşamakta ve yansıtmaktadır. İkinci ortak nokta, yalnızlığın hemen hemen her zaman kötü, olumsuz bir yaşantı olmasıdır. Yalnızlık, bazen bireyin kemâle ermesine ve orijinal eserler ortaya çıkarmasına bir vesile ve onu özgürlüğüne kavuşturan pozitif bir unsur olsa da istenilmeyen yalnızlık durumu, bireyde duyuşsal zorlanmaya neden olan kötü duyguların yaşanmasına sebep olmaktadır. Üçüncü ortak nokta, yalnızlığın bireyin kişiler arası ilişkilerinde meydana gelen bozulmanın neticesinde, bireyin mevcut ilişkileri ile sahip olmak istediği ilişkileri arasındaki farkın bir kaygıya dönüşecek düzeyde ol-

ması ve bunun da yalnızlığa sebebiyet vermesidir (Duy, 2003, ss. 17-18; Kızılgeçit, 2011, s. 10). Dolayısıyla yalnızlık öznel, nahoş ve kaygı verici bir durumdur.

Evrensel olan yalnızlık hissi farklı zamanlarda farklı bireylerde görülebilir. Yücel Öksüz'e göre yalnızlık tanımlarından yola çıkılarak şu ortak noktalara varılabilir. Yalnızlık hoş olmayan, rahatsız edici ve sıkıntılı bir yaşantıdır. "Yalnızlık" (loneliness) ve "tek başına olma" (aloneness) aynı anlamı taşımaz. Yalnızlık, sosyal ilişki sayısının az olmasından dolayı ortaya çıkabileceği gibi sosyal ilişkilerin istenilen anlam ve nitelikte olmaması durumunda da görülebilir. Bu his bireysel algı ve yorumlamaların önemini içeren öznel bir yaşantı olarak görülebilir. Yalnızlık durumsal bir özellik olarak görülür ve bazı insanlar yalnızlığı, yaşamı yıkıcı bir şekilde yaşarken bazıları ise kısa süreli bir psikolojik durum olarak yaşar (2005, ss. 186-187). Bireyin duygu dünyasını yakından etkileyen bu durumun üstesinden gelmek gerekir.

YALNIZLIK OLGUSUNA YAKLAŞIMLAR

Yalnızlıkla ilgili literatürde pek çok farklı yaklaşıma vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, en kapsamlı araştırmalardan biri de Perlman ve Peplau'a aittir. Onların yalnızlığı sekiz farklı teorik yaklaşımla ele aldıkları görülmektedir. Bu yaklaşımlar; 'psikodinamik model' (psychodynamic model), 'fenomenolojik yaklaşım' (phenomenological perspective), 'varoluşçu yaklaşım' (existential approach), 'sosyolojik yaklaşım' (sociological explanations), 'etkileşimci yaklaşım' (interactionist view), 'bilişsel yaklaşım' (cognitive approach), 'mahremiyet yaklaşım' (privacy approach) ve 'genel sistem teorisi' (general systems theory) şeklindedir (Perlman ve Peplau, 1982, s. 123-134). Bu yaklaşımlar ile yalnızlık sorunu analiz edilerek bu duygunun nedenlerine ve çözümlerine odaklanılır.

Bu çalışmada, Perlman ve Peplau'nun yaklaşımları paralelinde yalnızlıkla ilgili şu kuramsal yaklaşımlara yer verilmektedir: psikanalitik yaklaşım, bilişsel yaklaşım, bilişsel-davranışçı yaklaşım, varoluşçu yaklaşım, etkileşimsel yaklaşım, sosyolojik yaklaşım ve fenomenolojik (danışan merkezli) yaklaşım. Fakat bu kuramlar sosyolojik yaklaşım, felsefi yaklaşım ve psikolojik yaklaşım şeklinde üç başlık altında ele alınmaktadır. Sosyolojik yaklaşımlar başlığı altında sosyolojik yaklaşım ve fenomenolojik (danışan merkezli) yaklaşım; felsefi yaklaşımlar başlığı altında varoluşçu yaklaşım ve etkileşimsel yaklaşım; psikolojik yaklaşımlar başlığı altında ise psikanalitik yaklaşım, bilişsel yaklaşım ve bilişsel-davranışçı yaklaşım ele alınmaktadır. Literatür incelendiğinde en fazla vurgu yapılan yaklaşımların bu yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu açıdan, bu yaklaşımlara bu çalışmada yer verilmektedir.

Bu yaklaşımlar arasında yalnızlık konusuna en yoğun ilgiyi psikanalist yaklaşımın temsilcilerinin gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte, neredeyse tüm yaklaşımların “yalnızlık tecrübesini” veya “yalnızlık hissini” acı veren bir mutsuzluk olarak tasvir ettikleri ve bundan dolayı olumsuz bir duygu ifadesi olarak ele aldıkları görülmektedir. Buna karşın varoluşçu yaklaşımın temsilcisi Moustakas'ın yalnızlığı olumlu bir duygu durumu olarak ele aldığı görülmektedir (Paula, 2011, s. 227). Aşağıda bu yaklaşımlar hakkında verilen bilgilerde bu durum açık bir şekilde görülebilmektedir.

Sosyolojik Yaklaşım

Sosyolojik yaklaşımdan hareketle yalnızlık konusunu ele alan düşünürler Bowman, Riesman ve Saner'dir. Bowman, modern toplumlarda, yalnızlığın artışı etkileyen üç sosyal gücün bulunduğunu belirtir: Birincisi, birincil gruplardaki ilişkilerin azalması, ikincisi, aile hareketliliğindeki artış (aile

yapısındaki değişimin hızlı olması) üçüncüsü ise, sosyal hareketlilikteki artış (sosyal değişimin hızlı olması). Riesman ve Slater de bu sınıflamadan hareketle yola çıkarak Amerikan toplumunun karakterini yalnızlık bağlamında inceler ve bu toplumun probleminin bireysellik olduğunu belirtirler (Perlman ve Peplau, 1982, ss. 126-127). Günümüzde bireylerin kendilerini incelemelerinden dolayı yalnızlık bu denli artış gösterir.

Özellikle batı toplumunda yalnızlık günden güne artmaktadır. Riesman ve Slater, yalnızlığın, istatistiksel olarak nüfusun ortak özelliği olduğunu ve Amerikan karakterinin bir parçası olduğunu belirtir. Durumun böyle olmasını ise medya vb. sosyal güçlerin ürettiği kişisel nitelik modeline bağlar. Riesman ve Slater gibi sosyologlar, yalnızlığın nedenlerini bireyin dışındaki etkenlerde arar ve bir süreç olan sosyalizasyon kavramına vurguda bulunurlar. Bowman da tıpkı Riesman ve Slater gibi, yetişkinlikte meydana gelen olaylara (boşanma vb.) vurguda bulunup onların tespitlerine dayanarak, sosyal göstergelerin ve kitle iletişim araçlarının yalnızlık üzerinde spekülasyon etkisinin olduğunu belirtir (Perlman ve Peplau, 1982, s. 127). Günümüzde gelişen teknoloji, insanları televizyon ve internet ağına itip yüz yüze ilişkiyi azaltıp yalnızlığı artırır.

Toplumsal algıların yarattığı normal ve anormal kavramlarına göre yalnızlığı konumlandırmak sıkıntılı bir davranış olarak ortaya çıkar. Riesman ve Slater yalnızlığı, normal ya da anormal bir davranış şekli olarak sınıflandırmaktan kaçınırlar. Çünkü, Holm'un da belirttiği gibi, normal ile anormal arasında kesin bir sınır çizmek mümkün değildir. Normal, sosyal bir çevrede hoşnut olarak birlikte hareket eden insanların bir ortalamasıdır ve normallik kavramı üzerinde, kültürel değerlerin her zaman etkisi vardır. Bunun yanında anormal olan, normal sosyal çevrede işlemeyen bir olgu olarak kabul edilmektedir (Kızılgeçit, 2011, s. 21). Normal ve anormali

belirleyen toplumsal normlardır. Sosyolojik yaklaşıma göre bireyin yalnızlık duygusu yaşaması birey kaynaklı değil toplum kaynaklıdır. Özellikle modern toplumlarda bir yandan bireysellik artarken, diğer yandan toplum normları bireylere dayatılmaktadır. Bu ikilem durumunda, birey kendi değerleri yerine toplumun değerlerine uygun davranırsa, toplum onları sosyalleşme konusunda başarı kazanmış saymaktadır. Buna karşın, toplum normlarına uygun davranmayan birey, topluma uymadığı için kendini yalnız hissetmektedir (Özatça, 2009, s. 28). Toplumsal normların dışında kalmak bireyi yalnızlığa iter.

Yalnızlık olgusuna sosyolojik yaklaşımlar bağlamında fenomenolojik yaklaşımdan da bahsedilebilir. Fenomenolojik yaklaşıma göre, kişiliğin temelini kişinin doğuştan getirdiği birtakım özellikleri değil, çeşitli olaylar sonucu ortaya çıkan kişisel deneyimleri oluşturmaktadır. Bu açıdan, bu yaklaşımın kişinin yaşam deneyimlerine oldukça geniş yer verdiği söylenebilir. Her kişinin eşsiz ve biricik olduğuna vurgu yapan yaklaşım, her bireyi kişisel deneyimlerinin oluşturduğu benzersiz bir yapılandırma olarak kabul etmektedir (Çay, 2010). Fenomenolojik yaklaşımın temsilcisi Carl R. Rogers'tır. Kimi kaynaklarda bu yaklaşımın danışan merkezli yaklaşım, Rogerian yaklaşım gibi isimlerle de ifade edildiği görülmektedir. Rogers, yalnızlığı bireyin diğerleri ile hiçbir gerçek ilişkisinin olmadığını hissettiği an ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirmektedir (Koçak, 2008, s. 24; Rogers, 1994). Rogers 1961 ve 1970 yıllarında yaptığı iki farklı çalışmada yalnızlık konusunu fenomenolojik yaklaşım ekseninde ele almaktadır. Rogers yalnızlığı zayıf uyumun bir göstergesi olarak görmektedir. O toplumun bireyleri kısıtlı olarak hareket etmeye zorladığını varsaymaktadır. Ona göre, bu durum kişinin gerçek içsel benliği ve kendini başkalarına göstermesi arasında bir tutarsızlığa yol açmaktadır. Rogers, yalnızlığın en yaygın nedenini, bireyin bu gizli yanının açığa çıkması

durumunda hiç kimsenin bireyin gizli yanına özen göstermeyeceğine ve bireyin gizli yanını anlamayacağına ilişkin sahip olduğu inancı olarak ele almaktadır. Sadece toplumun rollerini yerine getirmek, ne kadar iyi yapılsa yapılsın, boş bir varoluşa yol açmaktadır. Bireyin sevimsiz biri olduğuna ve reddedileceğine ilişkin bu kanısı, kendisi ile ilgili gerçekleri diğerleri ile paylaşmasını engellemekte ve sonuçta yalnızlık yaşamaktadır (Özatça, 2009, s. 27; Perlman ve Peplau, 1982, s. 125). Bireyin gizli yönlerini ve nahoş yönlerini açığa çıkarmama korkusu onu kendi kabuğuna çeker ve sosyal etkileşimini asgariye indirir.

Bireyler toplum tarafından onaylanmayacağını düşündüğü, törpülenmesi gereken özelliklerini törpülemedikleri sürece yalnızlığa mahkûm olarak kalırlar. Rogers'a göre insanlar, içlerinde taşıdıkları kişiliği hiç kimsenin tam olarak anlayamayacağını düşündüklerinden, yakın çevreleri tarafından onay görecek şekilde hareket etmektedirler ve içlerindeki kişiliği göstermemek için savunmalar geliştirmektedirler. Ne zaman isteyerek ya da zorla bu savunmalardan bir ya da birkaçı bırakılır ve içlerinde taşıdıkları benlik ortaya çıkarsa, o zaman bireyin yaşadığı en derin yalnızlık kendisini göstermektedir. Birey içindeki benliği, savunmalar, maskeler yoluyla diğerlerinden sakladıkça yalnızlığı da artmaktadır. Kişi, yaşamın anlamının, onun sahte yüzünün dışarıdaki gerçek dünyayla olan ilişkisine bağlı olmadığını, olamayacağını kabul etme eğilimine girdiği zaman ise artan bu yalnızlığı umutsuzluğa dönüşmektedir (Rogers, 1994, s. 116). Ebetteki bu durumdan kurtulmanın farklı yolları vardır. Rogers, bireyin yalnızlıktan kurtulmasının, bireyin değerli olmadığı ve bu yüzden sevilmeyeceğine, çevresindeki insanlar tarafından kabul görmeyeceğine olan inancını değiştirmesiyle mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bunun yanında, Rogers, etkileşim gruplarındaki kabul edici, yargılamayan, samimi ortamın da yalnızlığı gidermede önemli bir yöntem olabileceğini öne

sürmektedir (Duy, 2003, s. 29; Koçak, 2008, s. 24). Yalnızlığa bir ömür mahkûm olmak istemeyen bireyler içinde bulundukları durumdan kurtulabilirler.

Felsefi Yaklaşım

Yalnızlık olgusuna felsefi yaklaşımlar bağlamında ilk olarak varoluşçu yaklaşımdan bahsedilebilir. Varoluşçuluk, kökleri Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche gibi düşünörlere dayanan, çağdaş felsefe de ise Jean-Paul Sartre, Karl Jaspers, Karl Jaspers Heidegger ve Gabriel Marcel gibi düşünörlörl tarafından savunulan çağdaş felsefe akımıdır. Varoluşçuluk, insanın varoluşuyla doğal nesnelere özgü varlık türü arasındaki karşıtlığı kuvvetli bir şekilde vurgulayan, irade ve bilinci olan insanların, irade ve bilinçten yoksun nesneler dünyasına fırlatılmış olduğunu öne süren felsefi akımdır (Cevizci, 1997, s. 698). Gordon Marshall’a göre, “Varoluşçulukla anlatılmak istenen şey, insanın varoluşunun doğasının, dolayimsız biçimde yaşanan yalnızlık, ölüm ve ahlaki sorumluluk gibi deneyimlere öncelik verilerek sistematik biçimde irdelenmesidir” (2005, s. 784). Dünyaya atılan bilinçli ve iradeli olan insan yalnızlığı farklı sosyal koşullarda deneyimler.

Varoluşçu Psikoloji, birey olarak insanın, kendisindeki öğelerin fonksiyonu aracılığıyla incelenemeyeceğini; onun fizik, kimya ya da nörofizyoloji yoluyla açıklanamayacağını; psikolojinin kendisine örnek olarak fiziğı aldığı takdirde, insan doğasını anlayamayacağını; burada davranışçılık ya da psikanaliz türünden yaklaşımların yetersiz kaldığını savunarak, araştırmayı, dünyadaki varlık olarak bireysel insan üzerine yoğunlaştıran çağdaş psikoloji akımıdır. Varoluşçu psikoloji, kişinin duyguları, tasa ve kaygılarıyla, başka insanlarla olan ilişkileri üzerinde duran, özgürlük ve sorumluluk, yaşamın anlamı, değerler ve ölüm konusunu ele alan bir yaklaşımdır. Varoluşçu psikoloji, ayrıca, her insanın kendi

içsel yaşamı, algıları, dünyayla ilgili değerlendirmeleri ve tepkileri bakımından biricik olduğunu öne sürmektedir (Cevizci, 1997, s. 699). Kendine has bir dünyaya ve bilince sahip olan birey hüznün, mutluluk, kaygı ve sorumluluk gibi deneyimlere sahiptir.

Varoluşçu yaklaşıma göre kişi zaten yalnızdır. Bu nedenle yalnızlık, kişinin kendisine ilişkin derin bir farkındalık kazanmasına olanak veren normal ve sağlıklı bir yaşantıdır. Önemli olan, kişinin “yalnızlıkla nasıl yaşadığı”dır. Kişinin, yalnızlığını ve duygularını kabul etmemesi patolojiyi doğurur. Dolayısıyla yalnızlık “olumlu” bir yaşantıdır (Kızılgöç, 2011, s. 19). Varoluşçu yaklaşım, diğer yaklaşımlardan farklı olarak yalnızlığı “olumlu” bir yaşantı olarak ele almaktadır. Fakat bu yaşantının acıdan arınık olmadığı da ifade edilmektedir. Bu yaklaşıma göre, her birey sırf insan olduğu için yalnızdır. Birey, yalnız olmakla kalmayıp, yalnız olduğunun da farkındadır. Bireyin kendisini özgür, bağımsız kılabilmesi için diğerlerinden ayrılabilmeyi başarması gerekmektedir. Bu da kişilerarası yalıtımı, akabinde de yalnızlığı gerektirir (Duy, 2003, s. 28). Başlangıç noktasını bireyin yalnız olduğu gerçeğinden alan Varoluşçu yaklaşımda, Clark Moustakas'ın 1961 ve 1972 yıllarındaki çalışmaları ile yalnızlık konusu tartışılmaya başlanmıştır. Moustakas, yalnızlık endişesi ile gerçek yalnızlık arasındaki farka dikkat çekmektedir. Ona göre, gerçek yalnızlık, ölüm, doğum, trajedi gibi tecrübeleri yaşamaktan kaynaklanmaktadır. Ölümün getirdiği ayrılık ve yalnızlık düşünüldüğü zaman birey gündelik hayatında yalnız olmadığının farkına varır. Varoluşçu yaklaşım, bireyi yalnızlık korkusunu yenmeye teşvik edip, yalnızlığın yaratıcılık, üretkenlik gibi olumlu taraflarını vurgulamaktadır. Yalnızlığın sebeplerini araştırmamakta, yalnızlığı artıran veya azaltan etmenler ile ilgilenmemektedir (Perlman ve Peplau, 1982, s. 126). Yalnızlık olağan bir durum olarak kabul edildiğinden yalnızlıkla başa çıkma yolları üzerinde durulur.

Yalnızlık olgusuna felsefi yaklaşımlar bağlamında ele alınabilecek ikinci yaklaşım etkileşimsel yaklaşımdır. Etkileşimcilik, beden ve zihnin birbirinden tamamen farklı, birbirine hiçbir şekilde indirgenemeyen iki ayrı öz olduğunu; özlerden her birinin, yani hem beden hem de zihnin diğerini nedensel olarak etkilediğini; bedensel ve zihinsel, fiziki ve ruhsal olaylar arasında nedensel bir etkileşim bulunduğunu savunan görüştür. Etkileşimci görüşe göre heyecan, endişe, korku, gerilim gibi zihinsel durumlar, ülser, kalp atışının hızlanması, vücut ısısının artması gibi bedensel durumlara yol açar (Cevizci, 1997, s. 260). Bireyin zihnindeki değişimin bedeni üzerindeki birtakım farklılıklara dikkat çekilir.

Yalnızlık konusunu ele alan etkileşimsel yaklaşımın önde gelen sözcüsü Robert S. Weiss'tir. Onu bu kuramın temsilcisi yapan iki etken bulunmaktadır: Birincisi Weiss'e göre yalnızlık tek başına ne kişisel (duygusal) faktörlerden, ne de durumsal (sosyal) faktörlerden kaynaklanmaktadır. Yalnızlık bu iki faktörün birleşiminin veya etkileşiminin bir ürünüdür. İkincisi ise birey toplumun beklentilerini (sosyal gereksinimlerini) karşılayacak etkileşimleri sağlamakta yetersiz kaldığı durumlarda yalnızlık ortaya çıkmaktadır (Perlman ve Peplau, 1982, s. 127). Bireyin davranışları toplumsal normlara uymadığı takdirde birey dışlanmakta ve tek başına kalmaktadır. Weiss'e göre yalnızlık, genel olarak karmaşık ve bireye özgü bir deneyimdir ve bu öznel deneyimin belirtileri konusunda kesin ve güvenilir belirtiler bulunmamaktadır. Yalnızlığın direkt olarak gözlemlenemediğini, bunun yerine bireyin yalnızlığı konusunda ancak bireyin kendi durumu hakkında yaptığı öznel açıklamalardan sonuca ulaşılabileceğini belirten Weiss, yalnızlık olgusunu açıklayan kuramcılarının bu olguyu açıklamada çoğunlukla kendi klinik deneyimlerinden ve gözlemlerinden yola çıktıklarını ileri sürmektedir (Koçak, 2008, s. 21). Bununla birlikte Weiss, bağlanma, sosyal entegrasyon, yetiştirilme, değer verilme, güven duyulma, güvenilir dayanışma

(ihtiyaç duyulduğunda yardım) ve rehberlik gibi belirli sosyal ilişkiler bağlamında karşılaşılan altı içsel sosyal ihtiyaçtan bahsetmektedir. Ona göre, bu ihtiyaçların yeterince karşılanmaması durumunda ya da belirli bir ilişkinin kaybı durumunda yalnızlık duygusu kaçınılmaz olmaktadır (Pancar, 2009, s. 15). Birey sağlıklı karşılıklı bir ilişki kuramadığı durumunda yalnız kalıp duygularını paylaşamamaktadır.

İnsanlar hayatlarının çeşitli dönemlerinde farklı yalnızlık duygusu deneyimlerler. Weiss'e göre, yalnızlık duygusal yalnızlık ve sosyal yalnızlık olmak üzere iki şekilde ele alınabilmektedir. Duygusal yalnızlık, genelleştirilmiş bağlanma modelinin olmadığı durumlarda ortaya çıkan öznel tepkidir ve ergenliğe kadar genelde yaşanmamaktadır (İmamoğlu, 2008, s. 98). Ergenlikten sonra görülmeye başlanan duygusal yalnızlık, bireyin hayatında çok samimi olduğu birinin (eş, sevgili, anne, baba, kardeş ya da çocuk gibi) kaybı ve eksikliği durumunda meydana gelen yalnızlık çeşididir (Riesman, 1973, s. 1x). Duygusal yalnızlık semptomuna örnek olarak bir çocuğun anne ve babasından ayrılma korkusu verilebilmektedir. Çocuğun, terk edilme korkusu da duygusal yalnızlık belirtisidir. Çocuklar büyüdükçe, olgunlaştıkça, duygularında bazı değişiklikler olmakla birlikte, sendromlar aynı kalmaktadır. Bireyin küçükken yaşadığı terk edilme korkusu, ilerleyen yıllarda bireyi tekrar hüzünlendirebilmektedir. Bu isimsiz korku, bireyin bütün hayatını olumsuz etkileyebilmektedir. Kitap okurken veya televizyon izlerken, bireyin konsantrasyonun bozulmasına neden olabilmektedir (Weiss, 1973, s. 20). Okul hayatı boyunca da derslerine odaklanamamasına da yol açabilmektedir.

Sosyal yalnızlık ise bireyin arkadaşlarıyla, meslektaşlarıyla, akrabalarıyla veya komşularıyla herhangi bir bağının olmaması veya var olan bağın kesilmesi durumunda meydana gelen yalnızlıktır (Riesman, 1973, s. 1x). Buna göre sosyal yalnızlığa sahip birey can sıkıntısı yaşamakta ve kendisini

topluma yabancılaşmış hissetmektedir (Weiss, 1973, s.148). Yeni bir yere taşınma, işini ve eşini kaybetme ya da boşanma sosyal yalnızlığın başlıca sebeplerindendir. Bir toplumda kabul edilmeme veya yeni bir yere taşınma da sosyal yalnızlığa neden olabilmektedir. Son zamanlarda boşanmış ya da bir yakınını kaybetmiş, emeklilik, hastalık ya da ölüm yüzünden toplumdan uzaklaşıp, kendi kabuğuna çekilen insanların yaşadığı durum, sosyal yalnızlık olarak tanımlanmaktadır (Weiss, 1973, ss. 145-146). Bireyselleşmenin hızla arttığı toplumda sosyal yalnızlığın da arttığı gözlemlenmektedir.

Psikolojik Yaklaşım

Bireyin yaşam deneyimleri, iç dünyası ve bilinç dışı yalnızlığın oluşmasında etkilidir. Çocukken anne ile kurulan güvenli bağ ya da çocukluk travmaları bireyin sonraki yaşamını şekillendirir. Küçük yaşta yaşanan sorunlar reddedilmeye ya da terk edilmeye yol açabilir. Birey yaşadığı psikolojik sorunlardan dolayı kendisini yalıtılmış bir halde bulabilir. Dolayısıyla erken dönemde sağlıklı bir benlik inşa edilmemesi ileride ortaya çıkan yalnızlık sorunsalıyla yakından ilgilidir. Psikolojik açıdan yalnızlık olgusu değerlendirildiğinde üç farklı kuramdan bahsedilebilir. Bunlar, psikanalitik yaklaşım, bilişsel yaklaşım ve bilişsel davranışçı yaklaşımdır.

Sigmund Freud'un geliştirdiği ve daha sonra farklı kuramcılar tarafından geliştirilen Psikanaliz, id, ego ve süperego diye adlandırılan ve karşılıklı ilişkili üç sistemden oluşan bilinçdışı ve yapısal psişe modeli kuramıdır (Marshall, 2005, s. 605). Cevizci'ye göre, psikanaliz, özel olarak Freud'un düşünce, çalışma ve eserleriyle birleştirilen psikoloji ve ruhsal tedavi anlayışına, genel olarak ise Breuer ve Freud'un 1880 ve 1890'lı yıllardaki araştırma ve düşüncelerinden çıkan psikoloji akımıdır (2007, s. 571). Yalnızlığın çocukluk döneminde başladığına inanan Freud'a göre, çocuklar bunu algılayamaz-

lar (Paula, 2011, s. 224). Yalnızlığa dair psikanalitik açıklamalar daha çok Freud'un psikoterapi yaklaşımını benimsemiş olan takipçilerinden gelmiştir. Bunlardan ilki Gregory Zilboorg'dur. Onun 1938 yılında yayımlanan yalnızlıkla ilgili çalışması, yalnızlığın psikolojik analizini sunan ilk eser olma özelliği taşımaktadır. Zilboorg, 1938 yılında yayımladığı "Loneliness" adlı çalışmasında yalnızlık ile tek başına olmayı birbirinden ayırmış ve bunu açıklamak için "lonesome" kavramını kullanmıştır. Ona göre "lonesome" kavramı, negatif anlam yüklü olmayan, "normal" bir yalnızlık yaşantısını ve "zihnin geçiş durumu"nu temsil eder. Bu durum özel birisinin kaybında ya da kısa bir süre kişinin hayatında olmaması durumunda hissedilir. Yalnızlık (loneliness) hissi ise, daha ağır, boğucu ve süregelen bir yaşantıdır. Zilboorg'a göre yalnızlık narsizm, megalomanya ve düşmanlığın temel özelliklerini yansıtır. Bu sebepten dolayı, yalnız birey, kişisel çocukça duygularını koruma, başkalarının kendini övmesini bekleme gibi davranışlara girer, açık kalpli davranmakta güçlük yaşar (Duy, 2003, s. 26; İmamoğlu, 2008, s. 94; Perlman ve Peplau, 1982, s. 124). Yalnızlık ilgi beklenen, istenilmeyen ve sıkıcı bir süreç olarak belirginleşir.

Yalnızlığı psikanalitik yaklaşımla ele alan diğer bir düşünür Harry Stack Sullivan'dır. Ona göre, yetişkinlikte yaşanan yalnızlığın kökleri bebeklik döneminde görülmektedir. Sullivan ayrıca, kişiler arası yakınlık kurma ihtiyacının bebeklik döneminde başladığını ve tüm gelişim evrelerinde kendisini gösterdiğini belirtir. Ona göre, kişiler arası yakınlık kurma ihtiyacı, bebeklik döneminde anne ile kurulan ilişki ile giderilirken, erken çocukluk döneminde oyun arkadaşlarıyla giderilmeye çalışılır. Son çocukluk döneminde ise hemcins arkadaşlara ihtiyaç duyulur. Ergenlik öncesinde bu ihtiyaç birey kendi cinsinden olan arkadaşlarıyla giderirken, ergenlik döneminde karşı cins ile kurulan ilişkiler yoluyla gidermeye çalışır. Yetişkinlikte ise evlilik yoluyla bu ihtiyaç giderilmeye

çalışılır. Bu ihtiyacın karşılanmamasından kaynaklanan yalnızlık çocukluk döneminde de yaşanabildiği gibi en olumsuz haliyle ergenlikten itibaren kendisini gösterir (Perlman ve Peplau, 1982, s. 124). Ergenlikle birlikte genellikle karşı cinsten uygun arkadaşı ile yalnızlıktan kaçınılmaya çalışılır.

1959 yılında yalnızlık konusunda ilk kapsamlı makaleyi hazırlayan ve Psikanalitik yaklaşımın diğer bir temsilcisi olan Frieda Fromm-Reichman, Sullivan'ın düşüncelerini tasdik etmiş ve "yalnızlığın aşırı hoşnut olunmayan bir durum ve süregelen bir tecrübe" olduğunu belirtmiştir (Kızılgöçer, 2011, s. 16). Ona göre, insanlar oldukça acı veren, korkutucu olan yalnızlıktan kurtulmak için ellerinden gelen her şeyi yapabilir. Çünkü yalnızlık, yapılan birçok betimlemeden farklı olarak, psikotik bir ruh durumunu ifade eder. Ancak bu ruh hali, diğer depresyon, psikotik geri çekilme, kaygı gibi duygulanım bozukluklarından farklıdır. Fromm-Reichman, tıpkı Sullivan'da olduğu gibi, fiziksel yakınlık ihtiyacının, özellikle bebeklik döneminde önemli olduğunu ifade etmiş ve diğer psikanalitik kuramcılar gibi, yalnızlığın köklerinin bebeklik dönemine kadar geri götürülebileceğini ileri sürmüştür (Perlman ve Peplau, 1982, s. 124). Bebeklik dönemindeki olumsuz yaşantılar bireyin tüm hayatı boyunca onu bir gölge gibi kovalayarak yalnız kalmasına yol açtığından önemlidir.

Bu kuramın diğer bir temsilcisi Erik Erikson ise psiko-sosyal gelişim dönemleri içerisinde "temel güvene karşı güvensizlik" aşamasında etkileşimler ile başlayan yalnızlık yaşantısının, genç yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkiler kurma ile karakterize olan "yakın ilişkilere karşı soyutlanma" döneminde belirgin şekilde ortaya çıktığını savunmaktadır. Ona göre, genç yetişkinlik döneminde, birey artık kendi kimliğini başkaları ile birleştirmeye hazırdır. Bunun için ilişkilerinde özveriler bulunabilmekte ve ödün verebilmektedir. Tüm bu çabalara rağmen, bireyin istediği yakın ilişkileri kuramaması ve yakınlaşmayı sağlayamaması durumunda yalnızlık duy-

gusu ortaya çıkmaktadır (İmamoğlu, 2008, s. 95). Birey kendinden taviz vermesine rağmen bazen arzuladığı ilişkiyi kuramayıp yalnız kalabilir.

Psikanalitik yaklaşımı savunan bir diğer düşünür Karen Horney ise yalnızlığın zaman zaman hayatı ciddiye alan herkesin tercihi olabileceğini belirtmektedir. Ona göre, anlamlı olan ve bireyler tarafından bilinçli bir şekilde seçilen yalnızlık, normal bir yalnızlıktır. İnsanlarla birlikte olduğunda sorun yaşayan ve gerilim düzeyi yükselen bireyler, bu sorunlardan uzaklaşmak ve bu gerilimden kurtulmak için özellikle sosyalliklerini kısıtlarlar. İnsanlardan uzak durarak rahatlama yolunu seçerler (Horney, 1993, s. 59). Birey davranışlarının çevreyle etkileşim sonucu ortaya çıktığını savunan Horney'e göre, birey çocukluktan itibaren davranışlarının yönünü değiştirerek, diğerlerine yakınlaşır, uzaklaşır ya da karşıt davranışlar geliştirir. Birey, bu davranışlar sonucu sevildiğini ve kabul edildiğini hissederse, kendisiyle baş başa kalabilir ancak yalnızlık hissetmez. Çünkü diğerlerinin desteğine güvenebileceğini ve bıraktığı yerde bulabileceğini bilir. Buna karşın, eğer birey sevilmediğini ve kendini reddedilmiş hissederse, güvenliğini sağlamak amacıyla davranışlarının sadece yönünü değil niteliğini de değiştirmek zorunda hissedebilir. Böyle bir durumda, diğerlerine güvenmediği için ve onlardan destek alamadığı için yalnızlık ve çaresizlik yaşar (İmamoğlu, 2008, s. 95). Horney, bireyin yaşadığı bu durumu açıklamak için temel kaygı kavramını kullanmakta ve temel kaygı kavramını da şu şekilde açıklamaktadır: "Temel kaygı kabaca, kullanmaya, aldatmaya, saldırmaya, küçük düşürmeye, ele vermeye, ihanete, kıskanmaya hazır bir dünyada küçük, önemsiz, çaresiz, terk edilmiş, tehlikeye sokulmuş olma duygusudur" (Horney, t.y., s. 68). Birey zarar görmemek için kendi dünyasına çekilir.

Yalnızlık olgusunu psikolojik olarak ele alan bir diğer kuram bilişsel yaklaşımdır. Biliş kuramı, sosyal psikolojide-

ki kuramların, algılama, hatırlama, karar alma vb. zihinsel süreçler ile sosyal davranışlar arasındaki bağlara odaklanan bir kuramdır (Marshall, 2005, s. 71). Bu yaklaşıma göre biliş, sosyal ilişkilerdeki yetersizlik ile yalnızlık yaşantısı arasında arabulucu bir faktördür (Kılınç ve Sevim, 2005, s. 73). Bilişsel yaklaşımı savunan kuramcılara göre yalnızlık, bireyin sahip olduğu ilişkiler ile sahip olmayı arzu ettiği ilişkiler arasında bir uyumsuzluk, farklılık algılandığında yaşanılır (Duy, 2003, ss. 29-30). Bu yaklaşımın temsilcileri, *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy* isimli kitabın editörleri olan Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman ile aynı kitabın yazarlarından Maria Miceli ve Bruce Morasch'dır. Bu düşünürlerin öncülüğünü yaptığı bu yaklaşımda biliş, sosyal ilişkilerdeki yetersizlik ile yalnızlık yaşantısı arasında arabulucu bir faktör rolü üstlenmektedir. Bunun yanında, yalnızlığın oluşmasında, arabulucu rolü üstlenen bilişsel süreçlerde bir uyumsuzluk söz konusudur. Bireyin bakış açısı ve bilişsel süreçler, yalnızlık yaşantısının ortaya çıkmasının temel sebebidir. Bu doğrultuda bilişsel yaklaşımı savunan düşünürler yalnızlığı, kişinin hâlihazırdaki var olan sosyal ilişkileri ile arzuladığı sosyal ilişkiler arasındaki farklılıklar sonucunda oluşan duygu durumu olarak değerlendirirler. Aynı sosyal ilişki örüntüsüne sahip iki kişiden biri kendisini yalnız hissedebilirken, bir başkası yalnızlık yaşamayabilir. Burada üzerinde durulan nokta, bireyin kendisini ve sosyal ilişkilerini nasıl algıladığı ve değerlendirdiğidir. Sosyal ilişkilerinde algılanan doyumsuzluk, yalnızlık yaşantısını ortaya çıkaran faktörlerden biri olarak değerlendirilir (İmamoğlu, 2008, s. 97-98; Kılınç ve Sevim, 2005, ss. 73-74). Burada bireyin sosyal ilişkilerinde kanaatkâr olması önemli bir rol oynayarak onu yalnız hissettirmez.

Bilişsel yaklaşımın en belirgin özelliği, sosyal yetersizlik ve yalnızlık arasında bir faktör olarak biliş unsuruna vurgu yapmasıdır. Temelde insanların sosyal ilişkilerini algılamaları

ve değerlendirmeleri ile ilgili bilişsel süreçlere odaklanan bu yaklaşıma göre, sosyal ilişkilerde algılanan memnuniyetsizlik yalnızlıkla sonuçlanmaktadır. Bilişsel model duygusal ve davranışsal öğeleri inkâr etmemekte, ancak öznel algılara ve ölçütlere odaklanmaktadır. Benzer sosyal ilişkiler yaşayan iki bireyden biri kendini yalnız hissederken diğeri bu durumdan memnun olabilmektedir. Bireyin kendi ilişkileri için kullandığı öznel ölçütler yalnızlığı üzerinde olumlu veya olumsuz etkide bulunabilmektedir (Kaplan, 2011, s. 18). Olayları pozitif bir bakış açısıyla değerlendirme ve bardağın dolu tarafını görme yalnızlık üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Bilişsel yaklaşımda vurgulanan bir diğer özellik, yalnızlık yaşayan bireylerin, yalnızlıklarının nedenine dair yapmış oldukları yüklemelerdir. Yalnız bireylerin yapmış oldukları yüklemeler, yalnızlık durumuyla baş etme davranışını, duygularını ve geleceğe dair beklentilerini etkilemektedir. Kişilerarası ilişkilerdeki başarısızlıklarını değişmez kişilik özelliklerine ya da durumsal faktörlere yükleyen, mevcut durumu değişmez olarak algılayan birey, bir taraftan yalnızlığıyla baş etmesi konusunda daha edilgen hale gelirken, diğer taraftan da geleceğe dair umutsuzluk yaşamaktadır. Bu durumda olan bireyler, kendilerine dair olumsuz bir bakış açısı geliştirerek benlik değerinin düşmesine neden olmaktadır. Benlik değerinin düşmesi yalnızlığı iki şekilde etkilemektedir: İlkinde, düşük benlik değeri yaşanan yalnızlık duygusunun nedeni olarak kabul edilirken; ikincisinde, düşük benlik değeri bireyin doyum verici sosyal etkileşimler oluşturmaya mâni olabilecek duygu ve tutumlarına eşlik eder (Duy, 2003, s. 30-31). Böylece yalnızlığı meydana getirecek koşulların hazırlanmasına katkı sağlamış olur.

Yalnızlık olgusunu psikolojik açıdan yaklaşan üçüncü kuram bilişsel- davranışçı yaklaşımdır. Daha çok psikiyatrik ve klinik bozuklukların tedavisinde kullanılmak üzere geliştirilen bilişsel-davranışçı terapi yaklaşımı içinde yalnızlık olgu-

sunun ihmal edildiği görülmektedir. Bilişsel-davranışçı yaklaşımı savunan kuramcılar tarafından ihmal edilen bu alanda Jeffrey Young'ın oldukça önemli çalışmalar ortaya koyduğu görülmektedir (Duy, 2003, s. 31). Yalnızlık konusunda edindiği klinik gözlemlerinden yola çıkarak yalnızlık olgusunun farklı şekillerde yaşanabildiğini, danışanların farklı "yalnızlık grupları" içinde yer alabildiklerini öne süren Young, her bir gruba özgü biliş, davranış ve duygudan söz etmektedir. Ona göre, bu biliş, davranış ve duygu grupları yalnızlığı tanımlayıcı olmaktan çok, bireyin yalnızlık duygusu yaşamasına hazırlayıcı bir niteliğe sahiptirler (Duy, 2003, s. 31). Young ayrıca, yalnızlık duygusuna neden olan tipik otomatik düşünceleri araştırır ve bu düşünceleri sırayla şu şekilde açıklar: Bireyler tek başına olmaktan mutsuzluk duyar. Yalnızlık yaşayan bireyler çoğunlukla edilgen, dağınık ve güçsüzdür. Bazıları kontrol edemeyecekleri bir şeyin olmasından korku duymaktadır. Yalnız kaldıklarında kendileriyle ilgili bir şeylerin yolunda gitmediğine inanmaktadırlar. Bu bireyler düşük benlik duygusuna sahiptirler. Yalnızlık yaşayan birçok birey, kendisini çekici ve sevicecek birisi olarak görmediği için ilişki kurmaktan çekinmektedir. Yalnızlığı deneyimleyenler sosyal kaygıya sahiptirler. Yalnızlık duygusuna sahip bireyler, diğer insanların yanında kendilerini rahat hissedemezler. Diğerleri tarafından yargılanacaklarına ve reddedileceklerine inanırlar. Bu bireylerin ortak özelliklerinden biri de sosyal uyumsuzluktur. Yalnız bireyler diğerleri tarafından sevilmediklerine ve sosyal becerilerinin yetersiz olduğu inancına sahiptirler. Bunlar diğer insanlara karşı güvensizlik de hissederekler. Pek çok yalnız birey, insanlara güvenemedikleri için onlarla arkadaşlık kurmaktan kaçınmaktadırlar. Ayrıca insanların çoğunun sadece kendilerini düşündüğüne inanmaktadırlar. Yalnız bireyler duygularına da sınırlama getirmektedirler. Bunlar anlaşılmadıklarını ve insanlarla iletişim kuramadıklarını düşünmektedirler. Duygu ve düşünceleri-

ni kendi içlerinde saklamaları gerektiğine inanmaktadırlar. Yalnız kalan bireyler eş seçiminde de problemlerle karşı karşıyadırlar. Bu bireyler, iletişim kurabildiği çok az kadın/erkek olduğuna ve sürekli incitildiklerine inanmaktadırlar. Karşı cinsle yakın ilişkiler başlatma konusunda girişimleri yetersizdir ve uygun olmayan arkadaş ya da sevgili seçiminde bulunmaktadırlar. Yakınlığı reddetme de bu bireylerin yaşadığı ortak deneyimlerden biridir. Yalnız bireyler, tekrar incitmekten ve hayal kırıklığına uğramaktan çekinme, kendisinde yanlış giden bir şeylerin olduğuna inanma gibi düşüncelere sahiptirler. Geçmişteki hataları düzeltemeyeceklerine inanarak incitilmektense yalnız kalmayı tercih etmektedirler. Yalnızlaşan bireyler cinsel kaygı hisleriyle boğuşurlar. Bu bireyler, iyi bir sevgili olamadıklarına inanmaktadırlar. Cinsel birlikteliğin karşı tarafın değerlendirdiği bir performans olduğuna inandıkları için cinsel aktivitelerden kaçınmaktadırlar. Duygusal bağlanma ile ilgili kaygıları da vardır. Yalnız bireyler, arkadaşlarının ya da sevgililerinin duygusal isteklerini karşılama konusunda kaygılıdır. Onları yeteri kadar tatmin edemediklerine inanmaktadırlar. Bu bireyler, ilişkilerdeki problemlerin kendi hataları olduğuna ve sürekli eleştirildiklerine inandıkları için pasiftirler. Eleştirinin doğruluğuna ve arkadaşının/sevgilisinin kendisinden ayrılacağı anlamına geldiğine inanmaktadırlar. Karşı tarafın kendisini anlamasını beklemektedirler. Yalnızlığı deneyimleyen bireylerin son ortak özellikleri de gerçekçi olmayan beklentilere sahip olmalarıdır. Bu bireylerin arkadaşlarına ve sevgililerine karşı yüksek beklentileri vardır. Bu beklentiler karşılanmadığı zaman hayal kırıklığına uğramaktadırlar. Karşı tarafın hatalarına tahammülleri olmadığı için hayal kırıklığına uğramaktansa yalnız kalmayı tercih etmektedirler (Karayel, 2011, ss. 23-24; Koçak, 2008, ss. 22-24; Özatça, 2009, ss. 25-27; Young, 1982, s. 393). Bu özellikler yalnız kalan bireylerin yaşadığı ortak tecrübelerdir.

Yalnızlık duygusu bireyin psikolojik ve bilişsel durumuyla yakından ilgilidir. Bireyin bebeklik döneminde yaşadığı güven hissi, çocukluk döneminde yaşadığı travmalar yalnızlığı algılamada önemli etmenlerdendir. Bireyin hayata bakış açısı, sosyal ilişkilerini değerlendirme şekli kendisini yalnız hissedip hissetmemesinde etkilidir. Onun isteyerek tek başına kalmayı seçmesi olumlu olarak algılanırken istemeyerek yalnız kalması olumsuz olarak algılanır.

SOSYOLOJİK BİR SORUN OLARAK YALNIZLIK

Topumlarda sosyal ilişkilerde ortaya çıkan aksaklıklarda yalnızlık kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Mikulincer ve Segal, yalnızlık sorunsalını ele alırken diğerleriyle duygusal bağ kurmada yetersizlik, ilgili kişi eksikliği, çevrede tanıdık birilerinin olmayışı, birçok kişi mutlu iken üzgün olmak, konuşacak birilerinin olmayışı ve son olarak aşırı derecede kendine odaklanma gibi etmenlerden bahsederken, Rokach ise yalnızlık sorunsalını ele alırken     faktöre dikkat çeker. Bunlardan ilki yetersiz sosyal destek sistemi, sosyal soyutlanma ve sorunlu ilişkilerden oluşan “ilişki kurma yetersizliği”dir. İkincisi yer değiştirme, kayıp ve kriz gibi etmenlerden oluşan “travmatik yaşantılar”dır.           ise gelişimsel bozukluklar ve kişisel yetersizliklerden oluşan “kişilik ve gelişimsel değişkenler”dir (Duy, 2003, s. 40). İlişki kurma yetersizliği, travmatik yaşantılar ve kişisel yetersizlikler yalnızlık sorununa neden olur.

Yalnızlık ve yalnızlığın nedenleri ile ilgili araştırmalar yapan Pearl Dykstra ise bireylerin yalnızlık duygusu hissetmelerini     faktörde ele almaktadır. Birinci faktör; bireyin sosyal çevresinde yaşadığı sorunlardan, sosyal ilişkilerindeki niceliksel ve niteliksel olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. İkinci faktör; bireylerin diğer insanlarla ilişkilerinin, kendi istediği düzeyde olmadığı durumlarda yalnızlık duygusu

hissetmesidir. Üçüncü faktör ise; bireyin kişisel özellikleri ve koşulları nedeni ile kendi iç dünyasında yalnızlık duygusu hissetmesidir. Bireyin kişisel özellikleri ve koşulları ise zayıf benlik algısı, güven azlığı, iletişim yetersizliği, zayıf sosyal beceriler, kötü sağlık koşulları gibi etmenlerden oluşmaktadır (Dykstra, 2009, s.91). Baskın bir karaktere sahip olmayan bireyin sosyal çevre ile iletişimde yetersizlik yaşaması yalnızlığa yol açmaktadır.

Rook ve Peplau yalnızlığa ayrılık, sınırlı sosyal çevre, ilişkilerin kalitesi ve ilişkilerin sonlandırılması gibi etmenlerin etki ettiğini ileri sürmekte ve bu durumları şu şekilde açıklamaktadırlar (1982, ss. 362-363): Aileden, arkadaştan ayrılmak ya da eşlerin boşanması yalnızlığa neden olabilmektedir. Yeni bir topluluğa girmek, hastanede bir süre kalmak, askerliğe gitmek ya da üniversiteye gitmek fiziksel ayrılığa neden olmaktadır. Bireyin sınırlı sosyal çevresi de yalnızlığa neden olabilmektedir. Bireyin ailesiyle, arkadaşlarıyla ve sevdikleriyle olan bağı bireyi duygusal açıdan güçlendirmektedir. Bazen bireyin sosyal ilişkileri olmasına rağmen, birey yalnız olabilmektedir. Yalnız bir ev hanımının mutlu bir evliliği olabilir ama arkadaşları olmayabilir. Bazı durumlarda sosyal çevre, yalnızlığın ortadan kalkması için yeterli değildir. Bireyin sosyal çevresindeki insanlarla olan ilişkisi, istenilen düzeyde ise birey mutlu olabilmektedir. Sorunları olan bir ailede huzur olmadığı gibi, bu aile ortamı hüznü ve kasvetli bir ortama da dönüşebilir. Aile bireylerinin morali bozuk ve aile bireyleri neşesizdirler. Fertler, birbirleriyle olan problemlerini çözmemekte ve iletişimi en alt seviyede tutmaya çalışmaktadırlar. Bu durum, "anlaşmalı evlilik" (empty shell marriage) türüne örnektir. Çiftler aynı çatı altında, çocuklarından dolayı veya bazı bariyerleri aşamadıkları için yaşamaktadırlar. İlişkiler bazen de bitme noktasına gelebilir. Ölüm, boşanma, küsme gibi olaylar, sosyal ilişkileri tamamen sonlandırmaktadır. İlişkiler sonlandığında, birey sadece yalnızlık his-

setmez, aynı zamanda üzüntü de hisseder. Weiss, üzüntünün travmatik kayıplar sonucu oluşan acı, keder, ıstırap, hüznün, teessüf ve şok durumu olduğunu belirtmektedir. Oysaki yalnızlık sevilen insanın kaybolmasına değil yokluğuna karşı bir reaksiyondur. Reaksiyonlar özellikle evliliklerinin bozulmasında ortaya çıkmaktadır (1973, ss. 90-91). Bir arkadaşlığın sonlanması, evliliğin sonlanmasından daha basittir.

Haliloğlu ise yalnızlığın nedenlerini dokuz başlık altında toplar. Bunlar, sosyal destek eksikliği, düşük benlik algısı, zayıf sosyal beceriler, bağlanma ilişkileri ve bağlanma figüründen ayrılıklar, bireysel (kişisel) ve psikolojik faktörler, sosyal ilişkilerdeki eksiklikler, gerçek dışı öznel değerlendirmeler, bilişsel faktörler (yüklemeler, semalar vb.), sıkıntı veren duygular veya duygusal zorlanmalar ile toplumsal ve çevresel faktörlerdir (2008, ss. 40-41)

Yalnızlığın nedenlerine dair bu saptamalardan hareketle yalnızlığın nedenleri arasında, diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerde yaşanan hayal kırıklıklarının büyük bir payı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, kişilerin diğer insanlarla yaşadıkları sorunlardan dolayı benzeri bir hayal kırıklığı yaşamamak için yakın sosyal ilişkilerden uzak durup, yalnız kalmayı tercih ettikleri veya bu konuda yeterli bir çaba sergilemek istemedikleri söylenebilir. Çünkü bireyler genelde, ilişkilerin çoraklaştığı bir ortamda yaşamak için su biriktiren kaktüsler gibi kuşku ve güvensizlikle başa çıkabilmek için çevrelerine diken örerak içlerine kapanırlar. Yalnız bireylerin sosyal ilişkilerde uğradıkları bozgun, onlarda reddedilmişlik, değersizlik, yetersizlik ve hayal kırıklığı oluşturur ki, bu duygular, yalnızlığın önemli sebeplerindendir. Bununla birlikte, yalnızlık hissini yaşayan bireyler zamanla kendilerini zayıf, sahipsiz ve arkadaşsız hissettiklerinden dolayı iyice çevreden uzaklaşırlar. Böyle bir durumda, insanlara bir yandan vefasız ve güvenilmez gözlüklerle bakarlarken, diğer yandan ise onlara karşı mesafeli, umursamaz ve bazen de acımasız olabilirler (Yaşar, 2007, s. 249).

Yapılan klinik çalışmalarından elde edilen veriler ışığında yalnızlığın nedenlerini saptamaya çalışan araştırmacılar, elde ettikleri veriler ışığında farklı yalnızlık çeşitlerinden bahsetmektedir. Bununla birlikte, literatürde yaygın olarak kabul edilen şekliyle yalnızlığın iki nedeninden bahsedildiği görülmektedir. Bunlar bireysel faktörler ve çevresel etmenlerdir. Aşağıda bu iki faktöre ayrı ayrı değinilmektedir.

Kişisel Etmenler

Bireyin karakteri, mizacı, iç dünyası, duygu ve düşünceleri gibi kişisel faktörler yalnızlığın oluşmasında önemli etkenlerdendir. Peplau ve Perlman yalnızlığın sebeplerini iki ayrı sınıfta ele almaktadırlar. İlk sebep, yalnızlığın başlangıcını hızlandıran endişeli olaylar veya değişimlerdir. Bu anlamda, kişinin yakın bir sevdiğinin ölümünün yalnızlığı tetiklediği söylenebilir. İkinci sebep ise kişinin yalnızlığa yatkın olması veya zamanla yalnız kalmakta ısrar etmesidir. Bu anlamda, sosyal becerilerden yoksun olan kişilerin, tatmin edici sosyal ilişki geliştirmeyi veya sürdürmeyi zorlaştırdığı söylenebilir (1982, s. 8). Peplau ve Perlman'ın bu sınıflandırmasında yer alan ikinci sebep yalnızlığa sebep olan bireysel etmenlere işaret etmektedir.

Yalnızlık duygusunu yaşayan bireylerin kişilik yapılarında bulunan çekingenlik, sosyal kaygı, sosyal etkileşimlere aşırı derecede kötümser beklentilerle yaklaşma, alınganlık, güvensizlik, benlik saygısının düşük olması gibi nitelikler yalnızlığa sebep olan bireysel etmenler arasında sayılmaktadır. Ayrıca olumsuz kişilik özellikleri, mutsuzluk, umutsuzluk, bağlanma tarzları, nörotizm, yaşamdan memnuniyetsizlik ve gelişimsel yetersizlik yalnızlık duygusunun yaşanmasına neden olan diğer bireysel etmenlerdir (Kızılgeçit, 2011, s. 27). Bunların yanında, düşmanlık, dışsal denetim odağı, kişilere, yaşama ve topluma karşı karamsar bakış, algılama gibi ne-

gativistik (şüpheli) tutumlar da yalnızlığı tetikleyen bireysel etmenler arasında sayılabilir (İmamoğlu, 2008, s. 100). Böyle bir mizaca sahip olan birey yalnızlığa mahkum olur.

Bireyin kendini dünyanın merkezine koyması, bencil olması ve empati kuramaması yalnızlığa yol açar. Yaşar yalnızlığı etkileyen bireysel etmenlerden bahsederken yalnız olan bireyin ben merkezli ve diğerlerini düşünmeyen biri olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda, yalnız insanları ben odaklı, bazen de utangaç olarak tarif ederken bu durumun yalnızlığın bir sonucu da olabileceğini özellikle belirtir. Ona göre, yalnız insanın bakış açısı hayatın olumlu taraflarından ziyade olumsuz taraflarına odaklanır. Yalnız bireyler, aynı zamanda kendileri hakkında da olumsuz inançlara sahip olduklarından dolayı özgüvenleri düşük bireylerdir. Bu sebeplerden dolayı yalnızların kendileriyle, çevreleriyle barışık olmadıkları ve ruhsal çatışmaları olduğu için de uyum sorunu yaşadıkları bilinmektedir. Yalnız bireylerin bu sorunu yaşamamak için yalnızlığı seçtikleri ifade edilmektedir. Yalnızlık bireye bağlı olarak farklı sonuçlara, örneğin ben takıntısına veya tersine de yol açabilir. Bu bireyler diğer insanlarla ilişkileri konusunda kendilerini yetersiz algıladıklarından iletişim kurmaktan çekinirler ((2007, ss. 245-246). Dolayısıyla bireyler kendilerine güvenemediğinden iletişim kuramazlar ve yalnız kalırlar.

İnsanlardan kaynaklı sosyal başarısızlık durumu da yalnızlığı etkileyen bireysel etmenlerdendir. Peplau, Miceli ve Morasch (1982) arkadaşsız, eşsiz, dostsuz olmayı hem birey için hem de toplum için birer sosyal başarısızlık olarak değerlendirmektedirler. Onlara göre, başkalarıyla anlaşılamayan bireyler genellikle yalnız kalırlar. Birey “yalnızım” derken, aslında yetersiz olduğunu, kimsenin onu sevmediğini kabul etmektedir. Sosyal ilişkilerin azlığı, bireysel yetersizliğin bir kanıtıdır. Yalnız yaşayan bireyler, soğuk, arkadaşsız ve itici olarak bilinirler. Arkadaşları olmadığı zaman, partiye ya da sinemaya yalnız gitmek zorunda kalırlar, restoranda yalnız

yemek zorunda kalırlar. Bir toplumda, arkadaşsız olmak sosyal başarısızlık olarak bilinir (s. 146), Aslında mutsuz evlilikler ve yüzeysel arkadaşlıklar da birer sosyal başarısızlıktır. Kılavuz da benzer şekilde; yalnızlık duygusunun bireylerde sevgi, şefkat, bağlanma, değerli olma gibi duygusal ihtiyaçların karşılanmaması ve güvenilir ilişki eksikliği sonucu sosyal ilişkilerin gerçekleştirilmemesi durumunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Böyle bir durumda, sosyal ve duygusal izolasyon sebebiyle yalnızlık duygusu meydana gelebilmektedir (2005, ss. 27-28). Sosyal izolasyon sonucu meydana gelen yalnızlık, pasiflik ve can sıkıntısı şeklinde ortaya çıkarken insanlarla yeniden ilişkiler kurmak suretiyle giderilebilmektedir.

İnsanların yaşadığı acılar da yalnızlığa sebep olabilmektedir. İnsanlar çoğu zaman yaşadıkları acılara mantıklı cevaplar bulamazlar. Acılarına mantıklı cevaplar bulmaya ve onları kontrol etmeye çalışan insanlar, bunu başaramayınca onların esareti altında inlemeye ve sürekli acılarına yoğunlaşarak başka hiçbir şey düşümemeye başlarlar. Böyle insanların sağlıklı düşünebilme ve muhakeme gücü zamanla kaybolur, bedenleri güçsüzleşir, derin yalnızlık ve çaresizlik duyguları içinde yoğun ıstırap yaşamaya başlarlar. Bu ıstıraplar altında birçok yaşamlar son bulurken, birçok yaşam da son bulma noktasından kıl payı kurtulur, aile faciaları yaşanır. Bu durumdaki insanlar, kendilerini yalnızlık labirentinin koridorlarına atarlar. Burada artık kendi iç dünyalarında kendi yalnızlıkları ile boğuşur dururlar (Yahyaoğlu, 2005, ss. 90-91). Bireyin yaşadığı ıstıraplar yalnızlığı yoğun bir şekilde deneyimlemesine yol açar.

Bireyin karakteri hayatını şekillendirmede ve yalnızlığı yaşamasında en büyük etkenlerden biridir. Sosyal becerilerin ve güvensizliğin yoksunluğu durumunda yalnızlık yaşanması kaçınılmazdır. Karakter yapısında çekingenlik, umutsuzluk ve memnuniyetsizlik yalnızlığa neden olur. Toplum içerisinde odak olmaya çalışma, bencil olma ve bireysel yetersizlik gibi olumsuz kişilik özellikleri de yalnızlık ile noktalanır.

Çevresel Etmenler

Yalnızlığı etkileyen çevresel etmenlerin modernleşmeyle birlikte ön plana çıktığı görülmektedir. Bu anlamda, yalnızlığı etkileyen en önemli çevresel etmen olarak modernleşme gösterilebilir. Modern insan için yalnızlık duygusunu engelleme veya yenme noktasında birinci derecede rol oynayan sevgi, sorumluluk, dayanışma, fedakârlık gibi beraberliği ifade eden unsurlar, tahammülü zor birer yük olarak algılanmaktadır. Böyle bir algının etkisi altında kalan bireyler, yalnızlığı seçerek daha huzurlu bir hayata ulaşmayı hedefleseler de çoğu zaman farkında olmadan bencilliğe sürüklenmektedirler (Bahadır, 2002, s. 137). Kentleşme ve teknolojinin ortaya çıkardığı modern hayat bireyselliği teşvik ederek kişiyi yalnızlığın girdabına sürükler.

Modernleşme kavramının kimi zaman kırdan kente geçiş sürecinde yaşanan gelişmeler paralelinde ele alındığı görülürken, kimi zaman da teknoloji ve sanayileşme gibi olgular çerçevesinde ele alındığı görülmektedir (Ökmen ve Parlak, 2008, s. 203). Modernleşme süreci ile yakından ilişkili olan kırdan kente göç, kentleşme, teknolojik gelişmeler gibi olguların insanlar arası ilişkileri etkileyerek bireylerin yalnızlık duygusunu artırdığı söylenebilir. Modernleşmeyle birlikte hızlı bir şekilde gelişen göç hareketleri yalnızlığı etkileyen çevresel etmenler arasında sayılabilir. Birey, göç sonucu meydana gelen bu sosyal hareketlilikle birlikte ait olduğu çevresinden uzaklaşmanın etkisiyle, kopmuşluğun kaygı ve özlemle karışık suçluluk duygularını, yeni çevresine adapte olmanın güçlükleriyle birlikte yaşar. Bu açıdan, yalnızlık duygusunun, göç edenlerin en önemli problemlerinden biri olduğu söylenebilir. Bir yerden başka bir yere göç eden bireyler, göçle birlikte uyum güclüğü ve yalnızlık çekmekte ve bu durumun bir sonucu olarak da göç eden bireyler ruhsal

hastalıklara yakalanabilmektedir (Yaşar, 2007, s. 250). Göç ile okul, iş, arkadaş ve sosyal çevrenin değişmesiyle yeni yere uyum sağlama zaman alabilir.

Bu noktada, göçler ile yakın ilişkisi bulunan kentleşme-ye de değinmek gerekir. Kırsal kesimden şehirlere yapılan göçler beraberinde yeni bir sosyal olguyu doğurmuş ve bu sosyal olguya kentleşme adı verilmiştir. "Kentlerin büyümesi ve dünyanın kentleşmesi modern zamanların en önemli olgularından birisidir. Batının sanayileşmiş ülkelerinde, kırsal toplumdaki kentsel topluma geçişin tek bir kuşak içinde gerçekleşmesi, toplumsal yaşamın tüm yönlerinde kökten değişimleri de beraberinde getirmiştir" (Ökmen ve Parlak, 2008, s. 203). İnsanlar arası ilişkiyi kökten değiştiren bu sosyal hadise, sosyal bilimcilerin de ilgisini çekmiş ve bu konuda çok sayıda çalışma yapılmıştır.

"Kent hayatı içerisinde ikincil ilişkiler üzerine kurulu bir toplumsal yaşam söz konusudur. Bu ikincil ilişkiler, bireylere şahsi hareketlerinde bir özgürlük alanı açtığı gibi aynı zamanda kişilerin yalnız kalma tercihlerini de tetiklemektedir" (Eşmeler, 2017, s. 103). Mahmut Arslan, insanın yalnızlığının köyden kente gelip yerleşmesi ile başladığını belirtmektedir. Kentteki yalnızlığı, caddelerde, metrolarda, kalabalıklar içindeki bir yalnızlık şeklinde nitelendiren Arslan, önceleri düşün ve cenazelerde bir araya gelen insanların, şimdi kentlerde birbirinden habersiz yaşadığını belirtmektedir. Bu açıdan modern insana geniş bir özgürlük alanı sağlayan kentin faturası, Arslan'a göre yalnızlık olarak geri dönmektedir (Yahyaoğlu, 2005, s. 36). Büyük kentlerde aynı apartmanda yaşayan akrabaların bile birbirileri ile görüşmeyip yalnızlık yaşadıkları gözlemlenmektedir.

Günümüz modern kent yaşamında insan ilişkileri değişmiştir. Geleneksel köy yaşamında görülen hısım-akraba bağlılık ve yakınlıkları, aynı mekânda yıllarca yaşamakta

olmanın kazandırdığı arkadaşlık bağları, yer ve yurt sevgi ve sadakatleri, dayanışmalar, hemşerilik duyguları kent yaşamında yerini çoğu zaman resmi, formel, zorunlu ilişkilere bırakmıştır. Kişisel ilişkiler için ise çoğu zaman vakit yoktur. Bu yüzden kentteki insanlar farklı toplumsal ortamlarda farklı amaçlarla etkileşim içerisine girmekte, oldukça özgül ve muhtemelen kesintili ilişkiler yaşamaktadır (Gün, 2006, ss. 10-11). Bu durum da zamanla yalnızlığı tetikleyen bir forma dönüşmektedir.

İletişim teknolojilerinde yaşanan birtakım gelişmeler bir yönüyle insanlar arası kişisel ilişkilerin yönünü ve hızını olumlu yönde etkilese de diğer yandan insanları yalnızlık girdabına sürüklemektedir. Bir dönem televizyon karşısında yalnızlığa itilen aile fertleri, günümüzde sosyal medya aracılığıyla bu yalnızlık girdabında boğuşmaktadır. Televizyon, telefon, internet, sosyal medya gibi iletişim araçları insanlar arası ilişkileri görece olumlu etkilese de bu araçlar, bireylerin yalnızlığa itilmesini sağlayan veya yalnız bireylerin tutundukları, birer aparat rolü üstlenmektedirler.

Mustafa Özodaşık, televizyon ile başlayan bu süreci şöyle açıklamaktadır:

Günümüz insanı yalnızlığını önce televizyonla giderdi. Günün büyük çoğunluğunu, televizyon dizilerini seyretmeye ayırdı. Aile içi ilişkiler yavaşladı ve zamanla da iletişim koptu. Aile veya toplum kendi gerçeğini yaşama yerine, televizyon dizilerindeki olayları tartışmaya, bir sonraki dizide nelerin olabileceğini kestirmeyi bir meziyet olarak algıladı. İnsanlar kendi evlerinde başkalarının hayatlarını yaşadılar. Öyle ki bir araya geldiklerinde bile topluca televizyon seyretiler ve topluca yalnızlığa çekildiler. (2001, s. 98)

Daha sonra iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte bilgisayar, cep telefonu ve internet gibi yeni aparatların yaşamımıza girmesiyle birlikte bu yeni aparatlar da yalnız

bireyin sığındığı birer aygıtı dönüştü. Özodaşık bununla ilgili şunları söylemektedir:

İşte modern dünyamızın insanı bu duygusal çöküşle yüz yüzedir. Bir dost ve arkadaşın eksikliğini iletişim araçları veya bilgisayarla gidermeye çalışır. Ancak sahip olduğu olumsuz duygusal yüklemeler onu gerçek hayattan koparır ve yalnızlığa iter. Bir çıkış yolu olarak gördüğü bilgisayar chat sayfalarında sosyal duygularını tatmin etmeye çalışır. Oysaki gerçek hiç düşündüğü gibi değildir, çünkü sanal alemin de kendine ait kuralları vardır. Belirli bir zaman sonra insanları tanımaya başlıyorsunuz ve sonra sanal alemin arkadaşlıkları, dostlukları her sohbetten sonra pekişiyor ve sanal da olsa herkesin renkli kişilikleri bir anlam buluyor. Gerçek hayatta kurulamayan dostlukların önceleri sanal alemde giderildiği düşünülüyor, sonra hayal dünyasının tek düzeliği ve düşüncelerdeki absürtlük yalnız kişileri tekrar çekilmez kılıyor ve yalnızlığa itiliyorlar. Böylece yalnız kişileri ikinci bir çöküntü bekliyor, aynı anda onlarca hatta yüzlerce insanın sohbet ettiği chat sayfalarında ilişki kuramamak, diğer insanlarla bir şeyleri paylaşamamak bir karamsarlığa ve tamamen değersizlik duygularının kişiliğinde yaşanmasına neden oluyor. (2001, ss. 103-104)

Özodaşık'ın internet ve bilgisayarın toplumda yeni kullanılmaya başlandığı dönemde görülen sanal chat üzerinden yaptığı bu değerlendirmenin, günümüzde neredeyse toplumdaki tüm bireylerin kullandığı, akıllı cep telefonları ve sosyal medya için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim yapılan pek çok araştırmada internet kullanımının yalnızlığa sebep olduğu sonucuna varıldığı görülmektedir. Özen ve Sarıcı'nın da belirttiği üzere, bireylerin internet kullanarak sanal alemde daha fazla vakit geçirmeleri, çevrim içi ilişkilere yönelmeleri, beraberinde bireylerde yalnızlık hissini arttırmaktadır. Hatta sanal alemin birbirlerini önceden tanıyan bireyler arasında sınırlar oluşturarak, bireyleri teknolojik yalnızlığa ittiği de söylenebilir (2010, s. 151). Yüz yüze samimiyetin olmadı-

ğı, fake hesapların çok olduğu sanal alem güvenilir bir ortam oluşturmamakta ve insanları yalnızlığa itmektedir.

Yalnızlığa sebep olan çevresel etmenler arasında, okul ve çalışma ortamındaki durumlar (yaşlıları tarafından reddedilme, arkadaşlık ilişkisi kurmakta zorlanma ve sosyal beceri eksikliği), aile içi çatışmalar (ailede yaşanan geçimsizlik veya boşanma), yeni bir yere taşınma, sevdiği bir kişiyi ve nesneyi kaybetme ve çok sevdiği birinin ölmesi gibi yaşantılar ve temel sosyal beceri eksiklikleri sayılabilir (Kızılgeçit, 2011, s. 28). Ayrıca modernleşme, kentleşme, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi olgular da yalnızlığı etkileyen çevresel etmenler arasında sayılabilir. Ayrıca yalnızlığın sebepleri ve sonuçları çoğu zaman birbirleri ile örtüşebilmektedir. Yani bir olgu kimi zaman yalnızlığın sebebi olabilirken başka bir zaman da yalnızlığın sonucu olabilmektedir. Bu anlamda, ölüm, intihar, teknoloji bağımlılığı gibi unsurlar kimi zaman yalnızlığın sebepleri olarak öne çıkarken başka zaman ise yalnızlığın sonucu olabilmektedirler. Bu açıdan, yalnızlığın nedenleri arasında yer verilmeyen kimi unsurlara yalnızlığın sonuçları bölümünde yer verilmektedir.

YALNIZLIK ALGISININ YANSIMALARI

Yalnızlık kavramın ilişkin literatür incelendiğinde tıpkı tanımlanmasında olduğu gibi yansımaları ve algılanışı konusunda da bir görüş birliği bulunmadığı görülmektedir. Neredeyse her düşünür, yalnızlığı sınıflandırırken farklı kategorilendirmeler yapmaktadır. Yalnızlığın farklı tiplere ayrılması, ilk olarak kişinin kendisini, sosyal statüsünü ve sosyal eksiklik tecrübesini nasıl değerlendirdiğiyle (yalnızlığa bakış açısıyla) ilgilidir. İkinci olarak ise yalnızlık hakkında yapılan tanımlarla ve kuramsal yaklaşımlarla alakalıdır. Dolayısıyla, temelde birbirinden çok farklı olmamakla birlikte, her bir kuramın vurguladığı farklı tecrübe noktalarına göre bir ay-

rım ortaya çıkmaktadır (Kızılgeçit, 2011, ss. 22-23). Yalnızlık literatürü incelendiğinde Batı literatürü ile Türkiye'deki literatür arasında da farklılıklar göze çarpmaktadır. Esasında, Türkiye literatüründe Batı literatüründen aktarma yapıldığı görülse de yerel birtakım unsurların da göz önüne alındığı görülmektedir.

Batı literatürüne bakıldığında, Weiss, yalnızlığı duygusal yalnızlık ve sosyal yalnızlık şeklinde sınıflandırırken Jenny De Jong-Gierveld ve Jos Raadschelders, ümitsiz yalnız, dönemsel ya da geçici yalnız ve geri çekilmiş, ümitsiz yalnız şeklinde üç yalnızlık çeşidinden söz etmektedir. Sadler ve Johnson, bireysel, kozmik, kültürel, sosyal ve kişilerarası şeklinde beş yalnızlık boyutundan bahsederken, Young'ın ise kronik yalnızlık, durumsal yalnızlık, geçici yalnızlık ve gizli yalnızlık olmak üzere dört yalnızlık çeşidinden bahsettiği görülmektedir.

Batı literatüründeki bu çeşitlilik Türkiye'deki yalnızlık literatürüne de yansır ve düşünürler farklı yalnızlık çeşitlerine odaklanır. Bu anlamda Günay, yalnızlığı ontolojik/varoluşsal yalnızlık ve sosyal/sosyolojik yalnızlık olarak sınıflandırırken Geçtan, beş yalnızlık çeşidinin altını çizer. Özodaşık, fiziksel yalnızlık, yabancılaşma, kınanma, asimilasyon, kendi tercihi ile gerçekleşen yalnızlık ve gerçek yalnızlık olmak üzere altı yalnızlık çeşidinden bahsederken Yahyaoğlu, derin yalnızlık, sosyal durum yalnızlığı, duygusal yalnızlık, gizli yalnızlık ve triad yalnızlık olmak üzere beş çeşit yalnızlık türünü vurgular.

Batıda Yalnızlık Algısı ve Yansımaları

Yalnızlık konusuyla ilgili önemli araştırmalar yapan Weiss, 1973 yılında yaptığı bir çalışmada, yalnızlığı "duygusal yalnızlık" ve "sosyal yalnızlık" olmak üzere iki grupta ele alır. Duygusal yalnızlıkta kişilik karakterleri olan içine kapa-

nıklık, utangaçlık, olumsuz benlik algısı gibi durumları baz alırken; sosyal yalnızlığa ise boşanmış ya da eşini kaybetmiş dulların, yeni bir yere taşınmış ya da hastanede yatan insanların durumlarını örnek olarak verir (Weiss, 1973, s. 75). Her iki durumda da yalnızlık yaşanır fakat sebepleri farklıdır.

De Jong-Gierveld ve Raadschelders yalnızlık duygusunu; zaman açısından değerlendirerek “dönemsel veya geçici yalnızlık”, yoksunluk açısından değerlendirerek “geri çekilmiş, ümitsiz yalnızlık”, duygusal açıdan değerlendirerek “geri çekilmiş yalnızlık” olarak sınıflandırmışlardır. Yalnızlar arasında en sosyal olan kişiler dönemsel veya geçici yalnızlık sınıfında yer almaktadır. Bu kişiler her ne kadar yakın ilişki eksikliği yaşasa da belli miktarda ilişkileri vardır. Bu kişilerin yalnızlığı geçicidir veya dönemselidir. Ümitsiz yalnızlık sınıfında yer alan kişiler var olmayan ilişkilerinin yoksunluğunu hissederler. Çevrelerinde yakınlık kuracakları kimseleri yoktur. Bu nedenle de sosyal ilişkilerinde yeteri kadar doyum yaşamazlar. Geri çekilmiş yalnızlık sınıfında yer alan kişiler ise az sayıda arkadaşları ve sosyal ilişkileri olmasına karşın bu durumdan rahatsızlık duymayan, eksiklik hissetmeyen ve diğer sınıflarda yer alan kişilere göre daha az yalnızlık hisseden kişilerdir (De Jong Gierveld ve Raadschelders, 1982, s. 109). Yalnızlıktan rahatsızlık duyulmuyorsa tek başına kalma tercihi ön plandadır.

William Sadler ve Thomas Johnson’a göre, yalnızlığın beş boyutu bulunmaktadır. Bunlar; bireysel yalnızlık, kozmik yalnızlık, kültürel yalnızlık, sosyal yalnızlık ve kişiler arası yalnızlıktır. Bireysel yalnızlık; bireyin kendisiyle olan iletişimsizliğinden kaynaklanan yalnızlıktır. Kozmik yalnızlık; kişinin Allah’tan uzaklaşması ve doğayla iç içe olmama sonucu oluşan yalnızlıktır. Kültürel yalnızlık; kişinin içinde yaşadığı kültüre yabancılaşmasıdır. Kültürel kesintiler ve değişimler sonucunda ortaya çıkar. Sosyal yalnızlık; kişinin içinde bulunduğu sosyal çevreye yabancılaşması, uzaklaş-

ması, içinde bulunduğu grup tarafından dışlanması ve soyutlanması durumunda ortaya çıkan yalnızlıktır. Kişiler arası yalnızlık ise bireyin kendisini diğer insanlardan ayırmasıdır. Her yaş grubunun yaşadığı, her dönemde görülen bir yalnızlık türü olduğu için evrensel bir yalnızlık olarak nitelendirilebilir (Akgül, 2016, ss. 277-278). Bu yalnızlık türleri bireylerin hayatlarının farklı dönemlerinde yoğun bir şekilde belirebilir.

Yalnızlık süresinin uzunluğuna göre yalnızlık çeşitlendirilebilir. Young, yalnızlık duygusunun zaman zaman ve kısa süreli olarak yaşanmasını geçici yalnızlık, yalnızlık duygusunun uzun süreli ya da sürekli bir hal alması durumunda kronik yalnızlık, depresyonun eşlik ettiği yalnızlık yaşantısını durumsal/derin yalnızlık ve dışarı yansıtılmayan ama içsel üzüntülerle yorumlanabilen yalnızlık türüne ise gizli yalnızlık adını vermiştir (Peplau, 1985, ss.272-273). Geçici yalnızlık çok uzun sürmezken kronik ya da derin yalnızlık daha uzun sürüp bireyi daha çok etkisinde bırakabilir.

Türkiye’de Yalnızlık Algısı ve Yansımaları

Son yıllarda Türkiye’de de yalnızlıktan yakınan insanların sayısı hızla artmakta ve farklı yalnızlık türleri bulunmaktadır. Geçtan, beş yalnızlık çeşidinden bahseder. Bunlar; tek başına yaşamdan kaynaklanan somut yalnızlık, yaşadığı toplumla bütünleşememekten doğan yabancılaşma biçiminde yaşanan yalnızlık; çevresi tarafından ihmal edilme sonucu meydana gelen yalnızlık, çevre ile zayıf ilişkiler kurma ya da ilişkileri en aza indirme şeklinde bireyin kendi tercihi ile oluşan yalnızlık ve insanın kendini anlaşılmamış ve kimsesiz hissettiği gerçek yalnızlıktır (2006, s. 106)

Günay, yalnızlığı ontolojik/varoluşsal yalnızlık ve sosyal/sosyolojik yalnızlık olarak şu şekilde sınıflandırır:

Yalnızlığın başlıca iki biçiminden ve anlamından söz edilebilir. Bunlardan ilki ontolojik/varoluşsal yalnızlık, diğeri ise sosyal/sosyolojik yalnızlıktır. Ontolojik yalnızlık, pek

çok varoluşçu filozofun da ifade ettiği gibi bireyin tekliğinden kaynaklanır. Birey bu dünyada kendi varoluş sorumluluğuyla, özgürlüğüyle, diğerlerinden farklı, kendine özgü bir birey olarak vardır. Sosyal yalnızlık ise bireyin diğerleriyle ilişkilerinin bozulmasından, diğerleri tarafından dışlanmasından ve başkalarından yoksun olmaktan kaynaklanır. Başka bir deyişle diğerleri tarafından terk edilen, tek başına kalan bireyin yalnızlık durumudur. Ancak tek başına olma, her zaman ve her durumda yalnızlık demek değildir. (2015, ss. 99-100)

Yalnızlığı, fiziksel yalnızlık, yabancılaşma, kınanma, asimilasyon, kendi tercihi ile gerçekleşen yalnızlık ve gerçek yalnızlık olmak üzere altı boyutta ele alan Özodaşık, bu boyutları da şu şekilde açıklamaktadır: Fiziksel yalnızlık, bir insanın tek başına yaşama biçimidir. Bu yalnızlık türü zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Fiziksel (somut) yalnızlık çeşitli şekillerde görülebilmektedir. Yabancılaşma (toplumu dışlayanlar), insanın içinde yaşadığı kendi toplumuna yabancılaşması sonucu meydana gelen yalnızlıktır. Kendi toplumuna yabancılaşmış kimseler suçluluk ve yalnızlık duygularına kapılabilirler. Kınanma (toplum tarafından dışlananlar) yoluyla içinde yaşadığı toplumdan birçok yönüyle ayrılan kimseler, bu farklılıklarından dolayı toplum tarafından dışlanarak yalnızlığa itilebilirler. Toplum tarafından dışlanan bu kişiler, hiçleştğini düşünüp bu durumdan bir çıkış yolu bulamadıkları zaman, dayanılmaz bir kaygının, korkunun, güçsüzlüğün ve zavallılık duygusunun içine düşmektedirler. Asimilasyon bireylerin, farklı bir kültür ortamında zorlanarak veya baskı altına alınarak farklı bir yaşama sürecine itilmeleri durumunu ifade etmektedir. Asimilasyon sürecine tabi olan birey veya toplum yalnızlığa mahkûmdur. Kendi tercihi ile gerçekleşen yalnızlıkta insanın çevresi ile ilişkilerini en aza indirerek kendi seçimi ile yaşadığı yalnızlık biçimini ifade eder. İnsanın kendi rızası sonucu gerçekleşen bu yalnızlık türü netice itibari ile olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Pek

çok sanat, edebiyat, müzik, teknolojik veya bilimsel eserler bu yalnızlık sonucu ortaya çıkmaktadır. Gerçek yalnızlık ise insanın kendisini anlaşılmamış ve kimsesiz hissettiği yalnızlık durumunu ifade etmektedir. Bu tür yalnızlık, İngilizcede "lonely" olarak ifade edilen psikolojik yalnızlıktır (Özodaşık, 2001, ss. 21-36). Bu yalnızlık türünde kişi kalabalıklar içerisinde bile kendisini yalnız hissetmektedir.

Derin yalnızlık, sosyal durum yalnızlığı, duygusal yalnızlık, gizli yalnızlık ve triad yalnızlık olmak üzere beş çeşit yalnızlıktan bahseden Yahyaoğlu yalnızlık çeşitlerine dair şunları söylemektedir: Derin yalnızlık, çevre ile ilişkilerin tamamen kesildiği depresyonla birlikte bulunan ve depresyonun diğer belirgin özelliklerinin de bulunduğu bir yalnızlık çeşididir. Derin ve acı veren bir yalnızlıktır. Etkileri yorgunluk, halsizlik, karar verememe, unutkanlık, çaresizlik, intihar vb. şeklinde görülebilir. Sosyal durum yalnızlığı, yabancı bir ülkede öğrenci olan bir gencin yalnızlığı, gidilen ve hiçbir tanıdığın bulunmadığı şehirde hissedilen yalnızlık sosyal durum yalnızlığıdır. Bu yalnızlığın etkileri, sosyal yönden tüm etkinliklerden uzaklaşma ve aynı zamanda içinde yaşanan topluma yabancılaşma şeklinde görülebilir. Duygusal yalnızlık, insanın ruhsal dünyasındaki beklentilere (sevgi, saygı, değer vb.) cevap alamaması üzerine yaşadığı yalnızlıktır. Bu tür yalnızlık kısa sürede geçebileceği gibi kronik bir hastalığa da sebebiyet verebilir. Gizli yalnızlık, haksızlıklar karşısında susarak tepkisini dile getiremeyenlerin yaşadığı yalnızlıktır. Bu yalnızlık olaylara ya da kişilere daha geniş bir ifade ile hayata bakış açısının değiştirilmemesi durumunda yalnızlığa doğru insanı sürüklemeye potansiyeline sahiptir. Triad yalnızlık, depresyon ve korku ile karışık bir şekilde hissedilen bir yalnızlık çeşididir. Bu yalnızlığın içine girenlerin çıkması oldukça zordur. Psikoterapi desteği ve ilaç kullanımı gerekir (2005, s. 42-48).

Evrensel olarak hissedilen yalnızlık duygusu değişik sebeplerle ortaya çıkıp ayrı bölgelerde çeşitli araştırmacılar tarafından farklı olarak sınıflandırılabilir. Her ne kadar farklı isimlerle zikredilse de bireyin karakterinden ve sosyal çevresinden kaynaklanıp değişik şekilde zuhur edebilir. Birey içinde bulunduğu yalnızlık hissinden kurtulamadığı zamanlarda yardım alması gerekebilir.

YALNIZLIĞIN OLASI SONUÇLARI

Yalnızlık yaşantısı içindeki bireylerde başkalarına öfkeli duygularla yaklaşma, mutsuzluk, keder, korku, anksiyete, gerginlik, yerinde duramama, can sıkıntısı, öfke, başkalarına düşmanca yaklaşma ve depresyon gibi tipik bazı yalnızlık göstergeleri görülebilmektedir (Özkürkçügil, 1998, s. 23). Yalnızlığın bunların dışında da pek çok etkisi ile karşılaşmak mümkündür. Alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, intihar, erken/genç ölümler, teknoloji bağımlılığı, iletişim becerilerinde eksiklik, huzur evi sayısında artış, yaşanan konut tipinde değişim gibi daha pek çok durum yalnızlığa bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Yalnızlık beraberinde birçok olumsuz etki getirir. Ami Rokach yalnızlığın etkilerini şu şekilde sıralar: Yalnızlık insanları diğer insanlardan uzaklaştırarak sıkı dostlukların kurulmasını engeller. Yalnızlık duygusuna kapılan bireyler, genellikle diğer insanlarla iyi ilişkiler kuramaz ve kurdukları ilişkileri de aynı seviyede tutamazlar. Çevresindeki insanları kıskanarak sahip oldukları ilişkilerin zedelenmesine neden olabilirler. Bir yandan da sevgiye ihtiyaç duyan yalnız insanlar, onu bir kez bulduklarında bu sevgiyi yitirmemek için çabalarlar. Yalnızlık dikkati başka yöne sevk ederek enerjinin ve yaratıcılığın olumlu yönde kullanılmasını engeller ve kişiyi psikolojik açıdan zarar verir. Yalnızlık duygusu, başa çıkılamadıkça insan yaşamının belirleyicisi ve kuralı haline gelen

bir güce dönüşebilir. Yalnızlık duygusuna kapılan insanlar, işlevsel olmayan bir düşünce sistemi geliştirerek yaşamları ile ilgili erken ve yanlış kararlar verebilir; evliliğe hazır bulunmadıkları halde hiç düşünmeden vaktinden önce evlilik kararı alarak evliliğin sorumluluğunu üstlenmeyebilirler. Hatta yalnız insanlar hem hemcinsleri hem de karşı cinsle olan ilişkilerinde onlardan bağımsız davranarak insanlık dışı bir tutum sergileyebilirler. Yalnızlık sadece bireyin sosyal yaşantısını değil özel yaşamını, cinsel hayatını da etkileyebilir. Yalnızlık yüzleşilmediği ve etkili bir şekilde başa çıkılmadığı takdirde hassas ve katı insanlar yaratır. Yalnızlık geride duygusal izler bırakan, acı verici bir durumdur (2004, ss.32-35). Yalnızlığın olumsuz sonuçları sadece bunlardan ibaret değildir.

Yalnızlığın önemli sonuçlarından veya etkilerinden biri olarak alkolizm de öne çıkmaktadır. Kalabalıklar içerisinde kendisini değersiz ve yalnız hisseden insan, bu yalnızlığından kurtulmak ve diğer insanlarla daha kolay ilişkiler kurmak için alkol kullanmayı tercih etmektedir. Yani gündelik yaşamında yalnızlık yaşayan kişi bu yalnızlığından kurtulmanın yolu olarak alkolü görmektedir. Bu durumda, alkol kullanan kişilerin birtakım özellikleri dışa vurur. Özellikle yalnızlık yaşayan içe kapanık kişiler alkol kullandığında, alkolün etkisi altında, davranışlarında bir özgürlük durumuyla birlikte, bazı ilkel duygusal tepkiler de ortaya çıkabilmektedir. Alkol alan kişi, bir süre sonra çevresindeki kişileri kendisine çok yakın bulabilir, onlara güven duyabilir ve kaygılarını bir kenara bırakarak, tamamen gerçekdışı ve hoş duygular veren bir dünyaya girebilir. Böyle bir dünyada kişi yalnızlığını unuttur. Alkolün tesiri ortadan kalktıktan sonra ise yeniden kendi yalnız dünyasına çekilir. Bu durum kişide zihinsel ve devinimsel bir takım işlevsel bozukluklara sebep olabilir. Bu zihinsel ve devinimsel işlev bozuklukları şu şekilde sıralanabilir: Dikkat bozukluğu, hafıza ve yargılama yeteneklerinde bozulma, sorumluluklardan kaçınma, ailesini ihmal etme, hırçınlaşma, iş

yaşamında aksaklıklar ve düzensizlikler (Özodaşık, 2001, s. 62). Görüldüğü gibi, yalnızlığın önemli bir sonucu olan alkolizm, beraberinde yeni sorunlar doğurmakta ve bu sorunlar hem birey için hem de toplum için yeni riskleri beraberinde getirmektedir. Çünkü alkol kullanan ve bunun bağımlısı olan insanlara toplum içinde iyi bir göz ile bakılmaz. Bu kişiler itilip kakılır, güven duyulmamaya, düzenli bir iş verilmemeye, ailevi sorunlarından dolayı ailelerinden uzakta yaşama-ya mahkûm edilirler. Toplumdan soyutlanarak adeta kendi istekleri dışında yalnızlığa itilirler. Bu yalnızlık kolay kolay geri dönüşü olmayan bir yalnızlıktır. Alkol bağımlılığının bir sonucu olarak yalnızlığa itilen bireylerin kısa bir süre sonra ağır depresyona varan ve onları intiharın eşiğine getiren bir ruh haline kapılmaları kaçınılmazdır (Yahyaoğlu, 2005, s. 61). Bu noktada, yalnızlığın başka bir sonucu olarak intihar olgusu ortaya çıkmaktadır.

İntihar ile ilgili neredeyse tüm bilimsel çalışmalar da referans gösterilen Emile Durkheim, intiharı yalnızlığa bağlamaktadır. Ona göre, intiharın kökeninde insanın kendisini yapayalnız hissetmesi yatmaktadır (Yahyaoğlu, 2005, s. 39). Yalnız bireylerin karamsar, stresli ve depresyona yatkın olmaları topluma karşı düşmanca tavırlar geliştirmelerine sebep olmaktadır. Toplumdan kaçan bu bireyler, topluma karşı olan öfkelerini kendi öz varlıklarına çevirerek intihar etmeyi düşünebilirler. İçeride kapalı kişilik yapısına sahip bireyler, çevresindeki insanları cezalandırmak yerine kendilerini cezalandırmayı tercih etmektedir. Yani içeride kapalı ve yalnızlık duygusuna sahip bireyler toplumdan intikam almak için kendilerini yok ederek tatmin olma yoluna gitmektedirler (Özodaşık, 2001, s. 85). Psikiyatrist Karl Menninger de intihar olayını yalnızca insanın kendisini öldürme isteği olarak görmemek gerektiğini, insanın başkasını öldürme arzusunun veya başkası tarafından öldürülme isteğinin de intihar davranışına yol açabileceğini belirtmektedir (Göka, 2009, s. 140). Yalnızlık intiharı tetikleyen bir etken olarak ön plana çıkar.

21. yüzyıl insanının intihara yönelmesi ve intiharı bir çıkış yolu olarak görmesinin en önemli sebebi, büyük kırılmaların ve değişmelerin yaşandığı bu çağda insanlığın vefasızlık ve yalnızlık buhranlarıyla her gün biraz daha hayattan kopmasıdır (Ulutaş, 2011, s. 49). İntihar vakalarının altında pek çok nedenin yatması muhtemeldir. Fakat yalnızlığın intiharı etkileyen önemli bir faktör olduğu göz ardı edilmemelidir. Eşmeler, yalnızlığın intihara etkisini şu cümleler ile dile getirmektedir:

Kişilerin intihar etme kararına sürüklenmeye başlamasından itibaren, eylemi neticelendirinceye kadar geçirdikleri süre zarfında, yalnızlık hali içerisinde olmaları verecekleri kararın intihar lehinde olması ihtimalini arttırmaktadır. Bununla birlikte, kent hayatından kaynaklı olarak, kişilerin yalnız kalmaya yönelik bir tutum içerisinde olmaları ise intihar ihtimali olan hallerde savunmasız kalmalarına sebebiyet vermektedir. Ezcümle, kent hayatı yalnızlığı; yalnızlık ise intiharı getiren bir süreçtir. (2017, s. 105)

Yalnızlığın bir başka sonucu da erken/genç ölümlerdir. Kalabalıklar içerisinde yalnızlık yaşayan genç bireylerin, özellikle yalnızlık sonrası yaşadıkları zihinsel ve devinimsel birtakım sorunların ardından, yüzleri kırışmakta, kaşları çatmaktadır. Genç yaşlarına karşın korkutucu bir görüntüye sahip olmaları, kendi kendilerine konuşmaları toplumdan soyutlanmalarına neden olmaktadır. Bu durumun acı sonucu ise erken çöküşle birlikte gelen ani ve genç ölümlerdir (Özodaşık, 2001, s. 86). Yalnızlık ve ölüm ilişkisi detaylı incelemeye değer bir ilişkidir.

Yalnızlığın tespit edilen sonuçlarından birisi de teknoloji bağımlılığıdır. Mert ve Özdemir'in (2018) *Yalnızlık Duygusunun Akıllı Telefon Bağımlılığına Etkisi* adlı çalışmadan elde ettikleri bulgular bu durumu destekler niteliktedir. Mert ve Özdemir'in 300 kişilik örneklem grubu ile yaptıkları söz konusu çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre yalnız-

lık duygusu akıllı telefon bağımlılığını etkilemektedir. Buna göre kişilerin yalnızlık duygusunu yaşama durumları yoğunlaştıkça ellerindeki akıllı telefonlarla uğraşma ve ellerinden bırakamama durumu yaşadıkları tespit edilmiştir (s. 103). Çakır ve Oğuz'un (2017) *Lise Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Akıllı Telefon Bağımlılığı Arasındaki İlişki* adlı çalışmadan elde ettikleri bulgular da bu durumu desteklemektedir. Söz konusu çalışmada, öğrencilerin akıllı telefon bağımlılığı ve yalnızlık düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir (s. 426).

Yalnızlığın teknoloji bağımlılığına etkisi sadece akıllı cep telefonu kullanımı ile sınırlı değildir. Doğan ve Karakuş'un (2016) 496 lise öğrencisinden oluşan bir örneklem grubu ile yaptıkları çalışmadan elde ettikleri veriler, yalnızlığın sosyal ağlarda (facebook ve twitter) daha fazla zaman geçirmeyi etkilediğini ortaya koymuştur. Yine Anlı'nın (2018) 311 kişilik başka bir örneklem grubu ile yaptığı bir araştırmada, yalnızlığın internet bağımlılığını etkilediği tespit edilmiştir. Yapılan tüm bu araştırmalar gösteriyor ki yalnızlık akıllı cep telefonu başta olmak üzere, internet, sosyal ağlar ve daha pek çok teknoloji bağımlılığına sebep olmaktadır. Günümüzde iki veya daha fazla bireyin bir araya gelirken karşılıklı konuşmaktan ziyade akıllı cep telefonlarıyla ilgilendikleri neredeyse tüm ortamlarda gözlenebilmektedir. Bu durum, sadece akıllı cep telefonu kullanımının bir sonucu değildir. Akıllı cep telefonunun internet ve sosyal medya ile birleşmesi sonucu böyle bir durum yaşanmaktadır.

Yapılan araştırmalarda, yalnız insanların internette daha fazla vakit geçirdikleri, sosyal medya hesaplarını daha aktif kullandıkları, interneti duygusal destek amaçlı olarak kullandıkları, internet iletişiminin anonimliğinden hoşlandıkları için internet iletişimini yüz yüze iletişime tercih ettikleri ve internet iletişimlerini sakladıkları tespit edilmiştir. Yalnızlıklarını sanal gerçeklikle telafi etme yolunu seçen yalnız kişilerin iş,

okul ve sosyal hayatlarında internet kullanımından kaynaklanabilecek bozulma ve problemlere, yalnız olmayan kişilere oranla daha fazla maruz kalmaları kaçınılmazdır (Özen ve Sarıcı, 2010, ss. 152-153). Bu durumda ortaya çıkan manzara; yalnızlık duygusuna kapılan kişilerin bu duygularından kurtulmak için teknolojinin beraberinde getirdiği akıllı cep telefonu, internet ve sosyal medya bağımlılığına saplanmalarına sebep olduğunu göstermektedir. Bu duruma bağlı olarak, yalnızlık duygusunun önemli bir sonucunun teknoloji bağımlılığı olduğu söylenebilir.

Yalnızlığın iletişim becerileri üzerinde de olumsuz etkileri olduğu tespit edilmiştir. Armağan'ın (2014, s. 42), Ege Üniversitesi İletişim Fakültesindeki 17-20 yaş grubundan oluşan bir örneklem grubu üzerinden yaptığı bir araştırma sonucuna göre öğrencilerde yalnızlık düzeyi arttıkça iletişim kurma becerisi azalırken, yalnızlık düzeyi düştükçe, iletişim kurma becerisinin yükseldiği tespit edilmiştir.

İnsanlar göçebelikten yerleşik hayata geçişle birlikte barınaklar yapmışlardır. Döneme ve zamana göre farklı formlar kazanan bu barınaklar günümüzde apartman ve siteler şeklinde varlığını sürdürmektedir. İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan barınakların da yalnızlıktan etkilendikleri söylenebilir. Bu anlamda, inşaat sektörünün de yalnızlıktan etkilendiği ve bu bağlamda ortaya çıkan ihtiyaca cevap vermek amacıyla 1+1 stüdyo tipi dairelerin yapıldığı belirtilmektedir (Ünlü, 2014). Özellikle yalnız yaşayan bireylere yönelik yeni yapıların bu sektörde önemli pay sahibi olmaya başlaması bu durumun bir göstergesidir. Herhangi bir sebepten dolayı yalnız yaşamak zorunda kalan bireylere yönelik üretimde inşaat sektörünün ciddi yatırımları var. Projelerinde 2+1'den sonra 1+1 stüdyo tipi, yani bir oda ve salondan ibaret dairelere yer veren şirketleri buna iten sebep hiç kuşkusuz yalnız yaşayan birey sayısında artışın olmasıdır (Yahyaoglu, 2015, s. 33).

Arkadaş ya da akrabalarıyla birlikte yaşamak yerine yalnız küçük bir dairede yaşamayı tercih ederler.

Türkiye’de özellikle kentleşmenin artmasıyla birlikte ataerkil aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru değişim yaşanmış ve bu değişimle birlikte yaşlı bireylerin bakımı konusunda yaşanan birtakım sıkıntılar yaşlıların huzur evlerinde yaşamasını zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan huzurevi sayısı her geçen gün artmaktadır. Araştırmalar huzurevinde kalan yaşlı bireylerin yalnızlık duygusunun devam ettiğini ortaya koymuştur (Khorshid vd., 2004, s. 46). Kimsesizlik ve bakımsızlıktan dolayı huzurevinde kalmayı tercih eden (veya buna zorlanan) yaşlı bireyler, orada akranlarıyla yaşasa da yalnızlık duygusundan kurtulamamaktadır. Özgel’in iddia ettiği gibi huzurevlerinde dahi kendilerini yalnız hissedilen yaşlılar, ancak sosyal ve psikolojik açıdan tatmine ulaştıkları zaman yalnızlıktan kurtulabilirler (2014, ss. 349-350). Küçükler kendilerine hürmet ve muhabbet gösterince hayatla bağları daha da sağlamlaşmakta başları sıkıştığında yardım isteyecekleri kişilerin olduğunu bilmeleri onları rahatlatmaktadır. Bu bakımdan, “huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerde sağlığın geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için yalnızlık durumlarıyla baş edilmesi ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının sürdürülmesi” (Çelik vd., 2017, s. 18) önem kazanmaktadır.

Tüm bunların yanında modern toplumlarda artan yalnızlık durumunun devletlerin politikalarına da yön vermeye başladığı görülmektedir. Hatta 2018 yılında İngiltere’de Yalnızlıktan Sorumlu Bakanlığın kurulması bu anlamda yaşanacak gelişmelerin habercisi olarak okunabilir. Yalnızlıktan Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanan ve kurulan bu yeni bakanlığın ilk bakanı olarak tarihe geçen 42 yaşındaki Muhafazakâr Partili Milletvekili Tracey Crouch, bakanlığın amaçlarına ilişkin şunları dile getirmektedir: “Gönüllüler, kampanya çalışanları, işletmeler ve diğer vekillerin de destek-

leriyle yalnızlıkla mücadelede önemli bir ilerleme kaydedebileceğimizden eminim. Bu konu Jo'nun tutkuyla ilgilendiği bir meseleydi. Biz de İngiltere'de yalnızlıktan dolayı acı çeken milyonlarca kişiye yardım ederek onun anısını şereflendireceğiz" (sabah.com.tr). Yalnızlık sorunu o kadar büyümüştür ki bir bakanlığın kurularak mücadele etmesi elzem hale gelir.

YALNIZLIK OLGUSUYLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Çalışmanın bu bölümünde yalnızlıkla ilişkili bazı kavramlara yer verilmektedir. Bu kavramlar tek başınlık, yapayalnızlık gibi yalnızlıkla sıkı bir ilişkisi bulunan kavramlar ile hastalık, ölüm, yaşlılık, emeklilik ve ilişkilerin sonu gibi kimi zaman yalnızlığın sonucu kimi zaman ise sebebi olan kavramlardır. Yaşlılık ve yalnızlık ilişkisi ele alınırken emeklilik ve yalnızlık ilişkisine de değinilmekte, yaşlılık ve ölüm ile yaşlılık ve boşanma ilişkisine değinilirken de yalnızlık ve dulluk ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte, yalnızlık ve ölüm ilişkisine değinilirken yalnızlık ve intihar ilişkisine de vurgu yapılmaktadır. Toplumsal yaşamda pek çok olgu birbirleri ile çeşitli şekillerde ilişki içerisine girmektedir. Bu girift ilişki bu kavramları ele alırken beraberinde kimi güçlükler de getirmektedir. Bu çalışmada da benzer güçlükler ile karşılaşılrsa da kavramlar anlaşılır bir şekilde ele alınmaya çalışılır.

Yalnızlık; Tek Başınlık- Yapayalnızlık

Tek başınlık, kişinin kendisinin dışındakilerle iletişimsel ayrılık ve tek başına olmanın objektif durumu olarak tanımlanmaktadır (Kızılgeçit, 2011, s. 11). Tek başına olma ve yalnızlık, yalnızlığın birbiriyle ilişkili iki farklı yönünü ifade eder. Literatürde, genel olarak tek başına olma kavramı, yalnızlığın kişiyi geliştiren, kendisini tanımasını sağlayan ve bir aşkınlık duygusuna sebep olan yaratıcılık için mükemmel fırsatlar sunan yönü olarak ele alınırken yalnızlığın ise genel-

de, kişiye acı veren, onun sosyal ilişkiye girmesini engelleyen ve bundan dolayı meydana gelen, kişinin istemediği bir olgu olarak ele alındığı görülmektedir (Erpay, 2017, s. 24). Tek başına kalma olumlu bir anlama sahipken yalnızlık ise olumsuz imaj çizer.

Tek başınalık; bireyin, hayatını etkileyen belirli kararları verirken yalnız olması ya da birlikteliğin olmamasını ifade eder. Resim yapan, yazan, keşif yapan bireyler yalnızlığı tercih edebilirler. Bu nedenle, tek başınalık tercih edilen bir durumdur ve yalnızlığın tercih edilen türünü ifade eder (Ceyhan, 2005, s. 8). Kişinin özgür iradesiyle istediği tek başına olma durumu pek çok bilimsel buluşa sebep olduğu gibi sanatsal birtakım ürünlerin de doğuşuna sebebiyet vermiştir. Bu durumu Tükel şu sözler ile dile getirmektedir:

Yaratıcı sanatsal ve bilimsel eserleri ortaya çıkartan kendi başına olma durumu, geçici olmasıyla, istenildiği zaman oluşturulabilme ya da terk edilebilme özellikleriyle, yapıcı bir nitelik taşır. Yaratıcı özgünlüğü olan birçok çalışmanın bu tür bir durumun ürünü olduğunu söylemek, çok da abartılı bir ifade olmaz. Yaratıcı insan, kendi başına olmaktan korkmadığı ölçüde, yaratıcılığı üzerinde onu biçimlendirebilme özgürlüğüne sahip olur. Yaratıcı insanın kendi başınalığı, onun yaratım sürecinde geçirdiği süreyle sınırlı değildir; özgün olanın yaratılması, yaratılanın anlaşılmasının ya da kabulünün öncesine ait olduğundan, kişi yarattığı anda da kendi başınadır. (2016, s. 40)

Tek başınalık, geçirilen zaman, tecrübe edilen durum ve yararları bağlamında üçe ayrılabilir. Şöyle ki; gün içinde yaşanan ve dakikalarla ifade edilen kısa süreli tek başınalık, daha uzun süreli ve genelde saatlerle ölçülen planlanmış tek başınalık ve günlerce süren çok uzun zamanlı tek başınalık (Kızılgeçit, 2011, s. 12). Birey tek başına kalmayı isteyerek tercih eder.

Yapayalnızlık ise başkalarıyla beraber olmayı isteme fakat bununla birlikte onlardan uzak olmayı ifade eder. Birey

yapayalnızlığı başkalarıyla ilişkisini kopardığı zaman hissederek, başkalarıyla yakın olmak istediğini bilir ve bunu sözel-
leştirebilir. Kişi; ailesi, yakın arkadaşları ve çevresiyle birlikte
olduğu halde, bazen hala yalnızlık hissetmeye devam eder.
Yalnızlığın bu türüne yapayalnızlık denilmektedir (Ceyhan,
2005, s. 8). Erich Fromm, Özgürlükten Kaçış adlı eserinde ya-
payalnızlığa dair şu ifadelerle yer vermektedir:

Fiziksel açlık nasıl bedeni ölüme götürürse, tümünden ya-
payalnız ve soyutlanmış hissetmek de aynı şekilde insa-
nın zihnini parçalanmaya götürür. Bu başkalarıyla ilişkili
olmak, fiziksel temasla aynı şey değildir. Bir birey, uzun
yıllar boyunca fiziksel anlamda yalnız olabilir, ama gene
de fikirlerle, değerlerle ya da en azından ona bir birleşme
ve "ait olma" duygusu veren toplumsal kalıplarla ilişkili
olabilir. Öte yanda, insanlar arasında yaşayabilir ama gene
de dayanılmaz bir soyutlanmışlık duygusuna kapılabilir,
bu duygu, belli bir sınırı aşarsa, kişi, şizofrenik rahatsız-
lıkların anlatımı olan bir delilik durumu yaşamaya başlar.
Bu değerlere, simgelere, kalıplara bağlılık yoksunluğuna,
törel yalnızlık da diyebiliriz ve törel yalnızlığın da tıpkı fi-
ziksel yalnızlık kadar dayanılmaz olduğunu, ya da daha
doğrusu, fiziksel yalnızlığın, ancak ve ancak, törel yalnız-
lığı da beraberinde taşıması halinde dayanılmaz olduğunu
söyleyebiliriz. (1995, s. 31)

Yapayalnızlık duygusuna kapılan bireyler içinde bulun-
dukları toplumdan soyutlanıp kendi kabuklarına çekilirler.
Burada kastedilen toplumdan soyutlanma, büyük ölçüde
toplumsal ilişkiler alanında, somut davranışlarla bireyin top-
lumla bütün sosyal bağlarını koparması, hastalıklı bir süre-
ci tecrübe etmesi anlamına gelmektedir. Bu tür bir yalnızlık
duygusunun fiziksel ve ruhsal sağlık problemlerine sebep
olabileceği, hatta bireylerin ölümüne bile yol açabileceği be-
lirlilmektedir. Yapayalnız birey, geleceğinden endişe duyar,
kendisini affetmez ve geçmişin tüm sıkıntılı ruh halleri ve
bedensel örselenmeleri davranışlarına yansır. Geçmişte yap-

tığı hatalar ve yaşattığı acılardan dolayı kendisini suçlar ve her suçlama zihin dünyasında derin etkiler bırakarak onu depresif düşünceler içinde kıvrandırır. Yaşadığı zaman diliminde hemen her şeyden kuşkulandır ve kimseye güvenmez (Kızılgeçit, 2011, s. 14). Bunun neticesinde başkalarıyla ilişkilerini tamamen kopararak yapayalnız kalır.

Yalnızlık; Hastalık ve Ölüm

Yapılan araştırmalarda, sağlık durumu ile yalnızlık arasında ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Hasta olan bireyler, sağlıklı olan bireylere göre yalnızlıktan daha fazla şikâyet etmektedirler. Kendilerini öznel olarak daha sağlıklı hisseden kişiler genellikle, daha çok özgüvenli, ruhsal açıdan daha olumlu durumda, daha aktif, daha dışa dönük ve daha uyumlu kimselerdir. Bu açıdan ilgi alanları çok yönlü olanlar, belli bir amacı olanlar, yaşamdan hoşnut olanlar ve kendini güvende hissedenler yalnızlıktan daha az şikâyet etmektedirler. Hasta olan bireyler veya kendilerini öznel olarak sağlıksız hissedenlerin ise daha az aktif, daha içlerine kapanık olduğu, kendilerine güvenme ve uyum sağlama yeteneklerinin daha düşük olduğu, boş zamanlarını değerlendirmeye yönelik ilgi alanlarının kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan, sağlıklı olan bireyler genellikle daha çok sosyal etkinliklere katılıp, arkadaş ilişkilerini sürdürmeye özen gösterip, netice itibari ile can sıkıntısı ve yalnızlık duygusunu daha az oranda hissederken hasta olan bireyler sosyal etkinliklere daha az katılmakta, arkadaş ilişkilerine daha az önem vermekte ve netice itibari ile can sıkıntısı ve yalnızlık duygusunu daha fazla hissedebilmektedirler (Kılavuz, 2005, s. 29). Bireyin yaşadığı hastalık ve şahitlik ettiği ölüm yalnızlığı artıran faktörlerdendir

Pek çok birey için güç bir deneyim olan yalnızlığın, hastanede yatan bireyler için ayrıca güç olduğu açıktır. Hastanede yatan hasta bireyler ile ilgili yapılan çalışmalarda hastaneye

yatışın ilk günlerinde hasta bireylerin endişe ve korku içinde olduğu, sonraki günlerde ise, bireylerin alışmış oldukları çevre ve kişilerden ayrılmaya bağlı olarak yalnızlık hissettikleri saptanmıştır. Hastaneye yatış, bireyi günlük yaşantısından, ailesinden, evinden ve kendisi için önemli olan birçok uyarandan uzaklaştırır. Hastanede yatan birey kendisi ile benzer sorunları, belki farklı şekillerde yaşayan insanların olduğu bir yerdedir, onlarla aynı ortamı ve belki de aynı duyguları paylaşmaktadır. Ancak ihtiyacı olduğu an ailesine ya da yakınlarına ulaşamaz, güvenliğini sarsan, belki benliğine bir saldırı gibi algıladığı ya da hak etmediğini düşündüğü alışık olmadığı bir ortamdadır ve kendisini yalnız hissetmektedir. Bu açıdan, hastanede yalnızlık, çevre içinde yalnız kalma durumudur. Kişi hastaneye yattığı andan itibaren "hasta rolü"ne alışmak zorundadır. İlk anda yaşanan endişe ve huzursuzluğun zamanla gittikçe derinleşen bir yalnızlık yaşantısına dönüşmesi kaçınılmazdır. Çünkü buradaki rol (hasta rolü), kişinin ve ailesinin dengesini bozan kendisini alışmış olduğu sosyal ortamdaki uzaklaştıran bir roldür. Bununla birlikte, hastanede yatan bireylerin hastalıkları nedeniyle geleceğe dair planlar yapamamaları, gelecekte de yalnız kalma endişesi taşımalarına sebep olabilmektedir (Alkan ve Sezgin, 1998, s. 44; Özkürkçügil, 1998, s. 22). Belli bir süre hastanede yatan bireyler içine düştükleri yalnızlık duygusunu hemşireler ile gidermeye çalışırlar. Yapılan araştırmalarda hastanede yatan bireylerin yalnızlıklarını paylaşabildikleri kişiler arasında ilk sırayı aile bireyleri alırken, ikinci sırayı hemşireler almaktadır. Hemşireler, çoğu zaman hastaların yalnızlıklarını fark ettikleri zaman yanlarında olma, hâl hatırlarını sorma, onları dinleme ve onlarla konuşma gibi davranışlarda bulunurlar. Nitekim yapılan araştırmalarda da hastaların, hemşirelerden kendilerini dinlemeleri, kendileri ile konuşmaları, ilgilenmeleri, kendilerine güler yüz ve şefkat göstermeleri ve ihtiyaç duydukları her an yanlarında olmalarını bekledikleri saptan-

mıştır (Alkan ve Sezgin, 1998, s. 51). Hastanede hastanın ulaşması en kolay kişi hemşire olduğundan onunla yalnızlığını paylaşır.

Yalnızlık ile yakın bir ilişkisi bulunan hastalık pek çok durumda ölüm ile son bulabilmektedir. Bu noktada, ölüm olgusu ile yalnızlık olgusu arasındaki ilişkiyi ele almak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz tüm insanlar için ortak olan bir gerçek varsa, o da ölümdür. Zengin fakir, genç yaşlı, kadın erkek, yakışıklı çirkin, tembel çalışkan veya daha ne tür özelliklere sahip olursa olsun tüm insanlar için ölüm gerçeği kaçınılmaz bir gerçektir. Göka, ölüm olgusunun genel olarak iki biçimde insanların karşısına çıktığını belirtir. İlki “başkasının ölümü”, ikincisi ise bireyin “kendi ölümü”dür. Ona göre, başkasının ölümü insanların karşılaştığı ilk ölümdür. İnsanlar çevrelerinden ilk olarak “o öldü”, “şu öldü” gibi sözler duyarlar. Daha sonra kendi yakın çevrelerinden birilerinin ölümüne tanıklık ederler. Bu tanıklıkla birlikte şunu anlarlar: Ölenler, ortadan yok olurlar, geride kalanları terk ederler ve bir daha geri gelmezler. Onların artık yeni bir mekanları vardır. Bu yeni mekanlar kimi zaman “mezarlık” olarak tarif edilirken, kimi zaman da “öbür dünya” veya “ahiret” gibi kavramlarla ifade edilir. Başkalarının ölüm gerçeği ile karşılaşan birey daha sonra kendi ölüm gerçeği üzerine düşünmeye başlar. Duyduklarından, gördüklerinden, düşündüklerinden anlar ki oda ölümlüler sınıfına dahildir, o da fanilerdendir. Ömrü sınırlıdır, zamanı geldiğinde şu veya bu biçimde ölüm onun da kapısını çalacaktır (Göka, 2009, ss. 21-22). Bu açıdan, bireyler ölüm olgusunu yaşamalarının pek çok anında düşünürler ve bu duygu zaman zaman unutulsa da peşlerini bırakmaz. Yaşlılıkta ise ölüm düşüncesi zirve noktasına ulaşır.

Yaşlanan birey farklı etkenlerin de birleşimi ile ölüm düşüncesine kapılabilmektedir. Özellikle yalnızlık duygusu yüksek olan yaşlı bireylerin, ölümü daha fazla düşündüğü bi-

linen bir gerçektir. Yaşlanan birey işe yaramadığı duygusuna kapılmakta ve geniş aile sisteminin çözülmesi ile de yalnızlık hissine kapılarak ölüme ilişkin düşünceler üretmeye başlamaktadır. Çünkü yalnızlığın çağrışım yaptırdığı düşünce, yine onun en uç noktası olan ölümdür. Ama bir anlamda yalnızlık da bir çeşit ölüm değil midir? Yani hafızalardan silinip, kalplerden çıkmak (Yaşar, 2007, s. 245). Yalnızlık ölüm ise ölüm de mezarda yalnız kalmaktır. İnsan psikolojisinin tüm yaşanmamışlıkları, hedefine varmamış arzulamayı ölüm olarak kodladığını belirten Göka, yaşanmamışlığın en açık göstergesinin ise yalnızlık olduğunu belirtir. Şarkılarda ve şiirlerde ölüm ve ayrılık temalarının sık sık bir arada kullanıldığını görülmektedir. İşte onlardan bazı örnekler:

*“Ölüm dediğin aslında yalnızlıkmış
Sabah bir bakıyorsun herkes gitmiş” (Ezginin Günlüğü/
Ağladığın Geceler)
İnsanlar içinde en yalnız insan;
Düşün, taş duvara başın gömülü!
Ve kapan sükuta, granitten, taştan,
Mazgalı bir kale gibi örtülü
Gözünü tavandan ayırma ki, sen,
Üşürsün gölgeni yerden görürsen.
Dikilir karşına mumu söndürsen,
Ölüler içinde en yalnız ölü...” (Necip Fazıl Kısakürek)
“Dostlarım ev eşyamdı, bir bir gitti, diyorum.
Artık boş odalarda ölümü bekliyorum.” (Necip Fazıl Kısakürek)
“Evet, ben, bir kapalı hududu aşıyorum;
Ölen ölüyor, bense ölümü yaşıyorum!” (Necip Fazıl Kısakürek)*

Şarkılarda ve şiirlerde ölüm ve yalnızlık temalarının bir arada kullanılmasının, insanların yapayalnızlık duygusu yaşarken hayatın anlamsızlaşmasından, diğerleri olmadan isteklerinin gerçekleşmeyeceğini düşünmesinden kaynaklandığını belirten Göka, yalnızlık ve ölüm ilişkisinden bahseder-

ken, bu durumu “psikolojik ölüm” kavramı ile açıklamaktadır (2009, ss. 105-106). Yalnızlık ölümden önceki ilk deneyimdir.

Yalnızlık ve ölüm ilişkisi, geride kalan dul eşin yaşamında da belirgin olarak hissedilebilmektedir. Eşlerini kaybeden dullarla ilgili bir yıl boyunca yapılan bir araştırmadan elde edilen bulgular bu duruma ışık tutacak niteliktedir. Yapılan araştırmadaki deneklerin en ufak bir ses duyduklarında, acaba o mu geldi duygusuna kapılıp evi aradıkları, sürekli ölen eşlerini düşündükleri ve sayıkladıkları görülmüştür. Ayrıca, eşini kaybeden dulların eşlerinin hatıraları ile yaşama tutundukları ve onları görüp, onlarla konuştuklarını iddia ettikleri görülmüştür (Parkes, 1973, s. 56-58). Dulların yaşadığı yalnızlık duygusuna sadece ölüm değil boşanma sonrası devam eden yeni yaşamda sebep olmaktadır.

Hastalık ve ölüm bireyi yalnızlaştıran bir etken olarak ön plana çıkmaktadır. Hastalanan birey hastanede yattığı süre içerisinde ağrılarıyla ve kendi benliğiyle baş başadır. Eve geçince de hastalık sosyal yaşamındaki hareketliliği kısıtladığından yalnız kalır. Hastalıkla birlikte bireyin yakınının ölümü de onun yaşamında doldurulmayan bir boşluk bırakır ve bu da derin yalnızlık hissetmesine neden olur.

Yalnızlık; Yaşlılık ve Emeklilik

Yaşlılık ile yalnızlık arasındaki doğru ilişki son yıllarda daha da belirginleşir. “Yaşlılık, fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarda gerileme, sağlığın, üretkenliğin, rol ve statünün, bağımsızlığın, arkadaşların, eş ve yakın ilişkinin, sosyal yaşantının ve sosyal desteklerin azalması ve kaybı gibi çağa özgü pek çok sorunun ve kayıpların yaşandığı bir dönemdir” (Polat ve Kahraman, 2013, s. 213). Son yıllarda yaşam standartlarının yükselmesi, geriatri (yaşlılık bilim) alanındaki ilerlemeler ölüm oranlarının azalması gibi etkenlerden dolayı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı nüfus artmaktadır

(Erol vd., 2016, s. 61). Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, Türkiye'deki yaşlı nüfus son beş yılda %17 artarak 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2013 yılında %7,7 iken, 2017 yılında %8,5'e yükselmiştir. Yaşlı nüfusun %44'ünü erkek nüfus, %56'sını kadın nüfus oluşturmaktadır. Türkiye'deki yaşlı nüfusun %60,3'ü 65-74 yaş grubunda, %32,2'si 75-84 yaş grubunda ve %7,5'i 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer almaktadır (TÜİK, 15 Mart 2018). Gelişen teknolojiyle birlikte hastalıklara şifa bulunması insanların daha uzun yaşamasına yol açar bu da yaşlı nüfusun çoğalması anlamına gelir.

Her yaşta deneyimlenebilen yalnızlık farklı zamanlarda değişen yoğunlukta deneyimlenir. "Yalnızlık ve bireyin yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sonuçlarında farklı bulgulara rastlanmaktadır. Subjektif bir deneyim olarak yalnızlığın bireyin kişilik özellikleri, yaşam deneyimleri ve durumsal değişkenlerden kaynaklandığı düşünülerek çeşitli yaş dönemlerinde farklı yoğunlukta yaşanacağı kabul edilmektedir" (Kaplan, 2011, s. 9). Tüm yaş gruplarında ortaya çıkması muhtemel olan yalnızlığın daha çok yaşlılık dönemine özgü bir problem olduğunu ifade eden çalışmada bulunmaktadır. Yaşlılık, yaşanan birçok değişiklik ve kayıpların artması nedeniyle yalnızlık duygusuna zemin hazırlar. Buna karşın, yaşlanma tek başına yaşlı bireylerdeki yalnızlığın gelişiminden sorumlu değildir. Yapılan araştırmalarda, yaşlılık ve yalnızlık arasında doğrudan bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan, birçok yaşlı birey için yalnızlık yaygın ve rahatsız edici bir durum olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki; yalnızlığın, yaşlı bireylerde fiziksel ve zihinsel sağlık problemlerinin oluşmasında etiyolojik rol oynayabileceği, uzun süren yalnızlığın bir bireyin ruhsal olarak iyi olma duygusunu tehlikeye atabileceği ve intihar riskini arttırabileceği öne sürülmektedir (Khorshid vd., 2004, s. 46). Kaybedilen yeti yitimleri ihtiyarların moralini bozarak onların sosyalleşmelerini engeller ve yalnızlığı yoğun bir şekilde yaşarlar.

Yaşlılıkta kişi fizyolojik olarak güçsüz olduğundan dolayı diğerine olan ihtiyaç ve bağımlılığı artar. Buna karşın, bu dönemde yaşlının emek verdiği çocuklarının evden ayrılmış olması, eşinin ve arkadaşlarının ölmüş olması, onun için zor bir yalnızlık anlamına gelir (Yaşar, 2007, s. 245). Bu bağlamda, eş ya da arkadaş ölümü, emekli olma, evinden ayrılma, rollerde değişim ya da kayıp, kronik hastalıklar, iyilik halinin olmayışı, duyuusal kayıplar, fiziksel sınırlılıklar, ekonomik güçlükler ve başkalarına bağımlı olma algısı gibi unsurlar, yaşlıların yalnızlık yaşamasına neden olan etkenler arasında sayılmaktadır. Bununla birlikte, büyüyen çocukların evlilik ya da görev nedeniyle evden ayrılmaları, hatta şehir değiştirmeleri geride kalan yaşlı anne ve babayı yalnız bırakmakta, onlara birçok sıkıntı yaşatmakta ve sorunları çözmede yetersiz bırakmaktadır. Bu durum, yaşlı bireyin kendisini çaresiz, desteksiz, terk edilmiş ve yalnız hissetmesine sebep olmaktadır (Ceyhan, 2005, s. 14). Şunu da belirtmek gerekir ki yaşlı insanların yalnız kalmasının tek sebebi, aileleri tarafından reddedilmeleri değildir. Yapılan araştırmalara göre yaşlı insanlar, çocuklarıyla aynı şehirde, çok yakın, on dakikalık mesafeden daha az uzaklıkta oturmalarına rağmen telefonla görüşmeyi ya da kısa süreli yüz yüze görüşmeyi tercih etmektedirler. Çünkü bu ilişki tarzının daha sağlıklı olduğunu düşünmektedirler. Yaşlı insanlar da genç insanlar gibi özgürlüklerine önem verdikleri için kendilerine ait bir evde yaşamak istemekte ve başkaları tarafından kısıtlanmak istememektedirler (Peplau vd., 1982, s. 329). Yaşlılıkta bireyin çocuklaşmasıyla birlikte etrafındaki genç nesil de onlarla aynı evde yaşamak istemez ve birlikte çok vakit geçirmek istemez çünkü çoğu zaman aynı evde yaşamak gençlerin de özgürlüğünü kısıtlar.

Yaşlanma döneminde cinsiyet ve yaş faktörünün de yalnızlık üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Özellikle yaşlılık döneminde kadınlar daha fazla belirsizlik sorunu ile karşı karşıya kalabildikleri için erkeklere oranla daha fazla yalnız-

lık hissetmektedirler. Benzer şekilde, ileri yaş grubundaki yaşlılar daha genç yaş grubundaki yaşlılara göre daha fazla yalnızlık duygusu hissetmektedirler. Yapılan bir araştırmada 75 yaşından büyük olan yaşlıların, 65-74 yaş grubunda olan yaşlılara oranla daha fazla yalnızlık hissettikleri tespit edilmiştir (Kılavuz, 2005, s. 28). Yaşlandıkça yalnızlık duygusu daha yoğun hissedilir.

Yalnızlığın yaşlı bireylerin sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Bu olumsuz etkileri şu şekilde sıralamak mümkündür: Bozulan yaşam kalitesi, kurumsal bakım için artan ihtiyaç, artan kan basıncı, kötü uyku düzeni/kalitesi, stres yanıtının azalması ve bilişsel aktivitenin azalması (Çelik vd., 2017, s. 18). Buna karşın yalnızlığın yaşlı bireyler için her zaman olumsuz etkileri olduğu söylenemez. Kimi durumlarda, yalnızlık yaşlı insanlar için bir tür özgürlük anlamına da gelebilir. Yaşlı insanlar yalnız kaldıkları süre zarfında boş zamanlarının bir kısmını, kendi başına etkinlikler yaparak, düşünceye dalarak, kitap yazarak, ibadet ederek yararlı bir şekilde geçirebilirler. Bunun yanında, yaşlılar için yalnız olmak, kontrol duygusunu elinde bulundurmak anlamına da gelebilmektedir. Yalnızlığı bu şekilde değerlendiren yaşlı bireylerde özgüven artmakta ve yaşamlarının kalan kısmının pozitif bir şekilde geçmesine sebep olabilmektedir (Kılavuz, 2005, s. 30). Yaşlılar vakitlerini değerlendirebilirlerse yalnızlığı avantaja dönüştürebilirler.

Yaşlı bireylerin yalnızlık duygusu yaşamlarının emeklilik ile de yakın ilişkisi bulunmaktadır. Zira “aktif çalışma yaşamının sona ermesi anlamına gelen emeklilik, bireyin sosyal yaşamdan uzaklaşarak eski sosyal çevre ve ilişkilerinden soyutlanması ve yalnızlaşması sorununu da beraberinde getirmektedir” (Danış, 2009, s. 74). Ayrıca emeklilikle beraber, işe yaramazlık duygusu, statü kaybı, aile bireylerinin evden ayrılmalarıyla birlikte daha yoğun hissedilen yalnızlık algısı (Yaşar, 2007, s. 245), emeklilik sonrası gelir düzeyinde-

ki düşüş, makineleşmenin ve hızlı nüfus artışının yol açtığı istihdam sıkıntısı, ortaya çıkan sağlık problemleri, çalışma yaşamından uzaklaşma, hayat pahalılığı vb. nedenlerle yaşlılık döneminde ekonomik sıkıntılar ve yoksullukla daha sık karşılaşılması mümkündür (Danış, 2009, s. 72). Yaşlı insanların hayat standartlarının düşmesi kabullenilmesi zor bir durumdur.

Emeklilik, bazı insanlar için yalnızlığın başlangıcıdır çünkü iş hayatının sonudur. Bazı insanlar için ise hayatında yeni bir dönemin başlangıcıdır. İşini çok sevenler için çalışma azminin bitmesi, her gün gördüğü meslektaşlarının yerinin doldurulmamasıdır. Bireyin, artık konuşmalarının ana konusu iş değildir. İş seyahatleri sonlanmış ve eşinin emrindedir. Emeklilik erkek bireyler için ayrı bir anlam ifade etmektedir. Hanımının yıllarca yapmak istediği fakat yapamadıklarına sıra gelmiştir. Emekli olan eş, hanımının ilgilerini fark eder ve yıllarca yapamadıklarını telafi etmeye başlar. Ama buna zaman yetmez artık. Emekli olan eş ölür ve her şeyi yarıda bırakır. Eşi öldüğünde yanında olan arkadaşlarının desteğini de zamanla kaybeder. İnsanların emekli olduktan sonra başka yere taşınmalarının birtakım sıkıntıları olabilir. Genellikle daha küçük bir eve, daha sessiz bir yere, hava kirliliğinin olmadığı daha küçük kırsal bir kasabaya yerleşmeyi arzulamaktadırlar. Sağlık sorunları başladığı için havası daha temiz, iklimi daha ılıman olan bir yerde hayatlarını devam ettirmek istemektedirler. Taşındıktan sonra ise kolay arkadaş edinemezler, ilişkiler yüzeyseldir. Eğer eşlerden biri taşındıktan sona ölür ise diğeri farklı ve yeni bir mekânda yalnız kalır. Birey, yıllarca yaşadığı evinden, mahallesinden, sokağından koparılır. Komşularından. alışveriş merkezlerinden, ulaşım araçlarından uzaklaşır ve artık kendisi ile baş başa veya yapayalnız kalır (WGPW, 1973, ss. 83-84). Emeklilik ve taşınma sonucu sosyal çevrenin değişmesi bireyi yalnızlığa iter.

Yalnızlık; Biten İlişkiler

Gerçek ölüm ile meydana gelen yalnızlık duygusu ayrılık duygusu ile eş güdümlü varlığını devam ettirir. Ayrılık acısı ile birçok insan sevdiğinden ayrılmaya bağlı olarak yalnızlık duygusuyla karşı karşıya kalır. İşte bu tarz yalnızlığın bir örneği de ilişkilerin sona ermesinde görülmektedir. Tıpkı sevgili olan çiftlerin ayrılmasında olduğu gibi nişanlı veya evli çiftlerin ayrılmasında da bu durumu görmek mümkündür (Yahyaoglu, 2005, s. 96). Birbirleriyle vakit geçiren çiftler ayrıldıktan sonra yoğun bir yalnızlık hissi yaşarlar.

İnsanların yalnızlaşmasında, bir yönüyle iki kişi arasındaki bir ilişkinin sonu olan boşanmanın etkisi yadsınamaz. Toplumdaki yalnız birey sayısının her geçen gün arttığı boşanma istatistiklerine de yansımaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan 2017 yılı evlenme ve boşanma istatistiklerine göre boşanan çiftlerin sayısı 2016 yılında 126 bin 164 iken, 2017 yılında %1,8 artarak 128 bin 411 olmuştur. Açıklanan verilere göre, 2017 yılındaki boşanmaların %38,7'sinin evliliğin ilk 5 yılında, %20,7'sinin ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK, 2 Mart 2018). Eşler birbirlerine tahammül edemediklerinden boşanmayı tercih etmekte ve yalnızlaşmaktadırlar.

Özellikle, eşini kaybeden veya boşanan kişiler yalnızlığı daha çok hissetmektedirler. Yeni boşanan çiftlerin bütün negatif duyguları bir yana, yalnızlıkları bir yanadır. Boşanan çiftler, boşanmayı çok isteseler bile, ilk etapta yalnızlıktan çok yakınmaktadırlar (Weiss, 1973, s. 24-25). Boşanmış eşlerin ayrıldıktan sonra, kendilerini çok yalnız hissetmelerinin sebebi, yalnızlığı daha önce yaşamamış olmalarıdır (WGPW, 1973, s. 81). Boşanmış çiftlerden özellikle kadınların arkadaşları azalmaktadır. Çünkü, evli arkadaşları, boşanmış kadınları evlilikleri için bir tehlike olarak gördükleri için onlarla görüşmek istememektedirler (Hunt, 1973, s. 132). Böyle bir durumda boşanan kadınlar yalnızlığa adeta itilmektedir.

Kimi zaman boşanma sonucu, kimi zaman ise bir eşin ölümüyle birlikte yalnız kalan bireyler toplumda “dul” olarak kabul görmekte ve toplumun dullara bakışı ile dulların toplum içindeki konumları önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Peplau, Bikson, Rook ve Goodchilds yaptıkları bir çalışmada, özellikle eşini kaybeden yaşlı erkek dullara, toplumda çok acınıldığını belirtmektedirler. Onlara göre, yaşlı erkek dullar, ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmalarına rağmen, evde yalnız kalmak zorundadırlar. Günümüzde, evli çocuklar evlerinde yaşlıları istememekte, yaşlılarda bu durumu hissettiklerinden dolayı evlerinde tek başına kalmayı tercih etmektedirler. Kimi yaşlılar ise çocuklarına yük olmamak için, evde yalnız kalmaktadırlar. Yaşlı insanlar, çocuklarının evlerine yakın oturmak istemekte ama aynı evde yaşamak istememektedirler çünkü kısıtlanmak istememektedirler. Aslında acınılması gereken sadece yaşlı erkek dullar değildir. Bekâr erkeklerin, boşanmış erkeklerin ya da eşi ölmüş erkeklerin, kadınlara göre daha çok zorluk çektiklerine inanılmaktadır (Peplau vd., 1982, s. 338). Erkekler ihtiyaçlarını bayanlara göre daha zor temin ettiklerinden yalnız yaşamada zorlanırlar.

Dul kişi, evli çiftlerle herhangi bir aktiviteye katıldığında, kendini beşinci tekerlek olarak hissetmektedir. Genellikle, kadın ev sahibeleri, eşleri varsa, dul ya da boşanmış kadınları çağırmak istememektedir. Ev sahibinin kıskançlığının altında yatan sebep, dul kadının eşini elinden alma korkusudur (Lopata, 1973, s. 108). Dolayısıyla dullar, arkadaşlarıyla olan ilişkilerini azaltmak zorunda kalmaktadırlar. Madison ve Wisconsin’de yapılan bir araştırmanın bulgularına göre, dulların ya bir iki çocuğu vardır ya da hiç çocukları yoktur. Dulların, kendilerine ve çocuklarına karşı olumsuz tutumlar sergilediği görülürken fiziksel sağlık problemlerinin de dulların hayatlarını olumsuz etkilediği ve sosyal aktivitelere katılmadıkları tespit edilmiştir (Lopata vd., 1982, s. 316).

Dul kadınlar ve çocuklar toplumda kendilerine karşı gösterilen olumsuz tavırlardan dolayı sosyalleşme yerine yalnızlığı seçmektedirler.

Helena Z. Lopata (1973, s. 104-109) dullar ile ilgili şunları söylemektedir: Dullar kaybettiği eşleri hakkında sürekli konuşmak istemekte ve onlarla yaşanan hatıralarını anlatmaktadırlar. Sevdiğinin yokluğunu hissetmektedirler çünkü duygularını paylaşacağı, sırlarını anlatacağı kişiyi kaybetmişlerdir ve ev yükleri çoğalmıştır. Birlikte yapılan tatiller yapılamamakta, gezmelere gidilememektedir. Bireye eşlik edecek kimse artık yoktur. Dullar eşlerini kaybettikten sonra önceki hayatlarını hatırlatan insanlar onları mutsuz etmektedir. Eski arkadaşlarıyla görüşmemelerinin yanı sıra gelirlerinde de azalma olmaktadır. Arabaya sahip olamama, ya da arabayı nasıl kullanacağını bilememe, istenilen yere gitmeyi gezmeyi engellemektedir. Dul kadınlar, eşlerini kaybettikten sonra onları özleyebilmekte, evi bir yük olarak düşünüp, evini değiştirebilmektedir. Farklı bir yere taşınmada ise daha az uyumlu komşularla yaşama riski olduğundan buna cesaret edememektedirler.

II. BÖLÜM

PHILIP ROTH'UN *EVERYMAN* ROMANINDA YALNIZLIK İMGESİ

Modern toplumda yalnızlık giderek büyüyen bir sorun haline gelip insanları olumsuz bir şekilde etkiler. Batıda son yüzyılda yazılan romanlarda yalnızlık temasının ağır bastığı görülür ve *Everyman* de bunu örnekleyen bir eserdir. Roman başkahramanın yalnızlığını tüm gerçekliğiyle yansıtip isimsiz kahramanın şahsında sembolik olarak yaşanan yalnızlık vurgulanır. Bu bölümde, Amerikan edebiyatının ünlü isimlerinden olan Philip Roth'un *Everyman* romanı yalnızlık teorisi açısından analiz edilir. Roth'un hayatı ve eserleri anlatılarak *Everyman* romanının özetine yer verilip romandaki olaylar yalnızlık kuramı çerçevesinde yorumlanır.

Philip Roth'un Hayatı ve Eserleri

Everyman eserinin yazarı Philip Roth, 19 Mart 1933'te Amerika Birleşik Devletleri'nin New Jersey Eyaleti'ne bağlı Newark şehrinde doğdu. Yahudi ve ikinci nesil Amerikalı bir ailenin çocuğu olan Roth, 1950'de Newark'ın Weequahic Lisesi'nden mezun oldu (wikipedia.org). 1954 yılında ise Bucknell Üniversitesi'nden mezun olan (biography.com, 2 Nisan 2014) Roth'un ilk kitabı, *Goodbye, Columbus* 1959 yılında bir novella formatında yayınlanarak Roth'a Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandırdı. 1998 yılında ise *Pastoral Amerika* romanıyla Pulitzer Ödülü'ne layık görülen Roth (dw.com, 23 Mayıs 2018) çok başarılı eserlere imza atar.

Roth'un romanları genel olarak doğup büyüdüğü şehir olan Newark'ta geçmektedir. O, otobiyografi karakteri, gerçek ve kurgu arasındaki ayrımı şeklen ve felsefik olarak bulanıklaştıran eserleri ile tanınır. ABD'de kendi jenerasyonunda en çok ödül alan yazarlardan birisidir. Roth'un eserleri iki defa Ulusal Kitap Ödülü ve Ulusal Kitap Eleştirileri Küresi ve üç defa PEN/Faulkner Ödülü'ne layık görüldü. Roth, 1997 yılında yayınladığı *American Pastoral* adlı romanıyla Pulitzer Ödülü kazandı. Roth bu kitabında 1960'lı yılların Amerika'sında orta sınıf bir şehirli ailenin yaşadıklarını konu edindi (dw.com, 23 Mayıs 2018). *American Pastoral* kitabında Roth'un ortaya çıkardığı en ünlü karakterlerden biri olan Nathan Zuckerman yer almaktadır ve bu karakter Roth'un diğer eserlerinde de bulunmaktadır. Roth'un 2000 yılında yayınladığı *İnsan Lekesi* romanı ise 2001 yılında Birleşik Krallık tarafından verilen WH Smith Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. 2001 yılında Prag'da ilk kez düzenlenen Franz Kafka Ödülü'nün sahibi yine Roth oldu (Kömürücü, 2018). O, 22 Mayıs 2018 tarihinde 85 yaşında hayatını kaybetti. Roth'un ölüm nedeni, kayıtlara kronik kalp yetmezliği olarak geçti.

Kitaplarında, antisemitizm, din, cinsellik gibi konuları ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemindeki atmosferi işleyen Roth, çevresinde "mükemmeliyetçi" karaktere sahip bir kişi olarak ünlenmişti. Aralarında Türkçeleştirilen *Pastoral Amerika*, *Portnoy'un Feryadı*, *Ölen Hayvan*, *İnsan Lekesi* (dw.com, 23 Mayıs 2018) *Sokaktaki Adam* gibi romanların bulunduğu 30'dan fazla eser kaleme alan Yahudi asıllı Amerikalı yazar Roth'un eserleri şunlardır: *The Ghost Writer* (1979), *Zuckerman Unbound* (1981), *The Anatomy Lesson* (1983), *The Prague Orgy* (1985), *The Counterlife* (1986), *American Pastoral* (1997), *I Married a Communist* (1998), *The Human Stain* (2000), *Exit Ghost* (2007), *Novotny's Pain* (1980), *The Facts: A Novelist's Autobiography* (1988), *Deception: A Novel* (1990), *Patrimony: A True Story* (1991), *Operation Shylock: A Confession* (1993), *The*

Plot Against America (2004), *The Breast* (1972), *The Professor of Desire* (1977), *The Dying Animal* (2001), *Everyman* (2006), *Indignation* (2008), *The Humbling* (2009), *Nemesis* (2010), *Goodbye, Columbus* (1959), *Letting Go* (1962), *When She Was Good* (1967), *Portnoy's Complaint* (1969), *Our Gang* (1971), *The Great American Novel* (1973), *My Life as a Man* (1974) ve *Sabbath's Theater* (1995) (wikipedia.org). Roth sıradan insanların hayatındaki sorunlardan yola çıkarak çok başarılı eserlere imza atar.

***Everyman* Romanının Özeti**

Amerikan edebiyatının ünlü ismi Roth'un *Everyman* romanı isimsiz bir kahramanın yaşamını konu edinmektedir. *Sokaktaki Adam* (Roth, 2016b) romanı *Everyman* (Roth, 2016a) adlı İngilizce yazılmış romandan Türkçe'ye çevrilmiştir. Roman kahramanının isimsiz olmasının sebebi, tecrübe ettiği yalnızlık deneyimlerinin (hastalık, yaşlılık, boşanma vb.) neredeyse tüm insanların ortak tecrübesi olmasından ileri gelmektedir. Toplumda bireyselliğin artmasıyla birlikte yalnızlık tüm insanların karşılaşılabileceği bir durum olmaya başlamaktadır. Erken yaşta ölmeyen her insan, yaşlılığı tecrübe edip fiziksel ve bilişsel eksikliği yaşayabilmektedir. Hastalık da çağımızın en önemli problemlerinden biri olup her insanın başına gelebilmektedir. Aldatma ve boşama da modern aile yapısının en önemli problemlerinden olup çoğu insanın başına gelebilmektedir. Tüm bu yaşam deneyimleri, tıpkı romandaki isimsiz kahraman gibi sıradan her insanın tecrübe edebileceği olaylardır.

Everyman, Ortaçağ'da İngiliz Edebiyatında *Everyman* adlı alegorik tiyatro eserini çağrıştırmaktadır. "Everyman" aslında bir prototiptir ve sıradan bir insanı simgelemekte ve canlandırmaktadır. "Everyman"ın kelime anlamı Türkçe'de "herkes" veya "sıradan" gibi anlamlara gelmektedir. Allah

herkesi görmekte, dolayısıyla sıradan bir insan da bu yolculukta ona göre davranmaktadır. Eserde bir yolculuk ele alınmakta, iyi ameller, arkadaşlık, akrabalık gibi soyut fikirler de canlandırılmaktadır. Oyunda verilen mesaj, iyi amellerin insan oğlunu kurtaracağı ve insanların hayatlarını ona göre pratize etmeleridir. Ölümün kaçınılmazlığı temalı ruhsal yolculuk, orta çağda “Everyman” yalnızlığıdır. Orta çağ’da “Everyman”in yalnızlığı onu yüceltirken yirmi birinci yüzyıldaki “Everyman”in yalnızlığı büyük sorunlar ile boğuşmasına sebep olmaktadır. Roth’un *Everyman* eserinde, isimsiz kahraman prototipiyle her insanın tecrübe edeceği ölüme bakış açısı dikkat çekilmekte ve modern insanın bireyselleşmesi sonucu, sırf kendisini düşünüp, yaptığı hataların bedelini yalnızlıkla ödemesini anlatmaktadır.

Kendi hayatından izler taşıyan bu eseri kaleme aldığında Roth, sırt ağrılarından dolayı bir operasyon geçirir ve her altı ayda bir hastaneye kontrole gitmek zorunda kalır. Bu bakımdan hasta bir insanın psikolojik ruh hali romanda mükemmel bir şekilde yansıtılmaktadır. Roth, romanı yazdığında yetmiş üç yaşındadır ve arkadaşlarının ölümüne tanıklık etmektedir. Özellikle, yakın arkadaşı, Soul Below’un ölümü onu çok etkiler ve onun cenaze töreninden eve döndüğünde, *Everyman*’i yazmaya karar verir. “Everyman Soul Below’un hayatı mı?” diye soranlara; Roth “hayır, onun hayatı değil. Günümüz insanının hastalık ve yalnızlık sorunlarına ışık tutan muazzam bir roman” yanıtını verir. Roth, *Everyman*’i yazdıktan sonra kendisine gelen sayısız telefonlarla dostlarının kendisinin sağlık durumunu sorduklarını belirtir. Dostlarının; “senin bu kadar çok hasta olduğunu bilmiyorduk” sözlerine karşı Roth, hasta olduğunu fakat roman kahramanı kadar hasta olmadığını belirtir” (nytimes.com).

Roman, ölen isimsiz bir kahramanın mezarı başındaki defin işlemi ile başlamakta ve geriye dönüş tekniği ile çocukluğundan başlayarak ölümüne kadar yaşadıklarını ele

almaktadır. Romanda vurgulanan ögeler yalnızlık, hastalık, yaşlılık, boşanma, emeklilik, aldatma, ihanet, pişmanlık ve en önemlisi de ölümdür.

İsimsiz kahraman, meslek olarak kuyumculuk yapan Yahudi bir babanın iki oğlundan ikincisidir. Ağabeyi Howie ile oldukça iyi anlaşılan isimsiz kahraman ağabeyinin aksine yaşamı boyunca sürekli hastalıklar ile boğuşmaktadır. Bunlar, çocukken geçirdiği fitik ameliyatı, sonraki yıllardaki karın zarı iltihabından dolayı yaşadığı ameliyat, kalp ameliyatı, böbrek rahatsızlığı, sol şahdamar, sağ şahdamar ve daha pek çok hastalık ve bu hastalıklar sonucu ameliyatlar ve nihayet bir ameliyat sonrası kalp durmasıyla birlikte gelen ölüm...

Ağabeyi Howie ile çok iyi anlaşılan isimsiz kahraman, yaşlandıktan sonra ağabeyini kıskanmaya başlamakta ve bu kıskançlık yüzünden araya mesafe koymaktadır. Onu kıskanmasının tek sebebi, onun hastalıklarla boğuşmasına karşın ağabeyinin sağlıklı bir yaşam sürdürmesi değildir. Ağabeyi Howie, tek evlilik yapıp, bu evliliğinden dört çocuğu olan, eşi ve çocukları ile mutlu bir yaşam sürdüren bir karakterdir. Aynı zamanda ekonomik anlamda da daha iyi koşullarda yaşamaktadır. Buna karşın, isimsiz kahraman üç evlilik yapmakta ve üçü de boşanma ile sonuçlanmaktadır. Yaşlanmadan önce ağabeyini kıskanmasa da yaşlandıktan sonra ağabeyi Howie'nin hem sağlıklı olması hem de eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşaması onun kıskanmasına sebep olmaktadır.

İsimsiz kahraman, tıpkı ağabeyi gibi anne ve babasına bağlı bir kişidir. Bu yüzden ilk evliliğini de onların isteği doğrultusunda Cecilia ile yapar. Bu evliliğinden Randy ve Lonny adında iki erkek çocuğu olduktan sonra eşi ile yaşadığı şiddetli geçimsizlik sonrası bu evlilik boşanma ile sonuçlanır. Bu boşanmadan dolayı her iki oğlu da babalarından nefret etmeye başlar ve onu bir türlü sevmeyizler. Bu boşanmadan

sonra isimsiz kahraman, Phoebe ile ikinci evliliğini yaşar ve bu eşinden Nancy adında bir kızı olur. İsimsiz kahraman, Phoebe ile uzun yıllar mutlu bir yaşam sürdürür, ta ki Phoebe'yi ikinci kez aldatana kadar. İlk kez Phoebe'yi bir sekreteri ile aldatır, eşi bunu görmezden gelir, ikinci sefer ise elli yaşındayken, kendisinden yirmi altı yaş küçük olan Merete adlı bir model ile Phoebe'yi aldatır. Bunun üzerine, Phoebe onu boşar ve isimsiz kahraman Merete ile evlenir. Phoebe ile boşanma sonrası Nancy, isimsiz kahramanın oğullarının yaptığı gibi babasından kopmaz, yaşamının son demlerine kadar onunla görüşmeye devam eder. Üçüncü evliliğini yaptığı Merete ile tamamen cinsel arzuları için evlendiğinden dolayı bu evlilik uzun sürmez ve Merete ile de boşanan isimsiz kahraman, yaşamının kalan kısmını yalnız geçirir. Romanda isimsiz kahramanın dışında kızı Nancy'nin de boşandığı vurgulanmaktadır.

Babasının kuyumcu dükkânı olmasına karşın, ağabeyi Howie finans sektöründe, isimsiz kahraman ise reklamcılık sektöründe çalışmaktadır. New York'ta bir reklam ajansında çalışan isimsiz kahraman pek çok ödül de alır. Bu sektörden emekli olduktan sonra ve 11 Eylül saldırıları sonrası Amerika'da oluşan korku iklimiyle birlikte, bir emekliler köyüne yerleşen isimsiz kahraman, burada kendisi gibi emekli olan yaşlı ve hastalara resim dersi vermeye başlar. Bu dersleri vermesinin temel sebebi ise içinde bulunduğu yalnızlık duygusundan kurtulmak ve güzel kadınlarla tanışmaktır. Kursa katılanlar da kendisi gibi yaşlı ve hasta oldukları için umduğunu bulamaz. Burada öğrencilerinden birinin çektiği sıkıntılar sonrası aşırı dozda ilaç alarak canına kıyması kursa son vermesine sebep olur.

Romanda, hastalık, boşanma, emeklilik, yaşlılık olgularının yanında ölüm olgusu da sık sık işlenmektedir. Esasında bir ölüm ile başlayan roman yine ölüm ile son bulmaktadır. İsimsiz kahraman, henüz çocukken ilk hastaneye yatışında

kendisi ile aynı odada yatan başka bir çocuğun ölümüne tanıklık etmektedir. Bu ölüm, yaşamı boyunca pek çok kez zihninde canlanır ve o çocuğun yerinde olmadığı için ne kadar da şanslı olduğunu düşünür. Ebeveynlerinin ölümü, iş arkadaşlarının ölümü, kendisi gibi emekli olan yaşlıların ölümü gibi pek çok ölüm olayına tanıklık eden isimsiz kahraman nihayet kendi ölümü öncesinde, mezarlıkta mezar kazıcı ile konuşarak ölüm gerçeğini bir kez daha idrak eder.

Romanda, cinsellik ve buna bağlı olarak aldatma olgularına da yer verilmektedir. İsimsiz kahramanın, ikinci eşi, Phoebe'yi iki defa aldatmasının sebebi olarak onunla son altı yıl ilişkiye girmemiş olması sunulsa da üçüncü eşini de (genç ve güzel olmasına rağmen) yaşlandıktan sonra kendisine bakması için tuttuğu özel hemşiresi Maureen ile aldatır. İsimsiz kahraman yaşlanmasına karşın, bir yandan da sürekli genç ve güzel kadınların peşinde koşar. Eşlerine ihaneti, emekliliği ve yaşlılığı onu yalnız bir adam haline getirir.

***Everyman* Romanında Yalnızlık İmgesi**

Roth'un *Everyman* romanındaki yalnızlık imgesi ilk bölümde yapılan literatür taraması çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, ölüm ve yalnızlık, hastalık ve yalnızlık, ilişkilerin sonu ve yalnızlık, emeklilik ve yalnızlık gibi başlıklar altında, romandaki yalnızlık imgesi değerlendirilmektedir. *Everyman* romanında üzerinde durulan önemli bir gerçeklik olan yaşlılık da hastalık ve emeklilik olgularıyla birlikte ele alınır.

Ölüm ve Yalnızlık

Genel olarak yalnızlığın sebeplerinden biri olarak değerlendirilen ölüm ile yalnızlık arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü ölen bireyin ardından bir boşluk oluşmakta ve bu boşluk geride kalanlar açısından yalnızlık duygusuna

sebeptir. Bununla birlikte, kimi durumlarda ölüm yalnızlığın sonucu olarak da gerçekleşebilmektedir. Yalnızlık sonucu gelen ani ve genç yaştaki ölümler ile intihar sonucu gerçekleşen ölümler bu duruma örnek olarak verilebilir.

Everyman romanında vurgulanan ilk yalnızlık imgesi de ölüm ile bağlantılıdır. İsimsiz kahramanın kızı Nancy, babasının cenaze töreninde konuşurken, “Babam, ebeveynlerini severdi ve onların yakınında olmalı. Başka bir yerde olmasını, yalnız kalmasını istemedim” (Roth, 2016a, s. 4)¹ ifadelerini kullanmaktadır. Yazar, Nancy karakterinin sözleri üzerinden yalnızlık ve ölüm arasında bir bağlantı kurar. Nancy’ye göre mezarda tek başına kalmak da bir nevi yalnızlıktır. O yalnızlıkta bile birey, mezarının sevdiklerinin mezarına yakın olmasını ister. Mezarın sevdiklerinin mezarlarına yakın olması yalnızlığı azaltır izlenimini verir. Bu nedenle Nancy babasının mezarının anne ve babasına yakın olmasını talep eder. Roth, yalnızlığı ölüm ile bir arada kullanarak yalnızlığın insan yaşamı için olumsuz anlamını vurgulamak ister. Yalnızlık o kadar olumsuz bir anlama sahip ki insan öldüğünde dahi yalnız kalmamalıdır.

Yaşlanan ve çevresinde yakınları olmayıp yalnızlık yaşayan bireyler sürekli ölümü düşünürler. Romandaki isimsiz kahraman da pek çok kez hastalanır uzun süre hastanede yatar ve yaşamında çok sayıda ölüme tanık olur. Tüm yaşam deneyimleri, hastanede yalnız kalınca ölüm korkusu yaşamasına sebep olur. Romanda başkahramanın yaşadığı ölüm korkusu Yaşar’ın ölüm görüşüyle paralellik taşır. Ona göre yaşlanan birey farklı nedenlerden dolayı ölümü çokça anar. Özellikle yoğun yalnızlık hisseden yaşlı bireyler ölümü daha fazla düşünür. Geniş aile yapısının bozulmasıyla yaşlanan birey işe yaramadığını düşünüp yalnızlık hissine kapıldığından ölümü çokça zikreder. Romandaki ölüm olgusu Yaşar’ın

¹ My father loved his parents and needed to be near them. I didn’t want him to be somewhere else, to be alone.

ölümle ilgili sözlerini hatırlatır. Ona göre yalnızlık da bir nevi ölümdür çünkü hem ölümü çağırıştırır hem de hafızalardan silip kalplerden çıkarır (Yaşar, 2007, s. 245). Romandaki başkahraman da sürekli ölüm korkusunu içinde yaşar.

İsimsiz kahraman böyle bir ruh halinden kurtulmak için hayatında önemli bir yeri olan sevdiklerini yanında bulunca kurtulur. Karın zarı iltihabından dolayı hastaneye yatırılan isimsiz kahraman sürekli ölümü düşünmektedir. Bu düşüncesinden, ağabeyi Howie'nin yanına gelmesiyle birlikte bir süreliğine kurtulmaktadır. Bu durum, romanda şu şekilde anlatılmaktadır:

Ameliyatının ikinci günü, ağabeyi Kaliforniya'dan geldi ve gözlerini açtığında, yanı başında onu gördü. Onun varlığı her şeye bedeldi, onun için ağabeyi büyük bir dayanaktı. Soğukkanlı, kendine güvenen, neşeli bir kişiliği vardı. Howie, burada iken ölemem diye düşündü. Howie, onu alnından öpüp, yatağının yanındaki sandalyeye oturdu ve onun elini tutar tutmaz sanki zaman durdu ve çocukluğuna geri döndü. Tekrar küçük bir çocuktuk, yanında yatan cömert ağabeyi sayesinde endişeden ve korkudan kurtuluyordu. (Roth, 2016a, s. 39)²

Ölüm olgusu çoğu zaman geride kalanlar açısından yalnızlığa sebep olabilir. Ölen kişi bu dünyadan ayrılıp geride eşi, çocuğu, kardeşi, annesi, babası ve sevgilisi kalır. Bu geride kalış, çoğu zaman yalnızlık ile sonuçlanabilir. Bazen birey ölüme yaklaşırken, çevresindekiler bu korkunç gerçek ile yüzleşebilir. Geri de kalanlar, "onun" ölümü ile yaşamında oluşacak boşluğu düşünür ve çaresizce bekler. Kimi zaman da bu çaresiz durumu dışa, hatta ölüme yaklaşan kişiye dahi,

² On the second day after his surgery, his brother arrived from California, and when he opened his eyes, he saw him right beside him. His presence was worth everything; his brother was a great source of strength for him. He had a calm, confident, cheerful personality. Howie thought, I can't die while he's here. Howie kissed him on the forehead, sat down on the chair next to his bed, and as soon as he held his hand, it was as if time stood still and he was transported back to his childhood. He was a little boy again, free from worry and fear thanks to his generous brother lying beside him.

yansıtabilir. Benzer bir durumu kalp ameliyatı öncesi roman-daki isimsiz kahramanın üçüncü eşi de yaşar:

Şu an, Phoebe'ye hiç benzemeyen üçüncü ve son eşi bu acil durum için tam bir talihsizlikti. Ameliyat sabahı sedyenin yanında gözyaşları içinde ellerini ovuşturup kontrolsüz bir şekilde, "Peki ya ben?" diye bağırırken hiç güven telkin etmiyordu. Genç ve tecrübesizdi. Belki de niyetifarklı bir şey söylemekti ama anladığı kadarıyla, eğer hayatta kalmayı başaramazsa kendisine ne olacağını kastediyordu. (Roth, 2016a, ss. 43-44)³

Ölen kişi beraberinde pek çok hatırayı da alıp götürür. Her şeyden öte bir ömür boyunca çevresine gülücükler saçtığı, kızdığı ve daha pek çok duyguyu yansıttığı çehresi artık yoktur. Bu yokluk, geride kalanlar açısından bir yalnızlık duygusuna.neden olur. Geride kalanlar, bu durumu defin işlemi esnasında tüm çıplaklığı ile hissederler. Romandaki isimsiz kahraman da babasının defin işlemi sırasında yaşadığı duyguları şu sözlerle belirtir:

Babası sadece o tabutun içinde değil ayrıca o toprağın ağırlığı altında uyuyacaktı ve bir anda sanki tabut yokmuş gibi babasının ağzını gördü, mezara attıkları toprak sanki kendi üstüne atılıyor, ağzını dolduruyor, gözlerini kör ediyor, burun deliklerini tıkıyor ve kulaklarını dolduruyordu. Onlara durmalarını, daha fazla ileri gitmemelerini söylemek istiyordu, babasının yüzünü örtmemelerini ve babasının hayatla olan bağlarını sağlayan o geçitleri tıkamalarını istemiyordu. Doğduğumdan beri bu yüze bakıyorum, bırakın! Babamın yüzünü gömmeyin! (Roth, 2016a, ss. 59-60)⁴

³ At that moment, her third and final husband, who bore no resemblance to Phoebe, was a complete misfortune for this emergency. On the morning of the surgery, he stood beside the stretcher, rubbing his hands together in tears and shouting uncontrollably, "What about me?" He did not inspire any confidence. She was young and inexperienced. Perhaps she meant to say something else, but as far as he could tell, she was implying what would happen to her if she didn't survive.

⁴ Babası sadece o tabutun içinde değil ayrıca o toprağın ağırlığı altında uyuyacaktı ve bir anda sanki tabut yokmuş gibi babasının ağzını gördü, mezara attıkları toprak sanki kendi üstüne atılıyor, ağzını dolduruyor, gözlerini kör ediyor,

Babasının onu bırakıp gitmesi bir daha asla geri gelmemesi yalnızlık duygusunu yaşamak istememesindendir. Ölümün geride kalanlara yalnızlık yaşattığı ve geride kalanların yaşamlarını altüst ettiği isimsiz kahramanla birlikte ameliyat sırası bekleyen başka bir hastanın anlattıklarına şu sözlerle yansır:

Yanındaki adam, elindeki spor sayfasını ona uzatıp, sessizce konuşmaya başladı. Kırklı yaşların sonu ya da ellili yaşların başında olmalıydı. Ama yaşına göre, yüzü solgun, sesi de cılız ve kendinden emin değildi. ‘önce annem öldü’ dedi. ‘Altı ay sonra da babam, sekiz ay sonra sahip olduğum tek kız kardeşim öldü, bir yıl sonra yuvam yıkıldı ve eşim sahip olduğum her şeyi aldı.’ Sanki o an birinin yanına yaklaşmış, ‘şimdi sağ kolunu da keseceğiz, bunu kaldırmabileceğini düşünüyor musun?’ dediğini duyar gibi oldum. Sağ kolumu kestiler, sonra tekrar geldiler ve ‘şimdi de sol kolunu keseceğiz, onu da kestikten sonra, bir gün gelip ‘artık gitmek ister misin? Bu kadarı yetti mi? Yoksa devam edip bacaklarını kesmeye başlayalım mı?’ dediler. Ve bütün bu süre boyunca düşündü. Ne zaman ne zaman gideceğim? Ne zaman hava gazını açıp, başımı fırına sokacağım? Ne zaman ne zaman bitecek diye düşündüm. Bu acıyla on yıl boyunca yaşadım. Koskoca on yıl... Acılarım sonunda bitti ama bu rezillik başladı. (Roth, 2016a, ss. 68-69)⁵

burun deliklerini tıkkıyor ve kulaklarını dolduruyordu. Onlara durmalarını, daha fazla ileri gitmemelerini söylemek istiyordu, babasının yüzünü örtmemelerini ve babasının hayatla olan bağlarını sağlayan o geçitleri tıkamalarını istemiyordu. Doğduğumdan beri bu yüze bakıyorum, bırakın! Babamın yüzünü gömmeyin!

⁵ The man next to him silently began speaking, holding out the sports page in his hand. He must have been in his late forties or early fifties. But for his age, his face was pale, his voice weak, and he seemed unsure of himself. “First my mother died,” he said. “Six months later, my father died, eight months later my only sister died, a year later my home was destroyed, and my wife took everything I owned.” It was as if I could hear someone approaching me at that moment and saying, “Now we’re going to cut off your right arm. Do you think you can handle that?” They cut off my right arm. Then they came back and said, “Now we’re going to cut off your left arm. After we cut that off, we’ll come back one day and ask, “Do you want to leave now? Is this enough? Or should we continue and start cutting off your legs?”” And all this time, he thought. When will I leave? When will I turn on the gas and stick my head in the oven? When will it end? I thought about this. I lived with this pain for ten years. Ten whole years... My pain finally ended, but this disgrace began.

Romandaki bu anlatı Peplau ve Perlman'ın ölüm düşüncesi anlayışıyla örtüşmektedir. Peplau ve Perlman'ın da dikkat çektiği gibi birey sevdiğini kaybettiğinde yalnızlığı tetiklendiğinden ölümü yalnızlığın sebebi olarak görür (1982, s.8). Hasta yatağındaki adam ölümü kolunun kesilmesine benzetir çünkü ikisi de katlanılması çok zor olan acılar yaşatır. Bu pasajda, bir yandan sevdiklerinin ölümünden sonra bireyin yaşadığı yalnızlık ve çaresizliğe vurgu yapılırken diğer yandan da boşanmayla birlikte bu durumun yaşandığı boyut gözler önüne serilir. Ölüm ve boşanmayla birlikte insan yaşamında doğan o derin boşluk; "On yıl boyunca acımla yaşadım"⁶ sözleri ile dile getirilir.

Yalnızlık pek çok olumsuz etkisinin yanında intihara da sebep olabilir. *Everyman* romanında yalnızca bir intihar olayına değinilir. İsimsiz kahramanın resim dersi verdiği yalnız ve hastalıklarından dolayı büyük acılar çeken öğrencisi Millicent Kramer'in intiharı. Kramer'in, hastalık ve yalnızlıktan kaynaklı, içinde bulunduğu çaresizlikten bir çıkış yolu bulamaması sonucu intihar etmesi, yalnızlığın bir sonucu olarak meydana gelen intihar olgusuna örnek olarak verilebilir. Ağır hastalıklarla boğuşan Kramer'e göre, hastalık bağımlı olmaktır, yardıma ihtiyacın olmasıdır, izolasyondur. Tüm bunlarla baş edemeyen Kramer, tek çıkış yolu olarak intiharı görür (Roth, 2016a, s. 92). Romandaki intihar olgusu Leyla Khorshid ve arkadaşlarının intihar hakkındaki düşüncelerini çağırıştırır. Khorshid fiziksel ve zihinsel sıkıntıların, yaşlı bireylerde ruhsal problemlere yol açtığını ve intihar etme potansiyellerini artırdığını iddia eder (Khorshid vd., 2004, s. 46). *Everyman*'de de Kramer ağrılarının acılarından kurtulmak için çözüm yolu olarak intiharı seçer.

Romanda tek intihar olayı olarak Kramer'in intiharına yer verilmiş olsa da yazar, isimsiz kahramanın içinde bulunduğu

⁶ I lived with my pain for ten years

hastalık ve yalnızlık durumunu anlatırken yaklaşan ölümü ile, zihninde canlandırdığı yaşamına son verme düşüncesini de aktararak yalnız bireylerin zaman zaman intihar düşüncesine kapılabileceklerini ima eder. Bunun yanında yazar, bireyin intihar düşüncesini aktarırken isimsiz kahramanın geride kalanlara karşı duygusal bağlılığını kızı Nancy'ye karşı düşüncelerini dile getirerek aktarır. Ayrıca, intihar düşüncesine kapılan ve yapayalnız olan isimsiz kahramanın sevdiklerine olan özlemi de şu cümlelerle yansıtılır:

Fakat insan nasıl olur da gönüllü olarak, sonsuz hiçliği kendi varlığına tercih eder? Bunu nasıl yapabildi? Sessizce hoşça kal deyip, hayata veda edebilir miydi? Millicent Kramer gibi her şeyi bitirebilir miydi? Kramer'de onun yaşlarındaydı. Neden olmasın? Eğer onun gibi dertleriniz varsa birkaç yıl önce ya da sonra ölmenizin ne önemi var? Onun yaşamı terk etmesini kim sorgulayabilir ki? Ben de ben de yapmalıyım diye düşündü. Altı stentim benden korkusuzca her şeye hoşçakal deyip, yaşamımı sonlandırmamı istiyor. Fakat Nancy'yi bırakmak – bunu yapamam! Okula giderken başına bir şeyler gelebilir. Kan bağından ziyade, kızı babasının koruması olmadan hayatta tek başına kalacak. Ve sonsuza dek Nancy'nin sabah telefonlarından mahrum kalacak. Kendini, Elizabeth'in ana kavşağından diğer yönlerle giden bütün yollardan koşuyormuş gibi hissetti –başarısız baba, kıskanç kardeş, iki yüzlü koca, beceriksiz evlat- ve ailesinin kuyumcu dükkanından sadece birkaç blok ileride, ne kadar arkalarından gitse de ulaşmadığı akrabaları için feryat etti. "Anneciğim, Babacığım, Howie, Phoebe, Nancy, Randy, Lonny – keşke nasıl yapacağımı bilebilseydim! Beni duymuyor musunuz? İşte gidiyorum! Her şey bitti ve hepinizi arkamda bırakarak gidiyorum!" Onun uzaklaştığı gibi ondan hızla uzaklaşanlar sadece başlarını çevirip oldukça anlamlı bir şekilde "artık çok geç!" diye bağıldılar (Roth, 2016a, ss. 164-165).⁷

⁷ But how could a person voluntarily choose infinite nothingness over their own existence? How could they do that? Could they quietly say goodbye and leave life behind? Could they end it all like Millicent Kramer? Kramer was around

Sokaktaki yalnız adamın intihar etmeyi düşünmesi yalnızlık ve intihar arasındaki doğrudan ilişkiye atıfta bulunur. Nurullah Ulutaş'ın da vurguladığı gibi intiharı bir çıkış yolu olarak görmenin ve intihara yönelmenin altında yatan temel sebep yıkıcı kırılmaların ve ciddi değişmelerin meydana geldiği bu asırda insanlığın güvensizlik ve yalnızlık krizleriyle her gün biraz daha hayattan yabancılaşmasıdır (2011, s. 49). Yalnızlığın intiharı etkilediği hiç şüphe götürmez bir gerçektir. Ahmet Şafak Eşmeler'in de vurguladığı gibi bireyler kentlerde savunmasız ve yalnız kaldıklarından intihara yönelirler (2017, s. 105). Romanda da başkahramanın yalnızlığı onu intiharı düşünmeye sürükler.

Yalnız olan bireyler yaşamlarının son demlerinde artık iyice hayattan kopar ve yalnızca ölümü düşünürler. Akıp giden hayatta çevrelerinde onları düşünen hiç kimse yoktur. İsimsiz kahraman da etrafında hiç kimsenin olmadığı ve artık ölüme iyice yaklaştığı bir gün anne ve babasının mezarını ziyaret eder. Bu ziyaret sırasında anne ve babasının mezarı başında sadece kemikleri ile baş başa olduğu bir ortamda kendisini güvende hisseder ve yalnızlığını kısa bir süre için de olsa unuttur. Yazar, ölüme yaklaşan yapayalnız bireylerin içinde bulundukları bu ruh halini isimsiz kahramanın hikayesi üzerinden şu şekilde tasvir eder:

her age. Why not? If you have troubles like hers, what difference does it make if you die a few years earlier or later? Who can question her decision to leave life? I should do it too, she thought. My six stents fearlessly want me to say goodbye to everything and end my life. But leaving Nancy behind—I can't do that! Something could happen to her on her way to school. Beyond the blood bond, his daughter would be left alone in life without her father's protection. And he would be deprived of Nancy's morning phone calls forever. He felt like he was running down all the roads leading away from Elizabeth's main intersection—failed father, jealous brother, two-faced husband, incompetent son—and he wailed for his relatives, who lived just a few blocks away from his family's jewelry store, no matter how far he ran after them. "Mommy, Daddy, Howie, Phoebe, Nancy, Randy, Lonny—if only I knew how! Can't you hear me? Here I go! It's all over, and I'm leaving you all behind!" As he walked away, those who quickly moved away from him only turned their heads and shouted quite meaningfully, "It's too late now!"

Onlar sadece kemiklerdi, bir kutudaki kemikler. Ama onların kemikleri kendi kemikleriydi ve onlara olabildiğince yakınlıktı. Sanki bu yakınlık, onu onlara yakınlıktıracak, gelecekteki yalnızlığını hafifletecek ve onu kaybettiği her şeye yeniden bağlayacaktı. Bir buçuk saat boyunca, bu kemikler onun için en önemli meseleydi. Çürümekte olan bakımsız kabristanda, anlamlı olan tek şey kemiklerdi. Kemiklerin yanı başındaydı, onlardan ayrılamıyordu, onlarla konuşmıyor, ama onları dinleyebiliyordu. Onun için, bu çıplak kemikler, etle örtülmüş, kendi kemiklerinden daha anlamlıydı. Vücuttaki et çürür, yok olur, fakat kemikler zamana direnir. Tanrının bir kurmacadan ibaret olduğunu düşünen, ahirete yatırım yapmayan, hayatın sadece bu dünyadan ibaret olduğunu düşünen biri için kemikler tek teselliydi. Phoebe ile ilk tanıştıklarında, onun söylediği gibi, yaşamdaki en derin zevkleri şimdi kabristanda hissettiğini söylemek çok da abartılı değildi. Tatmin olunabilecek tek yer mezarlıktı. (Roth, 2016a, ss. 170-171)⁸

Everyman her insanın son durak yeri olan kabristana ayrı bir önem verir. Mezarlar sadece bir toprak parçası değil kemiklerle bütünleşmiş, hatıraların gömülü olduğu mekanlardır. Romandaki kabristan ögesi Erol Göka'nın mezarla ilgili fikirlerini çağrıştırmak mezarlık bireyin faniliğini, kendi ölümünü düşündüğü yer olarak belirginleşir (2009, s. 22). Öteki dünyaya inanmayan bir insanın kemiklere yüklediği anlam aslında yokluğa karşı mutlak bir direniştir.

⁸ They were just bones, bones in a box. But they were his own bones, and he drew as close to them as he could. It was as if this closeness would bring him closer to them, ease his future loneliness, and reconnect him to everything he had lost. For an hour and a half, these bones were the most important thing to him. In the neglected, decaying graveyard, the only thing that mattered was the bones. He was right next to the bones, unable to leave them, unable to speak to them, but able to listen to them. For him, these bare bones, covered in flesh, were more meaningful than his own bones. The flesh on the body decays and disappears, but the bones resist time. For someone who thought God was just a fiction, who didn't invest in the afterlife, who thought life was only about this world, bones were the only consolation. When he first met Phoebe, it wasn't too much of an exaggeration to say that he now felt the deepest pleasures of life in the cemetery, as she had said. The only place where he could find satisfaction was the cemetery.

Roman, isimsiz bir kahramanın hayatı üzerinden pek çok olguyu gözler önüne serse de özellikle ölüm olgusunun romanın ana temasını oluşturduğu söylenebilir. Yalnızlık imgesi bağlamında düşünüldüğünde de yalnızlık imgesinin en çok ölüm olgusuyla birlikte ele alındığı görülmektedir. Romanda, ölüm olgusu hem yalnızlığın sebebi hem de sonucu olarak ele alınmaktadır.

Hastalık ve Yalnızlık

Yapılan araştırmalarda hasta olan bireylerin sağlıklı bireylere oranla kendilerini daha yalnız hissettikleri tespit edilir. Çünkü hasta olan bireylerin daha az sosyal etkinliklere katılması, arkadaşlık ilişkilerinin azalması ve buna bağlı olarak can sıkıntılarının artması daha yoğun yalnızlık duygusu yaşamalarına sebep olur. Hastalık da tıpkı ölüm gibi yalnızlığın sebepleri arasında sayılabilir. Genel anlamda yalnızlığın sebebi olan hastalık, kimi durumlarda da yalnızlığın sonucu olarak ortaya çıkabilir.

Everyman romanında da hastalık ve yalnızlık arasındaki ilişkiye vurgu yapılır. Romanın hemen başında, isimsiz kahramanın ağabeyi Howie, kardeşinin cenaze töreninde konuşurken, “Son yıllarında [...] sağlık sorunları vardı ve ayrıca yalnızdı; yalnızlık da diğerleri gibi önemli bir sorundur” (Roth, 2016a, s. 5)⁹ ifadelerini kullanır. Burada hem yalnızlık ve yaşlılık arasındaki ilişkiye değinilir hem de yalnızlığın fiziksel bir takım sağlık sorunlarından herhangi bir farkının olmadığı vurgulanır.

Hastalık ve yalnızlık arasındaki ilişki özellikle hastanede yatan hastaların deneyimlerinde daha yoğun görülür. Herhangi bir hastalıktan dolayı hastaneye yatan bireyler, zamanla hasta rolüne alışmak zorundadırlar. Hasta rolünün

⁹ In his later years, he had health problems and was also lonely; loneliness is as significant an issue as the others.

hastaya çizdiği sınır beraberinde birtakım sorunlar getirir. Bu sorunların başında da kuşkusuz yalnızlık gelir. Özellikle uzun süre hastanede yatan bireyler, yanlarında sürekli yakınlarını görmedikleri zaman yalnızlık duygusu yoğun bir şekilde hissedilir.

İlk hastane deneyimini 1942 yılında henüz çocuk iken yaşayan isimsiz kahraman, hastanedeki bir geceyi, ölmek üzere olan başka bir çocuk ile yalnız geçirir. Yazar bu durumu anlatırken, hem hastanede yaşadığı yalnızlığa vurgu yapıp, hem de isimsiz kahramanın içinde bulunduğu psikolojik durumu ele alır. Ayrıca, yazar bu durumu anlatırken yalnızlık ve hastane koşulları arasındaki duruma paralel bir anlatım sergiler. Başkahraman ameliyattan önceki geceyi şu şekilde betimler:

Herkes gittikten sonra, bitişik yataktaki çocukla yalnız kalmışlardı. Yanı başındaki masaya uzanıp, annesinin bıraktığı kitaplardan *The Swiss Family Robinson*'u okumaya başladı. Sonra *Defne Adası*'nı denedi. Daha sonra da *Kim*'i. Örtünün altında fıtığa dokunmak için elini gezdirdi. Şişlik gitmişti. Geçmiş tecrübelerinden, şişliğin geçici olarak kaybolduğu günleri biliyordu. Fakat bu sefer, şişliğin tamamıyla indiğine ve ameliyatın gerek kalmadığına emindi. Hemşire ateşini ölçmeye geldiğinde, ona, fıtığın tamamıyla kaybolduğunu ve ailesinin onu alması için haberdar edilmesi gerektiğini nasıl söyleyeceğini bilemedi. Hemşire, bakışlarıyla söylediklerini onaylayarak kitapların isimlerine göz attı, lavaboya gitmek için yataktan kalkabileceğini, ya da ışıkları söndürmek için geri gelene kadar kitap okuyup keyfine bakabileceğini söyledi. (Roth, 2016a, ss. 24-25)¹⁰

¹⁰ After everyone had left, they were alone with the child in the adjacent bed. Reaching over to the table beside him, he began reading *The Swiss Family Robinson* from among the books his mother had left behind. Then he tried *Defne Island*. Then *Kim*. He ran his hand under the blanket to touch the hernia. The swelling was gone. From past experience, he knew there were days when the swelling disappeared temporarily. But this time, he was sure the swelling had completely gone and that surgery would not be necessary. When the nurse came to take his temperature, he didn't know how to tell her that the hernia had completely disappeared and that his family should be notified to pick him up. The nurse

Ameliyat öncesindeki gece yalnızlık duygusu ile baş başa kalan isimsiz kahraman, sonraki gün ameliyata girerken aynı duyguları daha yoğun bir şekilde yaşamaya devam eder. Yazar, isimsiz kahramanın ameliyat öncesi, yakınlarından ayrıldıktan sonra, yaşadığı yalnızlık psikolojisini şu sözler ile dile getirir:

Ameliyata giderken, annesine sadece asansöre kadar sedyenin yanında yürümesine izin verilmişti. Hastabakıcılar, sedyeyi asansöre itti ve asansör kapısı, çirkin bir koridora açılarak ameliyathane yolu tutuldu. Ameliyathanede, Doktor Smith eldiven, maske ve önlüğüyle oldukça değişmişti. Hatta o Doktor Smith bile olmayabilirdi. O tamamen başka biri olabilirdi. Zavallı göçmen Smulowitz'in oğlu olmayabilirdi. Babasının bile tanımadığı, hiç kimsenin tanımadığı ameliyathaneye elinde bıçakla giren herhangi biri olabilirdi. O korkunç anda, sanki boğacaklarmış gibi eter maskesini yüzüne geçirdiklerinde, cerrahın, ya da her kimdiyse, "şimdi seni bir kıza dönüştüreceğim" dediğine yemin edilebilirdi (Roth, 2016a, ss. 28- 29).¹¹

Hastanede bir süre yatan hasta birey "hasta rolü"ne alışmak zorundadır. Bu role alışan bireyin zaman zaman yalnızlık ile yüzleşmesi kaçınılmazdır. İsimless kahraman da bir ameliyat sonrası hastanede otuz gün kalır ve bu süre zarfında hastalığın tekin doğasıyla meydana gelen derin yalnızlık duygusuna kapılır. Bu duygudan kurtulmak için yanında bi-

noded in agreement with her eyes, glanced at the titles of the books, and said he could get out of bed to go to the bathroom or read and relax until she came back to turn off the lights.

¹¹ On the way to surgery, his mother was only allowed to walk beside the stretcher as far as the elevator. The nurses pushed the stretcher into the elevator, and the elevator door opened onto an ugly corridor leading to the operating room. In the operating room, Dr. Smith looked quite different in his gloves, mask, and gown. He might not even have been Dr. Smith. He could have been someone else entirely. He might not have been the son of poor immigrant Smulowitz. He could have been just anyone entering the operating room with a knife in his hand, someone his own father didn't recognize, someone no one recognized. In that terrible moment, when they put the ether mask over his face as if they were going to suffocate him, one could swear that the surgeon, or whoever it was, said, "Now I'm going to turn you into a girl."

rilerinin olması en büyük arzusudur. Romanda, bu durum şu şekilde ele alınır:

Hastanede otuz gün kaldı. Hemşireler genellikle onunla ilgilenirken sohbet eden, İrlanda aksanlı, anlayışlı, insaf-
lı ve çalışkan genç kadınlardı. Phoebe her akşam işten
çıkınca akşam yemeği için yanına geliyordu; Phoebe'siz,
hastalıkla nasıl mücadele edeceğini düşünemiyordu bile.
Onun gitmesine izin vermemesi için ağabeyinin kendisini
uyarmasına gerek yoktu; o daha önce, asla, yanında biri-
sini tutma konusunda bu kadar kararlı olmamıştı (Roth,
2016a, ss. 40-41).¹²

Başkahramanı hastanenin onu sevdiklerinden ayırma-
sına hayıflanır. Romandaki hastane imgesi Saliha Alkan ve
Arzu Sezgin'in hastane hakkındaki fikirlerini akla getirir.
Onlara göre hastanede yatan hastalar ilk günlerinde endişe
ve korku hissederek sonraki günlerde hastanın çevresi de-
ğiştiğinden alıştığı insanlardan uzaklaştıklarından yalnızlık
hissederler. Hasta birey günlük yaşantısından, evinden, aile-
sinden yakın çevresinden uzaklaşmak zorunda kalır (Alkan
ve Sezgin, 1998, s. 44). *Everyman*'de de yalnız adamı, hastane
çok sevdiği eşi Phoebe'den ayırdığı için üzgündür.

Hastanede yatan hastaların sıklıkla muhatap oldukları
kişiler genelde hemşireler olur. Özellikle yakınlarından uzak,
yalnız bir ruh haline sahip erkek hastaların yalnızlıklarını
hemşireler ile gidermeye çalışmaları çoğu zaman hemşirelere
duygusal olarak bağlanmalarına sebep olmaktadır. Bu açıdan
hastaların hemşirelere âşık olması sıklıkla karşılaşılan bir du-
rumdur. Romandaki isimsiz kahraman da üçüncü kez evlen-
mesine ve eşi de kendisinden yirmi altı yaş küçük ve oldukça
güzel olmasına rağmen, kendisine gösterdiği özel ilgiden do-
layı, hemşiresi Maureen Mrazek'e âşık olur:

¹² He stayed in the hospital for thirty days. The nurses who usually took care of him were young women with Irish accents who were chatty, understanding, compassionate, and hardworking. Phoebe came to join him for dinner every evening after work; he couldn't even imagine how he would cope with his illness without Phoebe. His brother didn't need to warn him not to let her go; he had never before been so determined to keep someone by his side.

Hemşiresine âşık olan ilk hasta o değildi. Maureen'e âşık olan ilk hasta da o değildi. Maureen'in yaşama gücünün yardımıyla iyileşen hastalar olmuştu yıllarca. Kiminin sağlık durumu ondan daha kötü, kiminin ki ise onunki gibiydi. Hastalara umut olmak ona verilmiş bir yetenektir. O kadar umut vaat ediyordu ki, hastalar dünyaya gözlerini kapamak yerine, onu görmek uğruna gözlerini daha fazla açıp iyileşiyorlardı (Roth, 2016a, s. 50).¹³

Romanda hemşirenin temsil biçimi Alkan ve Sezgin'in görüşleriyle paralellik taşır. Onlara göre hastanede yatan hastalar hemşireler sayesinde yalnızlıktan kurtulmaya çalışırlar. Bu bireylerin yalnızlıklarını paylaşabildikleri kişiler arasında aile fertleri ve hemşireler yer alır. Hemşireler hastaların hâl hatırlarını sorma, onlarla konuşma ve onları dinleme gibi davranışlarda bulunurlar. Hastalar hemşirelerden bu davranışların yanı sıra kendilerine güler yüz ve şefkat göstermelerini, ihtiyaç duydukları zamanlarda yanlarında olmalarını beklerler (Alkan ve Sezgin, 1998, s. 51). Eserde hemşire Maureen de bu nitelikleri taşır ve isimsiz adamla aralarında samimi ve sağlam bir bağ oluşur.

Hastanede yatan ve özellikle bir ameliyat için yatmakta olan hastalar, ameliyat olacakları sırada kendilerini teselli edecek bir yakınlarının yanlarında olmasını isterler. Şayet yanlarında bir yakınları yoksa ve ameliyatı tek başına yaşayacaklarsa bu durum içinde bulundukları yalnızlık duygusunu iyice arttırır. Romandaki isimsiz kahraman da sol şah damar ameliyatı esnasında yalnızdır ve bu yalnızlık duygusu şu şekilde anlatılır:

Böylesine riskli bir ameliyatta yalnız olmamak iyi olurdu, fakat Nancy'den yardım isteyemezdi. O eşi olmadan

¹³ He wasn't the first patient to fall in love with his nurse. Nor was he the first patient to fall in love with Maureen. For years, patients had recovered with the help of Maureen's life force. Some were in worse health than her, some were in similar health. Giving patients hope was a gift she had been given. She offered so much hope that instead of closing their eyes to the world, patients opened their eyes wider to see her and healed.

hem çalışıp hem de çocuklarına bakmak zorundaydı. O günlerde etrafında yardım isteyebileceği hiç kimse yoktu. Ağabeyine de ameliyat olduğunu söyleyip, yoğun iş programını bozup onu endişelendirmek istemiyordu (Roth, 2016a, s. 67).¹⁴

Everyman'de başkahramanın deneyimi hastanede yaşanan yalnızlık olgusunu çağrıştırır. Aytül Çorapçıoğlu Özkürkçügil'in de altını çizdiği gibi hastanede yalnızlık, çevre içinde yalnız kalma durumunu gündeme getirir. Hastanede kalınan süre zarfında birey "hasta rolü"ne alışmak zorundadır. Endişe ve huzursuzluk yerini artarak yoğunlaşan bir yalnızlık duygusuna bırakır. Bireyin ve ailesinin dengesini bozan hasta rolü kendisini alışmış olduğu sosyal ortamdan uzaklaştırır. Ayrıca hastanede yatış yapan bireylerin ne olacaklarını bilmemeleri nedeniyle ileriye yönelik planlar yapamamaları, gelecekte de yalnız kalma kaygısını tetikler (1998, s. 22). Hastanede yatması isimsiz kahramanın yalnızlık duygusunu en zirveye tırmandırır.

Bireylerin özellikle yaşlandıktan sonra sık sık hastalanmaları ve defalarca ameliyat olmak için hastaneye yatmaları ve bu süreçlerde yanlarında yakınlarının bulunmaması, yaşadıkları yalnızlığı diğer pek çok faktöre oranla daha fazla etkiler. Nitekim bu durum, isimsiz kahramanın da karşılaştığı bir durumdur ve romanda bu durum şu sözler ile dile getirilmektedir:

Hastalık ve hastanede yatış süreci, onu, emekliliğinin ilk yılına göre daha yalnız, daha tedirgin bir hale getirmişti. O çok değer verdiği huzur ve sessizlik, kendisinin ürettiği hücre hapsine dönüşüyordu ve sona yaklaştığı hissinden kurtulamıyordu (Roth, 2016a, s. 79).¹⁵

¹⁴ It would have been nice not to be alone during such a risky surgery, but she couldn't ask Nancy for help. She had to work and take care of her children without her spouse. There was no one around her at that time she could ask for help. She didn't want to tell her brother about the surgery and disrupt his busy work schedule, worrying him.

¹⁵ Illness and hospitalization had made him feel more lonely and anxious than he had during his first year of retirement. The peace and quiet he valued so much

İsimsiz kahraman yaşamının artık son demlerinde, geçirdiği sayısız ameliyatlardan sonuncusuna hazırlanırken bu sefer yapayalnızdır. Boşandığı eşleri Cecilia, Phoebe, Merete, ilk eşinden olan oğulları Randy ve Lonny, ikinci eşinden olan kızı Nancy, ağabeyi Howie, özel hemşiresi Maureen ve diğerleri. Yaşamında iyi kötü, yeri olan hiç kimse yoktur yanında ve ameliyata girerken derin yalnızlık hissine kapılır. Yazar, bu durumu şu cümleler ile aktarır: "... Ya da her hastaneye yatışında, çocukluğuna geri dönmesi, ameliyatları devam ettikçe onun için hastaneye gelenlerin sayısının azalması ve başta etrafında olan bir ordunun, gittikçe azalıp sıfıra düşmesini fark etmesi miydi? Yoksa, kısaca yaklaşan acizliğini önceden hissetmesi miydi?" (Roth, 2016a, s. 162).¹⁶Sürekli hastalanması ve ameliyat sayısının çoğalması onu ve hastalığını zamanla değersizleştirir.

Ağır hastalığı olan bireyler genelde çok acı çekerler ve hayatta olup biten hiçbir şeyden haz almazlar. Acı her şeyi bastırır ve insanı egemenliği altına alır. Romanda, isimsiz kahramandan özel ders alan ve ağır bir hastalığa yakalanan Millicent Kramer de çok büyük acı çeker ve bu acılarından birkaç saatliğine kurtulmak için çok ağır etkisi olan ilaçlar kullanır. Kramer, hastalıktan dolayı çektiği acıyı tarif ederken şunları söyler: "Gerçek şu ki; acı sizi çok yalnız kılıyor" (Roth, 2016a, s. 91).¹⁷Yazarın Kramer'in ağzından aktardığı bu ifadeler, esasında hastalıklarla birlikte insanın yaşadığı acının yalnızlık duygusu ile ilişkisini yansıtır.

Romanda, ölüm olgusuyla birlikte üzerinde en fazla durulan olgulardan birisi de hastalıktır. Yalnızlık imgesi bağ-

had turned into a prison of his own making, and he couldn't shake the feeling that the end was near.

¹⁶ Or was it that with each hospital admission, he regressed to childhood, noticing how the number of visitors to the hospital dwindled as his surgeries continued, and how the army that had surrounded him gradually diminished until it reached zero? Or was it, simply put, that he sensed his impending helplessness in advance?

¹⁷ The truth is that pain leaves you feeling very alone.

lamında da ölümden sonra en sık vurgu hastalık olgusuna yapılır çünkü bireyi çektiği ağrılar yalnızlaştırır. Romanda, hastalık olgusu yalnızlığın sebebi olarak ele alınır.

Biten İlişkiler ve Yalnızlık

İnsanlar arasında süregelen birtakım ilişkilerin sona ermesiyle birlikte yalnızlık duygusu ortaya çıkabilmektedir. Bunun bir örneği de evlilik kurumu ile bir arada bulunan bireylerin bu ilişkilerine son verip boşanmaları durumunda ortaya çıkabilir. Bu bağlamda, boşanma olgusu ve yalnızlık arasında da ilişki bulunur. Modern toplumların önemli sorunlarından birisi haline gelen boşanma olgusu özellikle aile fertlerinin yalnızlık duygusu yaşamasının temel sebepleri arasında sayılabilir. Ayrılmayla birlikte dul kalan eşlerin toplumdaki konumları da beraberinde yeni problemler getirmektedir.

Everyman romanında, üçüncü yalnızlık imgesi, bir çeşit ilişkilerin sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan boşanmayla birlikte ele alınır. Yazar, isimsiz kahramanın hayatını anlatırken, “On yıl önceki son boşanmasından bu yana tek başına kalmaya, kendi ihtiyaçlarını karşılamaya alışmasına rağmen ameliyattan önceki gece anestezi odasında yatağında kendisini bekleyen her bir kadını hatırlamaya çalıştı; hatta baypas ameliyatında, yanında bulunan eşlerinden en beceriksizi olan son eşini bile” (s. 15)¹⁸ ifadelerini kullanır. Yaşamı boyunca üç evlilik yapan ve her üç evliliği de boşanma ile sonuçlanan isimsiz kahraman artık bu konuda tecrübelidir ve boşanma sonucu meydana gelen yalnızlık duygusu ile başa çıkabilir. Romandaki anlatı Riesman ve Slater’in yalnızlık görüşünü çağırıştır. Riesman ve Slater’in de işaret ettiği üzere sosyal göstergelerin ve yetişkinlikte meydana gelen boşanma gibi

¹⁸ Despite having grown accustomed to living alone and taking care of his own needs since his last divorce ten years ago, the night before the surgery he tried to remember every woman who had waited for him in his bed in the anesthesia room; even his last wife, the least capable of his wives, who had been by his side during his bypass surgery.

olayların yalnızlık üzerinde varsayımsal bir etkisi vardır (Perlman ve Peplau, 1982, s. 127). Romanda boşanmaların ortaya çıkardığı yalnızlık sorunsalı kaçınılmazdır. Boşanma olgusu, doğurduğu sonuçlar itibariyle sadece eşleri ilgilendiren bir durum değildir. Eğer boşanan eşlerin çocukları varsa bu durum onların yaşamı üzerinde de olumsuz etkiler bırakır. Romanda, isimsiz kahramanın ikinci eşi Phoebe'den boşandıktan sonra kızları Nancy'nin yaşadığı yalnızlık duygusu ve içinde bulunduğu psikolojik ruh hali şu şekilde tasvir edilir:

Nancy'nin, babasının hastanedeki yatağına oturup, ona sarılıp ağlamasının birçok nedeni vardı. On üç yaşında babası tarafından terk edilmesi de bu sebeplerden biriydi. Sahile, babasına yardımcı olmaya gelmişti. Soğukkanlı ve duyarlı kızının yapabileceği tek şey, boşanmadan kaynaklanan zorlukları yaşamak ve ömrü boyunca, anne babasının barışma umudunu itiraf etmektir. (Roth, 2016a, s. 78).¹⁹

Yaşamı boyunca üç evlilik yapan isimsiz kahramanın her üç evliliği de boşanma ile sonuçlanır. İlk evliliğinden olan iki erkek çocuğu, anneleri ve kendilerini terk ettiği için babalarından bir ömür boyu nefret ederler. Bu nefretin altında ise derin yalnızlık hissi yatar. İsimsiz kahraman duygularını şu sözlerle anlatır: “Kendine, her şey farklı olur muydu diye sordu. Eğer farklı olsaydım ve farklı davransaydım, şimdikinden daha mı az yalnız olurdum? Tabi ki daha az yalnız olurdum. Fakat bunu ben yaptım. Yetmiş bir yaşındayım. Bu adam benim eserim” (Roth, 2016a, s. 97).²⁰ Hayatındaki seçimleri yalnız kalmasına yol açar. *Everyman*'deki karakterlerin yalnızlaşma süreci Rook ve Peplau'nun kuramsal pers-

¹⁹ There were many reasons why Nancy sat on her father's hospital bed, hugged him, and cried. Being abandoned by her father at the age of thirteen was one of those reasons. She had come to the beach to help her father. The only thing her cool-headed and sensitive daughter could do was endure the difficulties caused by the divorce and admit, throughout her life, that she hoped her parents would reconcile.

²⁰ He asked himself, would everything be different? If I were different and acted differently, would I be less lonely than I am now? Of course I would be less lonely. But I did this. I am seventy-one years old. This man is my creation.

pektifiyle açıklanabilir. Rook ve Peplau'nun da dikkat çektiği gibi ayrılık yalnızlığı tetikler. Sınırlı sosyal çevre, ilişkilerin kalitesi ve ilişkilerin sonlandırılması yalnızlığı artırır. Eşlerin boşanmasının yanı sıra arkadaşlardan veya aileden ayrılmak da yalnızlığa yol açar (1982, ss. 362-363). Romanda boşanan eşlerin ve arada kalan çocukların yalnızlaşmaları yansıtılır. Boşanma olgusuyla birlikte meydana gelen ilişkilerin sona ermesi hem eşler üzerinden hem de ailenin diğer fertleri olan çocuklar üzerinden aktarılır. Bu açıdan, aile içi ilişkilerin sona ermesi ve yalnızlık arasındaki ilişki dikkat çekici detaylardan biri olarak ortaya çıkar.

Romanın üzerinde durduğu önemli temalardan biri boşanmadır. İsimsiz kahramanın üç evliliği de boşanma ile sonuçlanır. İsimsiz kahraman, ilk evliliğini Cecilia ile yapar. İlk eşi ile yaşadığı şiddetli geçimsizlik sonrası bu evlilik boşanma ile sonuçlanır. Bu boşanmadan sonra isimsiz kahraman, Phoebe ile ikinci evliliğini yapar ve Phoebe'yi aldatması üzerine, Phoebe onu boşar ve isimsiz kahraman üçüncü kez Merete adlı bir model ile evlenir. Merete ile de boşanan isimsiz kahraman yaşamının kalan kısmını yalnız geçirir. Romandaki boşanma olgusu sadece isimsiz kahraman üzerinden ele alınmaz. İsimsiz kahramanın kızı Nancy de eşinden boşanır ve küçük çocuğu ile yalnız yaşar. Romandaki ilişkiler yalnızlık kuramının eleştirel varsayımını örnekler. Weiss'in de belirttiği gibi boşanan bireyler yalnızlığı daha çok hisseder. Yeni boşanan çiftler tüm kargaşayı geride bırakarak yoğun bir yalnızlık yaşarlar. Eşler boşanmaya çok hevesli olsalar dahi ilk etapta yalnızlığı çok şikâyet ederler (Weiss, 1973, ss. 24-25). Boşanan eşlerin kendilerini yalnız hissetmelerinin nedeni yalnızlık duygusunu daha önce hiç bu kadar yoğun yaşamamış olmalarıdır (WGPW, 1973, s. 81).

Romanda eşlerinden boşanan yalnız yaşayan baba ile eşinden boşanan kızı ile yaşayan Nancy'nin –iki “dul”un- yaşamlarında doğan o derin boşluk, iki kahramanın birbirlerine destek olması ile aşılmaya çalışılır.

İsimsiz kahramanın boşanmalarının arkasında yatan temel etkenlerden biri de cinselliktir. Romanda sıklıkla vurgu yapılan cinsellik olgusu, isimsiz kahramanın boşanma sonucu yaşadığı yalnızlık olgusu ile yakından ilintilidir. Romandaki cinsellik olgusu gayr-ı meşru ilişkiler bağlamında, aldatma ve ihanet olgularıyla birlikte ele alınır. Bu şekilde meydana gelen ilişkilerin doğal sonucu yalnızlık olur.

Romanda başkahramanın pişmanlıkları -boşanmaları, aldatmaları, çocuklarına ilgisizliği- onu daha da yalnızlaştırır. İsimsiz kahramanın çocukluğu anlatılırken dürüst ve güvenilir bir portre çizilir. Babasının kuyumcu dükkânında altın ve mücevherler karşısında takındığı tavır özellikle vurgulanır. Fakat isimsiz kahramanın yaşı ilerledikçe dürüstlükten taviz vermeye başladığı görülür. Eşlerini aldatan, onlara yalan söyleyen başkahraman çocuklarını da yalnız bırakır. Özellikle ikinci eşi Phoebe'ye karşı dürüst davranmaması, onu aldatması ve ona yalan söylemesi boşanma ile sonuçlanır. Bu boşanma, aynı zamanda isimsiz kahramanın yaşadığı pişmanlıklardan birini de oluşturur. Yaşlanan isimsiz kahraman geriye dönüp baktığında boşanma ile sonuçlanan üç evliliği arasında en çok Phoebe ile olan evliliğine özlem duyar ve ona karşı dürüst davranmadığı için pişmanlık duygusuna kapılır. İlk eşinden boşanmasından sonra çocuklarından uzaklaşması da yaşadığı pişmanlıklar arasındadır.

Emeklilik ve Yalnızlık

Emeklilik olgusunun, yaşlılık olgusu ile yakın ilişkisi bulunur. Çünkü yoğun çalışma hayatından sonra emekli olan bireyler artık yaş itibarı ile de yaşlı sınıfındadır. Çalışmanın ilk bölümünde, emeklilik ve yalnızlık ilişkisi, yaşlılık ve yalnızlık başlığı altına ele alınırken burada romandaki olay dizisi göz önünde bulundurularak emeklilik ve yalnızlık imgesi başlığı tercih edilir. Emeklilik ve yalnızlık arasında bulunan

önemli ilişki emekliliğin yalnızlığa sebep olması şeklinde ortaya çıkar.

Everyman romanında da emeklilik ve yalnızlık ilişkisi vurgulanır. Yaşlanan ve emekliliğe ayrılan bireyler eşlerini de kaybedince yalnızlık ile daha fazla karşılaşabilir. Yaşlanan ve emekli olan bireyler bunu bir fırsata da dönüştürebilir. Romandaki isimsiz kahramanın babası da emekli olduktan sonra eşini kaybedince yalnızlığını fırsata dönüştürüp kendisini ibadete adar: “Babası hayatının son on yılında dindar biri olmuştu. Emekli olduktan ve eşini kaybettikten sonra günde en az bir defa sinagoga gidiyordu” (Roth, 2016a, s. 51)²¹ İbadet etme ahirete yatırım olduğundan yaşlılıktan üretkenliğe doğru bir dönüşüm yaşanır.

Emekli olan bireyler çoğu zaman yalnız yaşamak durumunda kalarak farklı arayışlara girerler. Kendilerine bakacak ve kendileri ile ilgilenecek kimsesi olmayan yaşlı bireyler huzurevlerinde akranlarıyla birlikte yaşayarak hayata tutunmaya çalışırlar. *Everyman* romanında ise bu tarz insanlar emekliler köyünde bir araya gelir. İsimsiz kahraman da son boşanmasından sonra emekliler köyüne yerleşir ve burada kendisi gibi emekli olup çeşitli hastalıklarla boğuşan yaşlı ve kimsesiz insanlarla yaşamaya başlar. Başkahramanın yaşantısı The Women’s Group on Public Welfare üyelerinin görüşünü hatırlatır. Bu üyelerin de değindiği gibi genellikle emekli insanlar sağlık sorunlarından dolayı daha küçük ve sessiz kırsal bir alanda yaşamayı tercih ederler. Evini mahallesini sokağını terk eden yaşlı bireyler yeni yerleşim yerine kolay alışamazlar ve arkadaş edinemezler (WGPW, 1973, ss. 83-84). Karakterin örneklediği tüm bu durumlar Weiss’in de vurguladığı sosyal yalnızlık kuramını edebi düzlemde işler kılar. Weiss’in de belirttiği gibi yaşlı birey emekliliğinde içinde bulunduğu bazı sebeplerden dolayı toplumdan uzaklaşır.

²¹ His father had become a devout man in the last ten years of his life. After retiring and losing his wife, he went to synagogue at least once a day.

Kendi kabuğuna çekilen insanların yaşadığı bu durum sosyal yalnızlık olarak bilinir (Weiss, 1973, ss. 146). Yaşlılık ve emeklilik bireyi içinde bulunduğu kalabalık ve yoğun mekândan tenha, sesiz ve dingin bir mekâna doğru sürükleyip sosyal yalnızlığı yaşatır.

Sosyal yalnızlık duygusundan kurtulmak için özel resim dersleri vermeye başlayan isimsiz kahraman tıpkı kendisi gibi yalnız olan ve pek çok hastalığı bulunan yaşlılara resim dersi verir. Kendisinin resim dersi vermesi ve diğer yaşlıların bu dersi almasının sebebi ise yalnızlık duygusundan kurtulmaktır. Romanda, bu durum şu şekilde anlatılmaktadır: “Her sınıfta yaklaşık olarak on öğrenci vardı ve onun aydınlık resim stüdyosunda buluşmayı seviyorlardı. Sınıfın büyük çoğunluğu resim yapmayı öğrenme bahanesiyle geliyordu ve çoğunun derste bulunma sebebi onunla aynıydı: Diğer insanlarla tatminkâr bir ilişki kurmak” (Roth, 2016a, ss. 79-80).²² *Everyman*’deki isimsiz kahramanın kurs açması Moustakas’ın yalnızlık fikirlerini örnekler niteliktedir. Moustakes’ın da vurguladığı gibi yalnızlık korkusunun üstesinden gelmek için yalnızlığın yaratıcılık ve üretkenlik gibi olumlu yönlerine eğilmek gerekir (Perlman ve Peplau, 1982, s. 126). Romanda da görüldüğü gibi başkahraman, emeklilikte “okurum” diye aldığı kitapları bir türlü okuyamaz fakat kurs açarak üretken olmaya çalışır. Buradaki amacı her ne kadar yalnızlıktan kurtulmak olsa da bunu gerçekleştiremez. Çünkü genellikle yaşlandıktan sonra eskisi gibi uzun soluklu ilişkiler ve kadim dostluklar kurulamaz.

Üç evlilik yapıp boşanan isimsiz kahramanın kadınlara karşı bir zaafı vardır. Emekliler köyünde resim kursu açmasının sebebi de güzel kadınlarla tanışmaktır. Fakat kursa gelenler genelde kendisi gibi yaşlı ve hasta kadınlar olduğu için

²² There were about ten students in each class, and they enjoyed meeting in his bright art studio. The vast majority of the class came under the pretext of learning to paint, and most had the same reason for attending the class as he did: to establish a satisfying relationship with other people.

aradığını bir türlü bulamaz ve içinde bulunduğu yalnızlık duygusundan kurtulamaz. Hatta içinde bulunduğu yalnızlık duygusu daha da artar:

Resim kursu açmasının en önemli nedenlerinden biri, ilgi duyabileceği bir kadının geleceğini ümit etmesiydi. Ama gelen kadınlar, yaşlı, hasta ve dul olduğu için onun ilgisini çekmiyordu. Sabahları kaldırımlarda koşan genç, sağlıklı ve güzel kadınlar, onunla masum bir gülümsemeden başka hiçbir şeyi paylaşmıyorlardı. Onları sadece uzaktan sevmek, dayanılmaz yalnızlığını daha da arttırıyordu. Doğruydu, tek başına kalmayı kendisi seçmişti, ama dayanılmaz yalnızlığı değil. Dayanılmaz yalnızlığın en kötü yanı, ona katlanmak zorunluluğuydu. Aksi takdirde sizi yutmasıydı. Zihninizin dopdolu geçmişinize hasretle bakarak sabote etmesini engellemek için çok çalışmak zorundaydınız (Roth, 2016a, ss. 101- 102).²³

Gençliğinde iyi bir işe sahip ve ekonomik koşulları iyi olan isimsiz kahraman güzel bayanlar tarafından tercih edilirdi. Fakat yaşlılıkla birlikte popülerliğini kaybeder. Romandaki durum Danış'ın fikirlerini çağrıştırır. Danış'ın da vurguladığı gibi emeklilik sonrası gelir düzeyinin azalması, sağlık problemlerinin artması, iş yaşamından uzaklaşma gibi nedenler yaşlılık döneminde yaşanır (Danış, 2009, s.72). Başkahramanın gelirinin azalması ve fiziksel olarak çöküp ihtiyaçlaşmasıyla birlikte artık genç ve güzel bayanları celbetmeyecek hale gelir. Onlar sadece ufak bir gülümsemeyle isimsiz kahramanı geçitirirler.

Ölüm, hastalık, boşanma gibi olguların yanında yaşlılık olgusu da *Everyman* romanının ana temalarından birisidir.

²³ One of the main reasons he opened the painting class was the hope that a woman who might be interested would come. But the women who did come were old, sick, and widowed, and did not interest him. The young, healthy, beautiful women running on the sidewalks in the mornings shared nothing with him but an innocent smile. Loving them only from afar increased his unbearable loneliness. It was true that he had chosen to be alone, but not the unbearable loneliness. The worst part of unbearable loneliness was the necessity of enduring it. Otherwise, it would consume you. You had to work hard to prevent your mind from sabotaging you by longingly looking back at your crowded past.

İsimsiz karakterin yaşlılık tecrübeleri Khorshud ve arkadaşlarının da dikkat çektiği gibi rahatsız edici bir durum olarak ortaya çıkar. Yalnızlık yaşlı bireylerde fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarının oluşmasında etkin rol oynar (Khorshud vd., 2004, s. 46). Yaşlılık, fiziksel ve bilişsel kayıpların yanı sıra sosyal ilişkilerin ve üretkenliğin azaldığı bir dönemdir (Polat ve Kahraman, 2013, s. 213). Yaşlılık olgusunun yalnızlık ile ilişkisi daha çok emeklilik ile zirveye çıkar. Romanda hem yaşlılık hem de emeklilik olgularına yalnızlığın sebepleri olarak vurgu yapılır.

Yaşlılık dönemiyle birlikte başkahramandaki gerilemeye birlikte gençlik özelliklerini yavaş yavaş kaybetmeye başlar. Fiziksel olarak bir çöküş beraberinde çeşitli hastalıkları ve zor bir yaşamı getirir. Emekliliğiyle birlikte artık eski popülerliğini ve prestijli işini kaybeder. Gelirindeki düşüş yaşam koşullarını da olumsuz bir şekilde etkileyip değiştirir. Başkahraman emekliler köyüne yerleşip yeni yaşamında bocalar. Yeni yaşamına alışma sürecinde ciddi zorluklarla karşı karşıya gelir.

ERHAN BENER'İN YALNIZLAR ROMANINDA YALNIZLIK İMGESİ

Evrensel olan yalnızlık duygusu Türk romanı *Yalnızlar*'da da ağır basar. Bu romanda yalnızlık duygusunu bir değil birçok karakterin yoğun bir şekilde yaşadığı gözlemlenir. Bu bölüm Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanı ile yalnızlık imgesini sunmak için bir fırsat sunar. Bener'in hayatı, eserleri ve *Yalnızlar* romanının özetine yer verildikten sonra romandaki olaylar ve karakterler yalnızlık kuramı bağlamında analiz edilir.

Erhan Bener'in Hayatı ve Eserleri

Erhan Bener, 1929 yılında babasının görevli bulunduğu Kıbrıs'ta dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Anadolu'nun

çeşitli şehirlerinde tamamlayan Bener, 1950 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. 1956 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden de lisans diploması alan Bener, 1951-58 yılları arasında Maliye Hesap Uzmanı olarak görev yaptı (kimkimdir.gen.tr). 1957 yılında evlenen Bener, 1963 yılında Paris büyükelçiliğine maliye müşaviri olarak atandı. Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nda (OECD) Türkiye Daimî Temsilciliği başkan yardımcısı olarak görev yaptı. Türkiye'ye dönüşünde Emekli Sandığı Genel Müdürü oldu. Görevleri dolayısıyla pek çok ülkede bulundu. 1975 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı. Emekli olduktan sonra Özgür İnsan dergisini yönetmeye başladı. Geçimini sağlamak için ise serbest avukatlık ve danışmanlık yaptı (biyografya.com).

1945 yılından itibaren çeşitli dergilerde yayınlanan şiir ve öyküler ile edebiyat hayatına başlayan Bener, otuzun üzerinde kitaba imza attı. Kimi yapıtları yabancı dillere de çevrildi. Çocuk kitapları, çevirileri ve radyo oyunları da bulunan Bener'in *Yalnızlar*, *Ölü Bir Deniz*, *Böcek*, *Aşk-ı Muhabbet* ve *Sevda* adlı yapıtları sinemaya ve televizyona uyarlandı. Bener'in, *Hızır Doktor*, *Bürokratlar* ve *Şahmeran* adlı oyunları, İstanbul Şehir Tiyatrosu, Ankara Halk Tiyatrosu ve Ankara, Konya, Diyarbakır Devlet Tiyatroları'nca sahnelendi (kimkimdir.gen.tr).

Erhan Bener, 1961'de *Kedi ve Ölüm* (Ara Kapı) romanıyla Fransız-Türk Kültür Cemiyeti ödülüne, 1979'da *Hızır Doktor* oyunuyla Muhsin Ertuğrul Oyun Ödülüne, *Aşk-ı Muhabbet*, *Sevda* ile 1992 Yunus Nadi öykü ödülüne, *Alabalık* öyküsüyle 1993 Haldun Taner öykü ödülüne, *Hınzır Kız* romanıyla 1996 Yunus Nadi roman ödülüne, Orhan Kemal roman ödülüne, *Gün Batımı* öyküleri ile 1996 Dil Derneği Ömer Asım Aksoy öykü ödülleriyle layık görüldü. Ayrıca, Bener Edebiyatçılar Derneği Onur Ödülü altın madalyası, Fransa'nın uluslararası

L'Officier de Lordredesarts et desLettres (Sanat ve edebiyat ustası) ve Uluslararası Film Festivalleri Kurumu'nun "Sanat Çınarı" unvanını da aldı (biyografya.com; kimkimdir.gen.tr). Yazarın aldığı ödüller edebiyat çevresinde başarının ve takdirin kanıtı olarak görülür.

İki çocuk babası olan Bener, 7 Aralık 2007'de Ankara'da vefat etti. Bener'in tabutunun üzerine *Yalnızlar* adlı kitabının kapak afişi örtüldü. Bener'in oğlu Yiğit "Yazarların kitaplarıyla doğduğu için, kitaplarıyla gömülmesinin uygun olacağını" belirtti. Bener'in kızı Yaprak da babasının kendilerine "romanlarıyla uğurlanmak istediğini" vasiyet ettiğini dile getirdi (Milliyet, 11 Aralık 2007). Giderken ünlü kitabı *Yalnızlar* ile uğurlandı.

Bener'in roman, öykü, oyun, anı ve denemelerinden oluşan eserleri şunlardır: *Acemiler* (1953), *Yalnızlar* (1956'da *Gordium* adı ile basıldı), *Loş Ayna* (1961), *Ara Kapı* (1961), *Baharla Gelen* (1966'da Paris'te Fransızca basıldı, Türkçe ilk basım 1969) *Elifin Öyküsü* (1980), *Macellos da Vinci'nin Serüvenleri* (1981), *Oyuncu* (1981), *Böcek* (1982), *Ölü Bir Deniz* (1983), *Sisli Yaz* (1984), *Ortakdakiler* (1988), *Tekilleşme* (1990), *Bir Büyük Bürokratin Romanı* (1991), *Anafor* (1993), *Hınzır Kız* (1995), *Dönüşler* (1997), *Köleler ve Tutkular* (1999) *Işığın Gölgesi* (2001), *İlişkiler* (2002), *Sıra dışı, Bir Kadının Otobiyografisi* (2004) ve *Dönüşler* (2004). Öyküleri ise şunlardır: *Aşk-ı Muhabbet Seveda* (1992), *Gece Gelen Ölüm* (1993), *Günbatımı Öyküleri* (1995), *Denizasırtı Öyküler* (1996), *Yaralı Aşklar* (1998), *İlişkiler* (2002), *Bir Demet Mimoza* (2003) ve *Aşk Nereye Kadar* (2003). Anıları ve denemeleri ise *Arabalarım ve Sonbahar Yaprakları*'ndan (2001) oluşur. Oyunları ise şunlardır: *Çıldırta Yağmurlar* (1980), *Hızır Doktor* (1980), *Bürokratlar* (1981) ve *Şahmeran* (1985) (kimkimdir.gen.tr). Çok yönlü ve üretken olan yazar güçlü bir üslup kullanarak unutulmaz eserler kaleme alır.

Yalnızlar Romanının Özeti

Türk edebiyatında çok sayıda eser bırakan Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanı ayrı bir öneme sahiptir. İlk olarak 1956 yılında *Gordium* adıyla yayımlanan roman Bener'in ikinci romanıdır. *Yalnızlar* romanı Anadolu'nun küçük bir kasabasında bir araya gelen insanların yaşadıkları acılarla dolu yaşamlarının son demlerini konu edinir. Roman, başkahraman Doktor Nevzat'ın Edremit'ten İstanbul'a vapur ile kaçıışı ile başlar. Romanın bütününde son üç yıllık olaylar ele alınırken odak noktasını son beş günde yaşananlar oluşturur.

Doktor Nevzat'ın vapurla İstanbul'a seyahati ile başlayan roman geriye dönüş tekniği ile olayların nasıl bu noktaya geldiği, bireylerin ruh halleri de gösterilerek aktarılır. Doktor Nevzat'ın yanı sıra Fransızca Öğretmeni Necati, Müzik Öğretmeni Nermin, Macide, Terzi Nuri, Üsteğmen Galip, Terzi Nuri'nin Kızı Adalet, Dilsiz Musa gibi karakterler de romandaki olay örgüsünde yer alan isimlerdir. Bu isimlerin yanı sıra Dikiş Öğretmeni Kadriye, Eczacı Remzi, Savcı Şevket gibi isimlerde olaylar arasında vurgu yapılanlardır. Roman kahramanlarından kimi Edremit'e sürgüne gönderilirken, kimi ise gönüllü olarak orada bulunmaktadır. Edremit'te bir araya gelen roman kahramanlarının içinde bulundukları yalnızlık duygusu romanın odak noktasını oluşturur. Tüm roman kahramanları derin yalnızlık duygusu yaşayıp bu yalnızlıktan bir çıkış yolu arar.

Doktor Nevzat, Fransızca Öğretmeni Necati ve Üsteğmen Galip, Terzi Nuri'nin dükkânın müdavimleridir. Terzi Nuri'nin dükkânını tıpkı bir meyhane gibi kullanırlar. İçine düştükleri alkol bağımlılığının ana mekânı Terzi Nuri'nin dükkânıdır. Bu dört isme Dilsiz Musa'da zaman zaman katılır. Alkol içmedikleri bir gün yoktur. Sahip oldukları derin yalnızlık duygusundan kurtulmak için tek çare olarak alkolle sığınır. Alkol içilen dükkân Üsteğmen Galip'in hayatı-

nun son bulduğu yer olur. Oldukça yakışıklı olan Üsteğmen Galip, Müzik Öğretmeni Nermin ile evlenir. Fakat aralarında mutlu bir birliktelik olmaz. Üsteğmen Galip, eşi Nermin'i, başka bir öğretmen arkadaşı Kadriye ile de aldatınca araları iyice bozulur. Büyük ruhsal sorunları bulunan Üsteğmen Galip aşırı alkol kullanımından dolayı Terzi Nuri'nin dükkânında geçirdiği mide kanaması sonucu genç yaşta ölür ve eşi Nermin dul kalır.

Üsteğmen Galip'in ölümü diğer kahramanları da derin bir karamsarlığa itip ölüm denen gerçeği bir daha hatırlatır. İçinde bulundukları yaşamdan hepsi bir çıkış yolu arar. Özellikle de Doktor Nevzat ve Necati bu çıkış için çabalar. Her ikisi de bir gün Macide ile karşılaşır. Macide oldukça güzel ve geleneklerine bağlı bir ev kızıdır. Doktor Nevzat ve Necati bu güzel kıza sevdalanırlar. Doktor Nevzat Macide ile evlenirken, Necati ise ona olan sevdasını sonuna kadar devam ettirir fakat bunu kimse ile paylaşamaz. Her ikisi de Macide'yi içine düştükleri bataklıktan bir çıkış umudu olarak görür.

Doktor Nevzat, Macide ile evlenmeye karar verse de verdiği bu ani karar karşısında bocalar. Bir yandan bir umut olarak gördüğü Macide ile evlenmek isterken, diğer yandan bu evliliğe bir türlü gönlü el vermez. Doktor Nevzat'ın içine düştüğü bu ikilem Nermin'e yaklaşması ile sonuçlanır. Macide ile evlenen Doktor Nevzat, Nermin ile gizli aşk yaşamaya başlar. Bu durum, zamanla Doktor Nevzat'ı Macide'den uzaklaştırır ve Macide evin içinde yapayalnız bir yaşam sürdürmeye başlar. Macide'den uzaklaşan Doktor Nevzat, Nermin ile iyice yakınlaşır. Bu yakınlaşma sonucunda Macide'den boşanıp Nermin ile evlenme kararı alır. Doktor Nevzat bu kararı alırken Nermin Edremit'ten ayrılır, İstanbul'a gitmek üzere Bursa'ya doğru yola çıkar. Nermin yolda iken Macide dış gebelik sonucu ölür. Üsteğmen Galip'in ölümünün ardından gelen bu ani ölüm hem Doktor Nevzat'ı derinden etkiler

hem de Necati'yi... Nermin, Macide'nin öldüğünü Bursa'da öğrenir ve Edremit'e geri döner.

Bu olayların dışında Terzi Nuri'nin ikinci eşinin evladı olan Dilsiz Musa, Terzi Nuri'nin ilk eşinden olan kızı Adalet'e tecavüz eder. Bekareti bozulan Adalet, kendisi ile beraber olmak isteyen Necati'nin evlenme vaadine karşılık kendisini Necati'ye teslim eder. Adalet'in bakire olmadığını fark eden Necati, bunun sorumlusunun Doktor Nevzat olduğunu düşünse de daha sonra gerçeği öğrenir. Adalet'i zorla elde eden Dilsiz Musa olduğunu idrak eden Necati, aynı zamanda hayatının en utanç verici ve ağır olayı ile de karşı karşıya kalır. Bunun üzerine tek çıkış yolu olarak intiharı görür.

Doktor Nevzat'ın gemi yolculuğu ile başlayan roman, üç yıllık yaşam deneyimleri aktarıldıktan sonra, başladığı yerde, Gemi'de, son bulur. Aşk, ölüm, cinsellik, aldatma, ihanet gibi olgular da eserde yer alsada romanın odak noktası bireylerin yalnızlık duygusudur ve yalnızlıkların paylaşılamamasıdır.

Yalnızlar Romanında Yalnızlık

Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanındaki yalnızlık imgesi ele alınırken, tıpkı Philip Roth'un *Everyman* romanında olduğu gibi, çalışmanın ilk bölümünde değinilen yalnızlık ile ilgili kavramlar çerçevesinde incelenir. Bu bağlamda, sosyal yalnızlık imgesi, duygusal yalnızlık imgesi, ölüm ve yalnızlık imgesi gibi başlıklar altında, romandaki yalnızlık imgesi analiz edilir. Bu başlıkların yanı sıra, romanda yer verilen başka yalnızlık imgeleri de yalnızlık imgesinin diğer bazı yansımaları başlığı altında ele alınır.

Sosyal Yalnızlık

Yalnızlar romanında sosyal yalnızlık imgesi yoğun bir şekilde ele alınır. Özellikle ölüm, göç ve kentleşmeyle birlikte roman kahramanlarının yaşadıkları yalnızlık durumu roman

boyunca gözler önüne serilir. *Yalnızlar* romanı bir bakıma, kalabalıklar içinde yalnız olan bireylerin ruh halini ele alır. Modern bireyin yalnızlığı olarak nitelendirilebilecek kalabalıklar içinde yalnız olma durumu, romanın odak noktalarından birisini oluşturur. Roman kahramanlarının kentte yaşadığı sosyal yalnızlık onları yabancılaştırarak alkol bağımlılığına da neden olabilir.

Doktor Nevzat, Necati ve Nermin yaşadıkları toplumdaki statüleri itibari ile saygın bir konumda yer alırlar. Doktorluk ve öğretmenlik mesleklerine saygının gösterildiği Anadolu'nun küçük bir şehrinde yaşamlarını sürdüren bu isimlerin içine düştükleri derin yalnızlığın sebeplerine çok yer verilmez. Roman, çevresinde yığınla insanın olduğu bu kahramanların kendilerini yapayalnız hissetmeleri ve bu yalnızlıktan kurtulmak için çırpınırken daha da derine batmalarını ele alınır. Kalabalıklar içindeki bu yalnızlık duygusunu, Doktor Nevzat en derin haliyle yaşar. Yazar, Doktor Nevzat'ın yaşadığı bu sosyal yalnızlık durumunu şu sözler ile dile getirir:

Orada, o küçük kentte kendisini bekleyen yalnızlığı şimdi daha iyi anlıyordu. Gerçi Macide'nin ölümünden önce de yalnızdı. Nermin'e, Necati'ye, bütün arkadaşlarına, hastalarına karşın, bugünkü kadar yalnızdı yine de. Bunu, daha iyi anlıyordu şimdi, o kadar. Herkes tanıdık, her sokak, her ev bildik. İç içe, yüz yüze yaşadığı insanlar, düşlerini bile gizleyemediği sorgulu bakışlarla çepeçevre sarılmış; dirençsiz teklifiyle, bugün her günden daha da yalnız. (Bener, 2015, s. 177)

Romanda Nevzat'ın deneyimlediği yalnızlık Weiss'in sosyal yalnızlık kuramının kurguya yansıyan bir örneğini sunar. Etkileşimsel yaklaşımın temsilcilerinden Weiss'in de vurguladığı gibi sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık olmak üzere iki tür yalnızlık vardır. Sosyal yalnızlık genelde boşanma, ölüm, emeklilik, hastalık ve göçler gibi olgularla

birlikte bireyin çevresi ile bağının kopması sonucu meydana gelen yalnızlıktır (1973, ss. 145-146). Rieman'ın de bahsettiği gibi sosyal yalnızlık bireyin arkadaşlarıyla, meslektaşlarıyla, akrabalarıyla veya komşularıyla görüşmemesi durumunda yaşanan yalnızlıktır (1973, s. 14). Sosyal yalnızlık yaşayan bireyler, can sıkıntısı yaşamakta ve çevrelerine karşı yabancılaşmaya başlar. Buna göre sosyal yalnızlığa sahip birey can sıkıntısı yaşar ve kendisini topluma uzak hisseder (Weiss, 1973, s.148). Eserde Doktor Nevzat'ın yaşadığı bu sosyal yalnızlık durumu roman boyunca sıklıkla vurgulanır. Yazar, Doktor Nevzat'ın kalabalıklar içindeki yalnızlık duygusunu Nermin'in düşünceleri üzerinden aktarır: "Nevzat'ta kendisine çekici gelen şey, ne olabilirdi? Bakışı, duruşu, havası... O garip durgunluğu... Kalabalık içinde bile yalnız kaldığını hissettiren belirsiz hüznü... Düşünceli tavrı... Dalgın, kendinden korkan bakışları..." (Bener, 1995, s. 405). Kalabalıklar içinde yapayalnız olan sadece Nevzat değildir, Nermin de bunlardan biridir. İçinde yaşadıkları toplumda, kendilerini yalnız hisseden bu kahramanların bu yalnızlık duygusu şu sözler ile dile getirilir:

Macide ile nişanlandığı gün, Bursa'daki evin bahçesinde, tek başına öyle bir duruşu vardı ki, yüreğinin sızladığını hissetmişti. Sonradan o kadar sözünü ettiği gibi, yalnızlığın tadını çıkarıyordu, ihtimal. O gün, o kalabalık içinde kendisini yalnız hisseden bir başkası varsa, o da kuşkusuz Nermin'di. Yüreğinde, insanlara, hayvanlara, bitkilere, doğaya, güzel olan her şeye, yani dünyada var olan her şeye karşı, ilgi ve sevgi duyabilen bir kimsenin yalnızlıktan söz edemeyeceğini sanırdı. Oysa, yüreğindeki tüm sevgilere karşın, o gün, o da kendisini alabildiğine yalnız hissetmişti. (Bener, 2015, s. 405)

Doktor Nevzat ve Nermin, Nevzat'ın nişanlandığı gün kalabalık insan yığını içinde kendilerini yapayalnız hissederler. Bu yalnızlık duygusunu sadece Nevzat'ın nişanlandığı gece değil, pek çok defa hissederler. Evli olmasına rağmen

evlendiği kişi ile mutlu olmayan Doktor Nevzat ve eşini kaybedip dul kalan müzik öğretmeni Nermin'in gizli aşkı ve birlikteliklerinin sebebi yalnızlıktır. İkisinin de yalnızlık duygusuna sahip olması ve bu yalnızlıklarını birbirlerine destek olarak gidermeye çalışmaları romanda sıklıkla vurgulanır. Bir yerde, bu durum şu şekilde dile getirilir: "Sorun bu değildi. Biliyordu. Sorun hiç bu değildi. Ama neydi sorun? Bu küçük kentte, iki yalnız insanın birbirlerine yaslanarak ayakta kalma savaşıydı" (Bener, 2015, s. 59). Yazar, başka bir yerde Doktor Nevzat'ın düşünceleri üzerinden ikisinin içinde bulunduğu yalnızlık durumunu şu şekilde aktarır:

Biz, sokakta her zaman rastlanan insanlardan değiliz. Bunu kabul etmemiz gerek önce. Aslında ikimizde yalnızız bu toplumun içinde. Bu yüzden ikimizde, çeşitli güçlüklerle karşılaştık. Ben, sevmeden de insanlara yararım dokunabilir diye düşünürdüm. İnsanları istemedikleri halde mutlu kılabileceğimi sanmıştım. Bu yüzden suçlandım, sürgüne yollandım. Sen, herkesi, her şeyi sevebileceğini düşünmüşsün. Herkesin senin gibi dürüstçe, her şeyi, özellikle senin sevdiklerini sevebileceklerini ve seni anlayışla karşılayabileceklerini sanmışsın. (Bener, 2015, s. 413)

Entelektüel kesimin toplumda yaşadığı fikişsel yalnızlığın yanı sıra toplumdan uzaklaştıkları da şu sözlerle öne çıkar: "Necati'nin de Nevzat'ı ne kadar suçlarsa suçlasın, Necati, bu insanlardan farklıydı. Nevzat da Necati de gerçekten bu kentin dünyasına yabancı insanlardı. Belki bütün sıkıntıları, bütün çılgınlıkları ve aptallıkları bu yabancılıktan ileri geliyordu" (Bener, 2015, ss. 331). Romanda karakterlerin içinde bulundukları yabancılaşmayla yaşanan sosyal yalnızlığın betimlenmesi Hanife Akgül'ün görüşlerini anımsatır. Akgül'ün de altını çizdiği gibi sosyal yalnızlık kişinin içinde bulunduğu sosyal çevreye yabancılaşması, uzaklaşması, içinde bulunduğu grup tarafından soyutlanmasıyla yaşanan yalnızlıktır (2016, ss. 277-278). Eğitimi tamamlamış mesleğini yapan Nevzat ve Nermin'in içinde bulundukları pozisyon

olaylara farklı bakış açısıyla bakmalarına neden olur ve onları toplumdandan soyutlar.

Yalnızlığa yol açan sosyal faktörlerden biri olan kentleşme olgusu yalnızlığı derinden etkiler. Modern yaşamın oluştuğu kentlerde, insanların kalabalıklar içinde yalnızlık yaşaması *Yalnızlar* romanında da vurgulanır:

Sonra, yavaş yavaş kente doğru yürümeye başladılar. Vakit tam gece yarısıydı. Caddelerdeki ışıklar birden söndü. Kent karanlığa gömüldü. Ellerinde olmadan, gözleri ışıksızlığa alışmaya kadar, bir süre durdular yolun ortasında. Sonra bu kez daha ağır adımlarla, karanlık içinde, yan yana, ama birbirlerinden alabildiğine uzak, her adımda yalnız olduklarını, dayanaksız tekinliklerini anımsayarak, şadırvanın bulunduğu küçük alana kadar yürüdüler. Az önce, Dilsiz Musa'nın çömelik durduğu çınar dibinde kimse yoktu. İpissiz bir alan. İpissiz ve ölü bir kent. Işığın insanları birbirlerine yaklaştıracı gücü ortadan kalkar kalkmaz, kendi içine dönen, yalnız kendi acısı, kendi sevinciyle yaşamını sürdüren insanlardan oluşma bir kent. Acımasız bir kent. Bunu, insanların içinde yaşadığı evlere doğru yaklaştıkça, daha iyi hissetmeye başlıyordu Nevzat. Köprü başında, küçük derenin çağlaltısını dinlerken, bir an için bile olsa, kendinden, kaygılarından sıyrılmıştı. Oysa, bu sokak, bu evler, bu evlerde yaşayan insanların kalp sağırlığı tiksinti veriyordu ona. (Bener, 2015, ss. 330-331)

Romanda dikkat çeken kent olgusu Weiss'in kent ile ilgili fikirlerini hatırlatır. Weiss'in de işaret ettiği gibi bir yerden başka bir yere göç etme sonucu meydana gelen kentleşme sosyal yalnızlığı ortaya çıkaran nedenlerden biridir (Weiss, 1973, ss. 145-146). Sanayileşmiş ülkelerde, kırsal toplumdaki kentsel topluma geçişin kısa bir süre içinde gerçekleşmesi, toplumsal yaşamda kökten değişimlere neden olur (Ökmen ve Parlak, 2008, s. 203). Değişimler beraberinde birtakım sıkıntıları da gündeme getirir. Sosyal yalnızlık ve yabancılaşma bunların başında gelir. Aynı kentte, aynı mahallede, hatta aynı binada

oturan insanların birbirleri ile ortak yönleri çoğu zaman bulunmayabilir. Bu durum da kalabalıklar içinde yalnızlık duygusunu tetikler. Nitekim, Edremit'e dışarıdan gelen Nevzat ve Necati bu kentin yerlileri ile hiçbir zaman gerçek anlamda bir yakınlık kuramayıp onlara karşı sürekli mesafeli dururlar. Kurulan ilişkiler de soğuk ve yapmacık ilişkilerdir. Doktor Nevzat ve Necati Öğretmen yerli halka sürekli üstten bakarlar. Bu üstten bakış, derin yalnızlık duygusuna kapılmaları ile sonuçlanır:

Bu insanlarla birtakım ortak yanları vardı elbet. Ama, yine de Tarzan filmlerindeki beyaz ekvator şapkalı, kısa pantolonlu sömürgeci beyazlar gibi, iyiliklerinde de kötülüklerinde de bir kendine özgülük, bir dıştan, bir üstten bakışları vardı çevrelerine. Bunca yıldır bu kentteydi. Bu kentin insanlarından hangisiyle gerçek bir dostluk, arkadaşlık kurabilmişti? Terzi Nuri bile başka bir dünyanın insanıydı. Eski subay arkadaşları, Necati, Galip, Şevket, hep öyle. Bir Eczacı Remzi vardı örneğin, Edremitli olan. Ama onunla da hiçbir zaman, bir meslek arkadaşlığından öte –araya dünürlük girmiş olmasına karşın– bir sıcak yakınlık kuramamışlardı aralarında. En önemlisi Macide'yle olan ilişkisi değil miydi? Macide, buralı değildi ama, buranın insanının dünyasında yaşıyordu. Buranın insanıyla eşdeğerliydi. Macide'ye de buradaki dostları, arkadaşları gibi, üstten bakmıştı Nevzat. Üstten ve sevgisinde bile bir bağışta bulunduğu duygusuna kapılarak [...] Etinin, ruhunun bütünüyle tekliği, yalnızlığı yanında, bu bağlar, bu ilişkiler, bu sevgiler ve dostluklar bir değer taşııyordu. Ona güç vermiyordu. Ve o acı çekiyordu. Çok kez acı çektiğini bilmeseydi, ne için acı çektiğinin bilincine ulaşmasa bile, bunu olanca gücüyle duyuyordu içinde ve başkalarının, dostlarının, sevgililerinin, yakınlarının acılarından çok daha güçlü olarak duyuyordu. Öylesine tekti bencilliğiyle, öylesine çaresizdi. (Bener, 2015, ss. 331-332).

Bu kentte yaşayan insanlara üstten bakmaları onlarla bağ kurmak istemeyişleri onları yalnızlığa iter. Romanda kentteki

yalnızlık olgusu Necati'nin içinde bulunduğu ruh hali üzerinden aktarılır. Necati, en yakınındakileri, Nevzat'ı, Adalet'i, Nermin'i dahi kendisine yakın hissetmediğinden dolayı derin yalnızlık duygusuna kapılır. Kendi dünyalarına yabancı olan Macide'yi tıpkı arkadaşı Nevzat gibi bir kurtuluş umudu, yalnızlığını giderecek bir kurtarıcı olarak görür:

Yerinden doğruldu. Perdeyi aralayarak dışarı baktı. Sokak karanlıktı. Issızdı. O bu küçük evde, bu küçük kentte yapayalnızdı. Güvenebileceği, yaslanabileceği kimse yoktu. Hep onu sevmeyenler vardı çevresinde. Düşmanlar diyemiyordu ama, niçin olmasın? Herkes biliyordu onun ne kadar güçlü olduğunu. Herkes onu yıkmaya çabalıyordu. Nevzat, Adalet, Nermin... Bir Macide başkaydı onlardan. O da ölmüştü işte. (Bener, 2015, s. 355)

Yalnız insanlar bu duygudan kurtulmak için kaçma yolunu tercih edebilirler. Tanıdıklarından, çevresinden, eskiye dair ne varsa her şeyden kaçmak, yeni bir yaşama başlamayı arzulamak en büyük hayalleridir. Belki de bu yola başvurmalarının sebebi yalnızlıktan kurtulmak, sıkıntıları unutmaktır. *Yalnızlar* romanındaki kahramanlardan Nermin ve Nevzat'ın Edremit'ten kaçıışı bu durumun bir yansımasıdır. İki gizli aşık birbirlerinden habersiz defalarca kaçıp gitme hayali kurar ve nihayetinde bu adımı ilk atan kişi Nermin'dir. O, Macide'nin ölümünden habersiz bindiği otobüs ile önce Bursa, oradan İstanbul'a gitmeyi planlar. İçinde bulunduğu otobüste pek çok kişi olmasına karşın, pek çok olay yaşanmasına karşın o durgun, vurdumduymaz, kendi iç dünyasına çekilen yapayalnız bir insandır. Nermin'in Edremit'ten, yalnızlıktan, kaçıışı ve bu kaçış esnasındaki yalnızlık duygusu şu sözler ile dile getirilir:

Nermin, bu otobüsün yolcusu değilmiş, olan bitenler onu hiç ilgilendirmiyormuş gibi, yerinden kıpırdamadan, kaygısızca izliyor bütün bunları. Bir kez, bayır aşağı bir dönemeçten dönerlerken ansızın karşılarına odun yüklü bir kamyon çıkıyor. Kıl payı kurtuluyorlar çarpışmaktan.

Şoför ustaca kırıyor direksiyonu, bu kez de uçuşuma yuvarlanacak gibi hızla savruluyorlar. Yolcular, bağırsık çağrışı, ayağa fırlıyor. Bir Nermin sesini çıkarmıyor. Bu yolculuğun böyle geçeceğini, böyle geçmesi gerektiğini düşünüyor. Bir çeşit Tanrısal cezalandırma olarak karşılıyor başına gelen sıkıntıları. Katlanmak şöyle dursun, ne kadar çok olursa, o kadar hoşuna gidecek. İşledikleri günahlardan bağışlanmak için vücutlarını düğümlü kırbaçlarla kırbaçlattıran rahibeler gibi. Ne kadar eziyet çekerse, o kadar hafifleyecek suçu. Bir oyun oynar gibi. Ne olursa olsun, gidiyor işte. Kaçıyor. Bütün güçlükleri geride bırakarak. Bütün zorlukları, bütün sorunları, bütün çözümleri Nevzat'ın sırtına yükleyerek. Yalnızlığı onunla paylaşmaktan kaçarak. (Bener, 2015, s. 270)

Kalabalıklar içerisinde kendisini yalnız hisseden Nermin bu yalnızlığından kurtulmak için yaşadığı şehri arkasına bakmadan terk eder.

Alkol bağımlılığının yalnızlık ile yakın bir ilişkisi bulunur. Genelde yalnızlığın bir sonucu olarak ortaya çıkan alkol bağımlılığı, bireylerin hayatlarını olumsuz yönde etkiler. Alkol kullanan bireyler toplumdan dışlanıp davranışlarında bozulmalar görülüp aile hayatları olumsuz etkilenir. Bu bağımlılık beraberinde ani/genç yaşta ölümler getirebilir veya intihara sebep olabilir.

Yalnızlar romanının ana temalarından biri de alkolizmdir. Roman kahramanları içinde bulundukları yalnızlık duygusundan alkolle kurtulmayı arzular. Olayın anlatıldığı Edremit'te alkol kullanmak gündelik hayatın bir parçası olarak sunulur. Sıradan bir eylem olarak sunulan alkol kullanımı roman kahramanlarından Doktor Nevzat, Necati ve Üsteğmen Galip'in yanı sıra Terzi Nuri ve Dilsiz Musa için bir bağımlılık olur. Alkol bağımlılığı, romanda oldukça iyi bir şekilde tasvir edilerek bu bağımlılığın insan yaşamında doğurduğu derin boşluğa vurgu yapılır. Alkol bağımlılığının bireyin yaşamında oluşturduğu derin boşluk şu ifadeler ile dile getirilir:

Zaman zaman, bir odaya kapanıp, dünyayla bütün ilişkilerini kesmek geçiyordu içinden. Bunun çaresizlikten başka bir şey olmadığını da biliyordu. İçmek de umutsuzluğun bir görüntüsüydü. İctikçe, başlangıçta gülümseyen yüzler, kararır; sözde dostlukların yılışıklığı, aşkın, şiirin, içtenliğin üstüne kapkara bir ölüm gibi çökerdi. Çabaladıkça batardı insan. Mahmurlaşan bakışlarla birlikte, en üstün yetenekler birer birer silinir, yerini korkunç bir boşluğa bırakırdı. (Bener, 2015, s. 252)

Yalnızlar da alkol bağımlılığının ilk kurbanı Savcı Şevket'tir. Aşırı alkol kullanımından dolayı akli dengesini kaybeden ve akıl hastanesine yatırılan Savcı Şevket alkolinin ilk kurbanı olarak sunulur. Ondan sonra, alkol bağımlılığının ikinci kurbanı olarak Üsteğmen Galip, aşırı alkol kullanımından dolayı erken yaşta ölür. O, eşi Nermin'i çok sevmesine rağmen ondan bir türlü bu sevgisinin karşılığını alamaz. Eşi ile aynı evi, aynı yatağı paylaşmasına karşın adeta yapayalnızdır. Bu yalnızlığını da alkol ile gidermeye çalışan Üsteğmen Galip, eşi Nermin'i kendi yatağında başka bir arkadaşı Dikiş Öğretmeni Kadriye ile de aldatır. Karı koca arasındaki derin yalnızlık duygusunun sonucu olarak bireyin yaşamına yansıyan alkol bağımlılığı ve aldatma gibi olgular *Yalnızlar* romanında oldukça çarpıcı bir şekilde tasvir edilir. Yalnızlık sonucu meydana gelen alkol bağımlılığı, Üsteğmen Galip'in mide kanaması sonucu erken yaşta ölmesi ile sonuçlanır.

Roman kahramanlarının içinde bulundukları derin yalnızlık duygusu sonucu alkol kullanmaları ve zamanla alkole bağımlı bir yaşam sürdürmeye başlamaları şu sözler ile dile getirilir:

Nevzat başını küçük tahta masaya dayamıştı. Uyuyor muydu, düşünüyor muydu, belli değildi. Gerçekte, hep o karanlık arasında yalnız kalmak duygusunun sıkıntısı içinde bunalmıştı. Durmadan içiyordu. Ötekiler de içiyordu. Bir acıyı unutmak için miydi, yoksa o acıyı daha yoğun

duyabilmek için miydi bu içiş, hiçbiri buna doğru bir yanıt veremezdi. Daha doğrusu, artık içmek için birtakım nedenler bulma, uydurma gereksinmesinin üstüne çıkmışlardı. Salt içmek için içiyorlar belki de. (Bener, 2015, s. 485)

Romandaki Nevzat'ın alkole karşı olan tutumu Yahyaoğlu'nun alkole ilgili görüşlerini çağırıştırır. Yahyaoğlu'nun da belirttiği gibi alkol bağımlılığı bir süre sonra bireyi yalnızlığa iterek ağır bir depresyon yaşamasına neden olur (2005, s. 61). Alkol Nevzat'ı toplumdan soyutlayarak adeta kendi isteği dışında geri dönüşü olmayan bir yalnızlığa iter.

Yalnızlık duygusu içinde kıvranıp duran roman kahramanları bir arada oldukları son gece yine alkol kullanırlar. Zaten Terzi Nuri'nin dükkânında onları bir araya toplayan tek bir amaç vardır. O da içmek! Son gece yine Terzi Nuri'nin dükkânında bir araya gelen yalnızların yaşadıklarına dair şunlar dile getirilir:

Ama Nevzat kendini aldatmayı düşünmüyordu. Çünkü, gizlemesiz, süssüz, düpedüz bir acı çekiyordu. Onlar da acısını paylaşıyorlardı. Öyle kabul etmek işine geliyordu. Oysa belki de ilgisizdiler onun acısına. Ne olursa olsun, bu geceki içişleri, eski içişlerinden oldukça farklıydı. Birbirlerinden her zamankinden daha kopuk, kendi tekliklerine sarılmış haldeydiler". (Bener, 2015, s. 486)

İçinde bulundukları yalnızlık duygusunu alkol ile gidermeye çalışan yalnızlar, Terzi Nuri'nin dükkânında adeta rakı içme yarışındadırlar. Nevzat, Necati, Terzi Nuri, hatta Dilsiz Musa... Dördü de aynı yerde, fakat farklı duygulara sahip, ayrı dünyalarda gezinirler. Bir yandan içkilerini yudumlayan yalnızlar, diğer yandan kendi duygusal yalnızlıkları ile baş başa bulunurlar:

İlk kadehten sonra yine yavaşlamıştı içişleri. Nuri, yeniden mırıldanmaya koyulduğu "Meryemo"sunun kendince büyümlü ahengine kapılıp gitmişti. Necati kadehi elinde, yarı uyanık düş kuruyordu. Nevzat, içindeki iki yanlı tartışma-

nın yavaş yavaş kızıştığını hissediyordu. Az önce ortalığı kaplamış olan neşe havası, sıkıntılı, kararsız durgunluğunun kabuğunu kaldırmıştı sanki. Sancıyordu yarası. (Bener, 2015, s. 499)

Romanda alkol için bir araya gelen bireylerin yaşadığı durum Özodaşık'ın tespitlerini hatırlatır. Özodaşık'ın da belirttiği gibi hayatında yalnızlık yaşayan kişi bu yalnızlığından kurtulmak için alkollü seçer. İçer kapalı alkollü kişi kendisini özgür olarak düşünür ve ilkel duygusal tepkiler sergiler. Bu kişi alkollü ortamdaki kişileri samimi bulabilir, onlara güven duyabilir ve endişelerini bir kenara bırakabilir. O ortamı gerçekdışı ve güzel bir dünya olarak tasavvur edebilir. Birey zihinsel ve devinimsel bir takım işlevsel bozukluklar deneyimleyebilir. Hafıza yeteneklerinde bozulma, ailesini ihmal etme, hırçınlaşma, sorumluluklardan kaçınma, iş yaşamında düzensizlikler ve aksaklıklar yaşayabilir (Özodaşık, 2001, s. 62). Romanda. Terzi Nuri'nin dükkânı alkollü insanların düşler kurduğu yalnızlıktan kurtulmaya çalıştığı bir mekân olarak ön plana çıkar. Nevzat'ın eşini kaybettiğinde alkollü olması ve onu kurtarmama pişmanlığı bir türlü yakasını bırakmaz.

Alkol bağımlısı olan yalnızlar bu durumu rasyonel gerekçelere dayandırır. Necati bir yerde içmesini şöyle açıklar: "Onlar, kiri görünmesin diye duvarları sarıya boyaya koşsunlar, bende içimin kiri görünmesin diye içerim işte böyle... için için, hep kirlendiğimi bilmezden gelerek. Zevkli bir yok oluş içinde. Üsteğmen Galip gibi. Ama onunki bilinçli olamaz. Bir ben bilirim yıkılışın tadını çıkarmasını..." (Bener, 2015, ss. 146-147). Necati, yine, başka bir yerde içine düştükleri yalnızlık ve sıkıntıdan kurtulmanın yolu olarak içme ve uyuşmayı gösterir. "Bu dünyada sıkıntıdan kurtulmanın yolu yok muydu? Necati'ye sorsa, 'İçeceksin azizim,' der. 'Uyuşacaksın. Alay edeceksin insanlarla. Kimseyi bulamazsan kendi kendinle alay edeceksin. Yine de olmazsa, çekip gideceksin. Yaşamaya zorunlu değilsin ya'" (Bener, 2015, s.

525). Necati, bu sözleri ile bir nevi içine düştükleri alkolizm bataklığını meşrulaştırır.

Bir birey aynı anda hem sosyal yalnızlık hem de duygusal yalnızlık yaşayabilir. *Yalnızlar* romanında bu iki yalnızlık çeşidi Doktor Nevzat'ın yaşadıkları üzerinden aktarılır: "Yalnız kalmaktan korkuyordu şu anda. Elle tutulur, gözle görülür, somut yalnızlığı yanında, düşünceleriyle baş başa kalmaktan da korkuyordu" (Bener, 2015, s. 186). Başka yerde ise Doktor Nevzat'ın düşünceleri üzerinden bu iki yalnızlık çeşidi arasında bir kıyaslama yapılır: "Başını salladı. Beklediği de buydu zaten. Kendi başına, kendi içinde yalnız kalma korkusu, kalabalık içinde yalnız kalma korkusundan daha ağır basıyordu şimdilik" (Bener, 2015, s. 189). Romanda sosyal yalnızlığın yanı sıra duygusal yalnızlık imgesi de ele alınıp yorumlanır.

Duygusal Yalnızlık

Yalnızlar romanında, duygusal yalnızlık imgesi de en az sosyal yalnızlık imgesi kadar sık ele alınır. Romandaki tüm kahramanlar, kendi iç dünyalarında yapayalnız bir ruh hali-ne sahip kimsesiz ve tek başınadır. Duygusal yalnızlık duygusu çoğu zaman anne, baba, eş gibi yakınların ölümüyle birlikte bireyin içine düştüğü bir ruh hali olarak ortaya çıkar. Kahramanlardan Doktor Nevzat'ın, eşi Macide'nin ölümünden sonra, içine düştüğü ruh hali bu durumun bir göstergesidir. Yazar, bu durumu şu sözler ile dile getirir:

Yıkılan bir yapının boğuk gürültüsünü duyuyordu içinde. Kimsesizliğinin sessizliğini duyuyordu. Kimsesizliğinden de çok, derin, kuru, düşmanca bir yalnızlık sarmıştı çevresini. Direnecek gücü yoktu. Zavallıca uzanmış yatağın üstüne. Tek başına. Hiçbir şey düşünmeden, hiçbir şey beklemeden. Yerle gök arasında asılı kalmanın olanaksız dengesi içinde, varlığını doğrulayan bir kanıt bile bulamadan... (Bener, 2015, s. 239)

Aynı evde yaşayan evli çift ne yazık ki yalnızlıklarını paylaşamaz. Nevzat'ın Macide'nin ölümünden sonra kendi içinde yaşadığı yalnızlık duygusu şu şekilde anlatılır: "Kimseye anlatamayacağını biliyordu bu duyguyu. Nermin'e bile anlatamazdı. Anlaşılamamaya hükümlüydü. Yalnızdı acısında. Bütün kargaşa yalnız onun içindeydi; ölenin geride bıraktığı boşlukla kimsenin ilgilendiği yoktu. Ötekiler için ölüm, gündelik, olağan, kaçınılmaz bir gerçeklikten başka bir önem taşıymıyordu" (Bener, 2015, s. 465). Ölen kişi çoğu zaman geride kalanların yaşamı üzerinde derin etkiler bırakır. Ölenin ardından kendi iç dünyasında yapayalnız kalan bireyin yaşadığı bu yalnızlık duygusu, duygusal yalnızlıktır. Doktor Nevzat'ın eşi Macide'nin ölümünden sonra yaşadığı derin yalnızlık duygusu, yaşadığı duygusal yalnızlığın bir göstergesidir. Doktor Nevzat'ın yaşadığı duygusal yalnızlık şu sözler ile betimler:

Ama o gerçekte, kendi içinde yeniden ve bütün ağırlığıyla duyduğu yalnızlığın sancısını çekiyordu şimdi. Macide'nin ölümüyle birlikte, örtmeye, gizlemeye çalıştığı o yalnızlık, o boşluk, o karanlık, artık hiçbir maskeyle örtülemeyecek biçimde çıkmıştı ortaya. Tekliği bir kez daha kanıtlanmıştı. Bu tekliği ve bu yalnızlığı, hiç kimse gideremezdi. Nermin bile. Evet, Nermin bile. İşte, o da yoktu. Yokluğunun nedeni ne olursa olsun, yoktu. Dedikodudan mı çekinmişti? Kendini suçlu hissettiği için mi çıkmamıştı ortaya? Ne fark ederdi? Araya her zaman birtakım hesaplar girebiliyordu demek. İşte, insanın yalnızlığı buydu. Kendi içinde kendi tekliğini duyduğu sürece, dışarıdan payanda aramak boşunaydı. Biliyordu, bu ne Nermin'in ne kendisinin suyuydu. İnsanlar çürük yaratıklardı. Kozalarının içinde, çabucak çürümeye, kokuşmaya hükümlüydüler. En güçlü sanılan sevgiler bile, kurtaramıyordu onları kendi içlerindeki yalnızlıktan. (Bener, 2015, ss. 445-446)

Romanda karakterlerin yaşadığı yalnızlık Riesman'un duygusal yalnızlık kuramıyla örtüşür. Riesman'ın da iddia

ettiği gibi duygusal yalnızlık, bireyin hayatında çok samimi olduğu birinin (eş, sevgili, anne, baba, kardeş ya da çocuk gibi) kaybı ve eksikliği durumunda meydana gelen yalnızlık çeşididir (Riesman, 1973, s. 1x). Ölümle birlikte bireyin yaşamaya başladığı duygusal yalnızlık çoğu zaman olumsuz bir duygu olarak ortaya çıkar. Bu durumda, yalnız kalan bireyler genelde içinde bulundukları yalnızlık duygusundan kurtulmak için kendilerine yakın gördükleri insanları yanlarında görmek isterler. Onların varlığı ile yalnızlıktan kurtulup mutlu bir yaşam hayali kurarlar. Nermin, yaşamı boyunca yaşadığı tüm yalnızlığını dedesi, Üsteğmen Galip ve Nevzat ile gidermeye çalışır. Eşi Üsteğmen Galip'in ölümünden sonra Doktor Nevzat ile gizli aşk yaşayan Nermin, ona bağlanır. Doktor Nevzat'ı içine düştüğü yalnızlık duygusundan kurtulmanın bir yolu olarak görür. Doktor Nevzat'ın yanında olmadığı bir anda, Nermin'in içinde bulunduğu yalnızlık duygusu şu şekilde ifade edilir:

Nevzat'ı düşündükçe, hele sıkıntılı, yalnız, adamakıllı kötümser anlarında onu anımsadıkça, içi bir tuhaf oluyor, bayılırcasına başının döndüğünü hissediyordu. O anda o yanında olsa, bütün yalnızlığını, sıkıntısını, kötümserliğini bir yana itebileceğini biliyordu. Onun ne kadar iyi bir insan olduğunu düşünüyordu. Başka bir erkekle konuşurken içinden hemen bir karşılaştırma yapıyordu onunla o erkek arasında. Kazanan hep Nevzat oluyordu. Onun herkesten iyi, herkesten akıllı, eli açık, dürüst ve... herkesten yakışıklı olmasını istiyordu. (Bener, 2015, s. 227)

Dedesi ve kocası Üsteğmen Galip'in ölümüyle birlikte yoğun duygusal yalnızlık yaşamaya başlayan Nermin bu yalnızlığını Nevzat ile gidermeye çalışır. Fakat, Nevzat'tan habersiz Edremi'ten kaçmaya karar veren Nermin bu kaçıışı esnasında içine düştüğü derin duygusal yalnızlığı gizleyemez. Hayatında önemli yeri olan üç insanın da yokluğu esnasında Nermin'in yaşadığı duygusal yalnızlığa dair şu ifadelere yer verilir:

Her şeye karşın, şimdi onun yanında olabilmeyi isterdi. Onun kollarının arasında bütün bu kaygılar nasıl da sili-nip giderdi. Yalnızlık ne kötü şey... Nevzat bir gün onu iskambildeki sinek kızına benzetmişti. Doğruydı, iskam-bil kâğıdı gibi, tek başına ayakta duramazdı. Eskiden beri, farkında olmadan birilerine yaslanmıştı. Bir süre dedesi olmuştu bu. Sonra Galip. Şimdi de Nevzat. (Bener, 2015, s. 296)

Romanda, Doktor Nevzat ve Nermin'in yanı sıra tüm ro-man kahramanlarının duygusal yalnızlık içinde olduğu vur-gulanır. Hepsinin içinde bulundukları yalnızlık duygusunu duygusal olarak yaşadıklarını, birbirlerine destek olmadık-larını, bu durumu tek başına aşmaya çabaladıkları ve buna karşın başarısızlıklarla sonuçlandığı vurgulanır:

O sözde, sorumsuz, çılginca, yaşayışları sırasında, ger-çekte hepsi tekti. Tek başınaydı. Yalnızdı. Hepsi kendine göre bir kurtuluş yolu arıyordu. Hep bir arada oldukları, aynı zorlukları göğüsledikleri halde, hiçbiri düşünmemişti birbirlerine yaslanma gereğini. Tek başına savaşılmaya, tek başına direnmeye, tek başına ayakta durmaya çabalamış-lar, ama becerememişlerdi. Savcı Şevket böyle gitmişti. Üsteğmen Galip böyle yok olmuştu. Necati, böylesine çü-rüyüp gidiyordu. Nevzat, Macide'yle evlenirken, kurtul-duğunu sanmıştı. Oysa, o da becerememişti işte. (Bener, 2015, s. 251)

Oysa roman kahramanları içinde bulundukları yalnız-lık duygusundan birbirlerine destek olarak çıkabilirlerdi. Nermin ile Doktor Nevzat, Necati ile Macide birbirlerinin yalnızlıklarına çare olabilirlerdi.

Duygusal yalnızlık, pek çok olgunun yanı sıra hastalık ol-gusu ile birlikte de ortaya çıkabilir. *Yalnızlar* romanında hasta-lık ve yalnızlık arasındaki ilişki de vurgulanır. Terzi Nuri'nin yatalak eşinin yalnızlık durumu ele alınırken içinde bulun-duğu hastalık durumuyla birlikte yaşadığı duygusal yalnız-lık duygusu işlenir. Terzi Nuri ilk eşi öldükten sonra dul bir

kadın ile evlenir ne yazık ki o da amansız bir hastalığa yakalanır. Yatağa bağımlı yaşayan Terzi Nuri'nin eşinin yaşadığı yalnızlık durumu için yapayalnız nitelendirmesinde bulunan yazar şunları aktarır: “Adalet, mutfağa inmiş olsa gerekti. Ses yoktu evin içinde. Analığının da sesi duyulmuyordu. Adalet kaldırmadıkça yatağından çıkmazdı zaten. Akşama kadar kimse uğramaz eve. O, odasında yapayalnız...” (Bener, 2015, ss. 163-164). Adalet'in analığının bu yapayalnızlık durumu duygusal yalnızlığa örnek olarak verilebilir. Çünkü çevresinde kimsenin olmadığı durumda kendi içsel dünyasında yalnızlık durumu yaşar. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere insanların olmadığı bir yerde kendi başına yaşayan bireylerin yaşadığı yalnızlık durumu duygusal yalnızlıktır.

İnsanlardan uzak, doğa ile baş başa kalan insanların yaşadığı duygusal yalnızlık, istisnai durumları olmakla birlikte genelde tercih edilen ve olumlu bir duygu olarak nitelendirilmektedir. Doktor Nevzat, denizde yüzerken doğa ile baş başa ve yapayalnızdır. Doktor Nevzat'ın bu durumu ele alınırken bilinçli bir tercih olarak insanın yalnızlığına vurgu yapılır: “Orada, denizin ortasında yapayalnızdı insan; tekniğinden ve direniş gücünden başka ona yardımcı olan elinden tutan kimse yoktu; ama tekniğinin cüceliğine karşın kendinden çok büyük güçlere karşı koyabiliyordu...” (Bener, 2015, s. 386). Yazar, bu pasajda “yapayalnızdı Doktor Nevzat” ifadeleri yerine özellikle “yapayalnızdı insan” ifadelerini kullanarak, Doktor Nevzat özelinde tüm insanların böyle bir durumda yaşadığı yalnızlık duygusuna vurgu yapar.

Doktor Nevzat, doğa ile baş başa yalnız bir ruh haline sahhipken yanına gelen Nermin ile bu yalnızlığını giderir. Daha sonra, Nermin'in yanından ayrılması ile yeniden yalnızlık duygusu ile baş başa kalır:

Kımıldamadan, hiçbir şey düşünmeden, ağzından tek söz çıkmadan, taş gibi bakışlarla bakakalmıştı arkasından Doktor Nevzat. Vakit ilerlemişti. Şimdi büsbütün yalnız-

dı yerle gök arasında. Genç kadının az önce yanında dururken ne büyük bir boşluğu doldurmuş olduğunu şimdi daha iyi anlıyordu. Utanmasa, ağlayabilirdi, öylesine doluydu yüreği. Öylesine unutmak istiyordu kendisini. Dalgalar kabarmaya başlamıştı. O öylece, içinin fırtınalı sarhoşluğuyla başı dönerek, sivri kaya parçasının üstünde tek başına, kararlar vermeye çalışıyordu. (Bener, 2015, s. 396)

Doktor Nevzat'ın doğa ile baş başa, insanlardan uzak yaşadığı bu yalnızlık, duygusal yalnızlığın önemli bir imgesi olarak dikkat çeker. Kendi başına duygusal yalnızlık yaşayan bireyler, bu yalnızlıktan kurtulmak için yanında tutunabilecekleri birini ararlar. Romandaki karakterin yalnızlıkla ilişkisi duygusal yalnızlık kuramsal çerçevesinde öngörülen yapıları yeniden üretir. Özodaşık'ın da belirttiği üzere yalnız kişi "yetersizlik duygularından kurtulabilmek amacıyla güçlü bir eş arar, ona tutunarak yaşamını güvenlik altına almaya ve bir anlam bulmaya çalışır. Ancak bu umutlar, kendi yetersizliği sonucu düş kırıklığı ile sonuçlanır" (2001, s. 100). *Yalnızlar* romanında Doktor Nevzat'ın Macide ile evlenmesi de benzer bir durumun bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Doktor Nevzat, içinde bulunduğu anlamsız yaşamdan kurtulmak için karşılaştığı Macide ile evlenme kararı alır ve hızlı bir şekilde bu evlilik gerçekleşir. Fakat bu evlilik Doktor Nevzat için tam bir hayal kırıklığı ile sonuçlanır. Macide ile evlenerek içinde bulunduğu anlamsız yaşamdan kurtulmayı umut eden Doktor Nevzat kendisinden kaynaklı sorunlar nedeniyle hayal kırıklığına uğrar. Bu durum şu şekilde aktarılır:

Macide'ye rastlayınca kadar olan yaşamındaki eksikliği bulduğunu sanmıştı o zaman. Ama, daha adımını atar atmaz anlamıştı yanlış olduğunu. Belki anladığı zaman henüz iş işten geçmiş değildi. Belki Nermin'in mektubunu aldığı zaman bile geriye dönebilirdi. Ne var ki, şu anda bile, aldanmış olduğuna inanmak istemiyordu. Belki başka koşullar altında, belki biraz daha anlayışlı davranarak o

mutluluğa kavuşması olanağı vardı. Asıl yitirdiği belki de buydu. (Bener, 2015, s. 510)

Nevzat'ın Macide'den beklentileri ve Macide'nin kendine has özelliklerine dair bilgiler aktaran yazar, Nevzat'ın yalnızlıktan kurtulmak için tutunmak istediği eşinin onun beklentilerini karşılayamadığını ve bu durumun Nevzat'ın yalnızlık duygusunu arttırdığını ima eder:

Basit bir küçük kent kızıydı Macide. Misafir odasını süslemesini ve kapısını sıkı sıkı kapatmasını, değişik olmasa da tat alınarak yenilebilecek yemekler pişirmesini, parayı iyi hesap ederek kullanmak gerektiğini, çamaşırlarına çivitli maviliğin yumuşaklığını vermesini, akıllı bir ev kadını olarak, zevk almadan da erkeğine kendisini sunmasını beceriyordu. Oysa, bunlar değildi Nevzat'ın beklediği. Karşısındakini alabildiğine kırdığı anlaşmazlıklarında bile, gerçekte içinde duyduğu özlemi değil, geçimsiz herhangi bir erkek gibi, hoş görülebilecek gündelik kusurları, basit anlayışsızlıkları ve önemsenmeyebilecek alışkanlıkları öne sürdüğünü, bunları bahane olarak kullandığını biliyordu. Acı çekmesinin asıl nedeni, belki de bu biliş değil miydi? (s. 511)

Yalnızlık duygusundan kurtulmak ve yaşamını güvence altına almak için güçlü bir eş arayan bireyler bu eşten herhangi bir sebepten dolayı ayrıldıklarında daha farklı ve artan boyutta yalnızlık duygusu yaşamaya başlarlar. Nitekim, Doktor Nevzat da eşi Macide'nin ölümünden sonra benzer bir duyguya kapılır: "Seviyordum. Nefret etmiyordum ondan. Belki onu bir engel olarak görüyordum karşımda. Ama gerçekte engel bizim içimizdeydi... Şimdi yine o kadar yalnız, o kadar kimsesizim ki... Macide, orada. Toprakta. Nermin, kim bilir nerede..." (Bener, 2015, s. 508). Benzer bir şekilde, Nermin'de eşi Üsteğmen Galip'in ölümünden sonra, içinde bulunduğu yalnızlık duygusundan kurtulmak için Doktor Nevzat'a tutunarak kendisini güvene almaya çalışır: "Beni bırakma Nevzat. Sandığından daha yalnızım. Senden hiçbir şey bekle-

miyorum. Beni arada sırada görmeye gel. Buna ihtiyacım var, inan ki. Ne olur? Seni üzmeyeceğim. Arada sırada... Dedemi muayene etmek için uğrayabilirsin..." (Bener, 2015, s. 508). Kayıp eşlerin yeri doldurulmuyor.

Yalnızlık duygusundan kurtulmak için Doktor Nevzat'ı yanında görmek isteyen Nermin rüyasında da sürekli Doktor Nevzat'ı görür. Rüyasında her Doktor Nevzat'ı görüşünden sonra uyanan Nermin yalnız, yapayalnız olduğu gerçeği ile yüzleşir "Bakıyordu ki yalnız o bir an, o yataktan fırlayınca-ya kadar geçen kısacık zaman, ne eziyetli oluyordu" (Bener, 2015, s. 235).Yalnızlığını Nevzat'a tutunarak gidermeye çalışan Nermin gibi Nevzat'ta, eşinin ölümünden sonra başka bir kadın (Nermin) ile bu yalnızlık duygusunu gidermeyi arzular:

Şaşkınım işte. Sanıyorum ki bütün günler, bütün geceler böyle olacak. Şimdi Nermin olsaydı yanımda... Ne söyleyebilirdi, nasıl avutabilirdi beni, bilmiyorum. Hiç değilse başımı onun kucığına bırakır, yalnızlığımı bir an için bile olsa unutabilirdim. Oysa, o da bıraktı beni. Aramadı. İşte şimdi tam ortadayım yalnızlığımın. (Bener, 2015, s. 516)

Doktor Nevzat ve Nermin'in yanı sıra Necati'de içinde bulunduğu yalnızlık duygusunu gidermek için hayatında birinin olmasını arzular. Hiç evlenmeyen Necati, kendisinin âşık olduğu kadın ile evlenen Doktor Nevzat'tan bu yüzden nefret duymaya başlar. Başkası ile evlenen bir kadına karşı duyduğu sevgiyi sonuna kadar sürdüren Necati, hayatında oluşan derin yalnızlık duygusundan evlenerek kurtulmayı arzular. Bu durum, bir yerde şu sözler ile dile getirilir: "Şu anda, şu köşe başında, karşısına, tanıdıklarından biraz değişik, hırçın ya da yumuşak başlı, ama bir parça olağanın dışında bir kız çıkıyorsa, o da vaktiyle Nevzat'ın yaptığı gibi, hemen evlenmeye karar verebilir (Bener, 2015, s. 153).

Duygusal yalnızlığın, ölüm ve hastalığın yanı sıra evlilik, sevgi ve cinsellik olguları ile de yakın bir ilişkisi bulunur.

Yalnızlığın sevgi ve cinsellik ile olan ilişkisi *Yalnızlar* romanında açık bir şekilde görülür. Bu ilişki, roman boyunca sıklıkla işlenir. Nermin'in Doktor Nevzat'ın yanında hissettiği mutluluk ile kocası Üsteğmen Galip'in yanında hissettiği yalnızlık duygusu da ele alınır (Bener, 2015, ss. 402-403).

Romandaki cinsellik olgusu, daha çok gayr-ı meşru ilişkiler üzerinden aktarılır. Macide ile evlenen Doktor Nevzat'ın eşi ile olan cinsel ilişkisi üzerinde durulmazken yasak aşk yaşadığı Nermin ile olan gayr-ı meşru ilişkisi üzerinde detaylı bir şekilde durulur. Bununla birlikte, Nermin ve eşi Üsteğmen Galip'in cinsel ilişkisine de yüzeysel değinilir. Üzerinde detaylı durulan bir başka cinsellik, Necati'nin yaşadığı cinsel ilişkilerdir. Necati, hayatı boyunca çok sayıda gayr-ı meşru cinsel ilişki yaşayan bir tiptir. Son olarak Adalet ile yaşadığı cinsel ilişkiye yer verilir. Necati'nin Adalet ile yaşadığı cinsel ilişkinin yaşadığı yalnızlık duygusu ile yakın ilişkisi vurgulanır.

Yazar, roman boyunca gayr-ı meşru ilişkilere vurgu yapmakla birlikte evlilik kurumunun bireylerin yaşamlarını sınırladığına odaklanıp evlilik kurumuna eleştirel yaklaşır. Romandaki olay örgüsü göz önünde bulundurulduğunda, evlilik kurumunun insan ilişkilerini sınırlandırdığı ve bu sınırlandırmayla birlikte insanların yalnızlık duygusuna kapıldıkları ima edilir. Nitekim Nermin'in eşi Üsteğmen Galip ile olan ilişkisinde ve Doktor Nevzat'ın eşi Macide ile olan ilişkisinde bu durum açık bir şekilde görülür. Evlilik kurumuna eleştirel yaklaşan yazar bu durumu cinsellik olgusunun yanı sıra sevgi olgusuyla birlikte ele alır. Romandaki olay örgüsünde Nermin ve Doktor Nevzat'ın birbirlerine olan sevgileri sıklıkla dile getirilirken Necati'nin Macide'ye olan sevgisi de vurgulanır.

Doktor Nevzat içinde bulunduğu duygusal yalnızlık duygusunu aşmak için kendisini merkeze alarak sevgi ek-

senli bir dünya hayali kurar. Bir nevi Doktor Nevzat sevgiye hasret bir yalnızlık yaşar ve bu durumdan kurtulmak için hayatini kurduğu dünyada sevgiye önemli bir konum bahşeder:

Ellerini yüzüne kapayarak, başının ağrısını, yorgunluğunu unutarak, kendine göre güzel bir dünya kurmaya çalıştı. Nasıl bir dünya olacaktı bu? İnsanlar nasıl olup da sıkılmayabileceklerdi? Galiba bütün bozukluk, insanın düşleriyle gerçeklikler arasında bir denge kuramamasından ileri geliyordu. Gövdesi, aşılmaz bir çekim gücüyle bağlanmıştı toprağa. Düşüncesi havalarda geziyordu. Nasıl ki, yemek yerken düşünemiyordu insan, çalışırken düşünemiyordu, başı ağrırken düşünemiyordu... Öyleyse ikisinden birinin yeri yoktu kuracağı dünyada. Ya düşünmeyecekti insanlar ya da yemeyecek, çalışmayacak, başları ağrımayacak. Ya kediler köpekler gibi, yalnız yeme, içme ve çiftleşme özgürlüğü olmalıydı ya da yalnız düşünmeye izin verilmeliydi. Ama böyle bir dünyada yaşamak olanaksızdı. Başka bir yol bulmalıydı. Belki de asıl önemli olan, yemenin, içmenin, çiftleşmenin, insanın yaşamı içinde, düşüncelerini yönlendirmesi içinde taşıdığı yeri ortaya koymak, bu yeri ne yapıp yapıp daraltmanın yolunu bulabilmektir. Yalnız iyi şeyler düşünebilmeliydi insan. Yalnız sevgiyi düşünebilmeliydi. (Bener, 2015, s. 525)

İnsanlardan uzak kendi iç dünyasında duygusal yalnızlık yaşayan bireyler, kimi durumlarda yaratıcı olabilirler. Daha önce, yalnızlığın olumlu yönlerinden bahsedilirken yalnızlığın kimi insanları düşünmeye, yazmaya yönlendirdiğine değinilmişti. Roman boyunca güzel şiirler yazdığına vurgu yapılan Necati'nin bu yaratıcı özelliğinin yalnızlık ile ilgisine de vurgu yapılır:

Necati'nin şiir yazışı, Çingene karısının peşinden koşuşundan farklı değildi. Elbette, şiir yazmak için bir çeşit tutku gerekliydi. Ama insan, zaman zaman somut bir acıyla içinde hissettiği yalnızlığını dile getirmek için de şiir yazabilirdi. Yoksa, Komiser Arnavut Cafer'in budala kızı için gözyaşı dökebileceğine ancak Nevzat gibi şaşkınlık inanırdı. (Bener, 2015, s. 430)

Romandaki olay örgüsü Moustakas'ın üretkenlik görüşüyle paralellik gösterir. Moustakas'ın da belirttiği gibi birey yalnızlık korkusunu aşmalı ve yaratıcılık, üretkenlik gibi yalnızlığın olumlu taraflarını öne çıkarmalıdır (Perlman ve Peplau, 1982, s. 126). Romanda da yalnız olan Necati bu durumu fırsata çevirerek şiirler yazar.

Duygusal yalnızlık imgesi romanda ölüm, hastalık, evlilik, sevgi ve cinsellik olgularıyla birlikte ele alınır. Buna karşın, romandaki olay örgüsü göz önünde bulundurulduğunda, ölüm ve yalnızlık imgesinin duygusal yalnızlığı aşan bir boyutu olduğu göze çarpar. Bu açıdan, romanda işlenen ölüm ve yalnızlık arasındaki ilişki daha kapsamlı bir değerlendirmeyi zorunlu kılar.

Ölüm ve Yalnızlık

Yalnızlık ve ölüm olgusu arasında yakın ilişki bulunur. İki olgu arasındaki ilişki birbirini etkileyen biçimde sürer. Yani kimi durumlarda ölüm yalnızlığa sebep olurken, kimi durumlarda da yalnızlık ölüme sebep olabilir. *Yalnızlar* romanında ölüm ve yalnızlık arasında kurulan ilişki birtakım anlatılarla roman kahramanlarının deneyimleri üzerinden aktarılır. Daha önce de sıklıkla vurgulandığı üzere ölümün insan yaşamında, özellikle geride kalanların yaşamında, derin bir boşluk bırakması kaçınılmazdır. *Yalnızlar* romanında da ölüm ve yalnızlık arasındaki ilişkide ilk olarak bu duruma değinilir:

On yıla yaklaşan meslek yaşamında, hele operatör olarak, çok kez karşılaşmıştı ölümlle. Ama, insanın kendi yakınında olmayan ölüm, o kadar gerçekdışı, o kadar olağan bir şeydi ki. Soyut bir kavramdı. Yüreğin çırpınışı, durdurması, beynin çalışmaz oluşu... Ama bu muydu gerçekte bir insanın ölümü? O ölümün geride bıraktığı boşluğun derinliğini kim ölçebilirdi? (Bener, 2015, s. 26)

Yalnızlar romanında ölümün bıraktığı boşluk doldurulamayıp yerini derin bir yalnızlığa bırakır. Eserde Savcı Şevket, Üsteğmen Galip ve Macide'nin ölümlerinin yanında Nermin'in dedesi ve Eczacı Remzi'nin kızının ölümlerine de vurgu yapılmaktadır. Anlatıdaki yaşamların son bulması Göka'nın ölümle ilgili görüşlerini hatırlatır. Ona göre ölüm gerçeği bireyin karşısına "başkasının ölümü" ve "kendi ölümü" olmak üzere iki şekilde çıkar (Göka, 2001, s.21). Tanıklık edilen ölümler bireyin bu olguyu düşünmesine ve hayatından kayıp giden insanların oluşturduğu boşluğu dolduramayıp yalnızlığa yol açar. *Yalnızlar*'da Savcı Şevket romandaki olay örgüsünde çok yer verilmeyen bir kahraman olsa da onun romandaki yalnızlardan biri olduğu ve süren hayat mücadelesi karşısında ilk yenilgiye uğrayanlardan olduğu dikkat çekmektedir. Romandaki kahramanlardan Üsteğmen Galip ve Macide'nin erken/genç yaştaki ölümleri ile yalnızlık arasındaki ilişki detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Ölüm, geride kalanlar açısından amansız bir yalnızlık duygusunun oluşmasına sebep olur. Ölen kişinin ardında kalan sevdikleri, derin yalnızlık duygusuna kapılabilir ve hayatlarında sarsıcı boşluklar oluşturur. Dedesinin ölümünden sonra Nermin, hayatında oluşan uçsuz bucaksız boşluğu ve yalnızlık duygusunu hissetmeye başlar. Yazar, bu durumu şu şekilde aktarır:

Ölüm, yaşamaktan da büyük, önemli ve kesin bir olaydı. Olay bile demek doğru değildi. Ölüm bir oluş, bir olguydu. Ölenle yaşayan kişiler arasında, yepyeni, daha önceden bilinmeyen, asla öngörülme-yen yepyeni bir ilişki başlıyordu. Dedesi için de bu böyle olmuştu. O ölünce, onun yaşamı içinde ne kadar büyük bir yeri olduğu çıkmıştı ortaya. Bu yalnız onun, sessiz, kızmak nedir bilmeyen, yük olmayan, dert yanmayan bir can yoldaşı oluşundan değildi. Düşünürken utanıyordu bir parça, ama gerçekte, yaşlı ve yatalak adamın varlığı [...] O öldükten sonra, ikisi de anlamışlardı bunun değerini (Bener, 2015, s. 275)

Ölen kişinin ardında eşi kalmışsa bu eşi artık “dul”dur ve toplumda dullar için belli normlar bulunur. Kimi zaman eşin ölümü, kimi zaman ise boşanma sonucu dul kalan bireyler toplumda yeni bir kimlik edinir. Nitekim *Yalnızlar* romanında da eşi ölüp yalnız kalan dul bir erkek ile dul bir kadının edindikleri bu yeni kimliğe vurgu yapılır. Bu durum, eşi Macide'nin ani ölümü sonrası Nevzat'ın sözlerine şu şekilde yansır: “Karım öldü,” diye mırıldandı. “Ben karısı olmuş bir erkeğim. Dul bir erkeğim. Bu kavrama alışmam gerek...” (Bener, 2015, s. 175). Nevzat'tan önce Müzik öğretmeni Nermin, eşi Üsteğmen Galip'in ölümünden sonra dul kalır. Her ne kadar Doktor Nevzat ile aşk yaşasa da içinde yaşadığı toplumun normları bu ilişkiye onay vermediği için, bu ilişki gizli sürer. Nermin de toplumda dul kadın olarak kimlik edinir. Toplumun yalnız kalan dul kadınlara bakışı ve dul kadınlardan beklentisi, romanda Nermin özelinde ele alınır. Bu durum, Nermin'in düşüncelerine şu şekilde yansır:

Bütün bu eşyanın belirli ve somut bir gerçekliği vardı, kendisinin dışında. Belki eti kemiği bile apayrı bir varlık gibi, onlarla bütünleşmişti. Bu bir mal sevgisi, mal düşkünlüğü değildi. Gerçekte en az önemsedığı şeydi onların mal olarak varlıkları. Ama kendisini onlarsız düşünemiyordu. Varlığının sınırlarını çiziyordu onlar. Kendisinden kaçmak, sınırlarının dışına taşmak istedikçe eteklerinden tutup çekiyorlardı. Onları koyacak bir yer gerekti. Bir ev gerekti. “Otur oturduğun yerde,” diyorlardı. “Kadın kadıncık otur. Okuluna git. Majör ve minör gamları öğret öğrencilerine, Chopin çal, Ravel çal. Saati yüz kuruştan mandolin, yüz yirmi beş kuruştan piyano dersi ver. Yemek pişir, çamaşır yıka, ütü yap, köşe yastığı işle. Dul bir kadın ortalıkta dolaşmaz. Erkeklerle arkadaşlık etmez. Hele evli erkeklerle. Bir isteyen çıkarsa, yaşına başına, kim olduğuna bakmadan evlenmesi gerekir. Sabun fabrikatörü Aslan Şükrü mü olur, Veteriner İhsan mı, ne önemi var? Yaşlı başlı olsun, zararı yok. Çocukları da olsun. Daha iyi. Çalışmaktan kurtulursun. Evinin hanımı olursun. Bak, is-

tersen Necati'yle de evlenebilirsin. Neden beğenmiyorsun adamı? Nevzat bile uygun görmemiş miydi bir zamanlar? (Bener, 2015, s. 62)

Dul bir kadın, toplumsal yaşamın pek çok noktasında dezavantajlı konumdadır. Yanında bir erkeğin bulunmaması dul kadınların yaşamlarını kısıtlamakta ve yalnızlık duygusu yaşamalarına sebep olur. Nermin, Edremit'ten Bursa'ya gittiğinde konaklayacağı otelde bu yalnızlık duygusunu bir kez daha yaşar: "Dudağını ısırdı Nermin. Zayıftı işte. Yapayalnız bir kadın. Yanında bir erkek olsaydı, yer de bulunurdu, soru sual de edilmezdi. Ne yapmalı? Macidelere gitse, her şeye karşın? Olur mu? Olmaz. Ama sokakta da kalamaz" (Bener, 2015, s. 361). Macide Nermin'e evinde kalma konusunda yakınlık göstermez ve samimiyet kurmak istemez. Romanda Nermin'in yaşadığı deneyimler Lopata'nın "dul kadın" kuramını çağırıştırır. Lopata'nın da dikkat çektiği gibi dul kadınlar toplumda yalnızlığa itilir. Ev sahibeleri dul kadınları evlerinde istemezler çünkü eşlerini ellerinden alma korkusu yaşarlar. Evli hanımlar eşleriyle dul kadınların aynı ortamda da bulunmalarını istemez. Evli bir çiftle sosyal aktivitelere takılan dul kadın beşinci tekerlek konumundadır (1973, s.108). Morton M. Hunt'un da vurguladığı gibi evli bayanlar dul kadınları eşleri için bir tehlike olarak gördüklerinden onlarla görüşmek istemezler (Hunt, 1973, s. 132). Bu nedenle dul bayanlar sosyal aktivitelere katılmazlar ve toplum tarafından yalnızlığa itilirler. Ayrıca Lopata, dul kadınların ya hiç çocuğu olmadığını ya da bir-iki çocuğu olduğunu iddia eder (1982, s.316). Lopata'nın dul kadın tasviri romandaki Nermin'e bire bir uymaktadır. Nermin'in de hiç çocuğu yoktur ve evli bayanlar onunla yakın arkadaş olmaktan çekinirler.

Romanda işlenen bir başka ölüm olgusu Macide'nin erken yaşta gelen ani ölümüdür. Macide'ye duyduğu gizli aşktan dolayı büyük bir acı çeken Fransızca öğretmeni Necati, en yakın arkadaşı ile evlenen Macide'yi her gün görmesine

rağmen ona açılmadığı için, ona sevdasını dile getiremediği için, derin yalnızlık duygusu yaşar. Macide'nin gelen ani ölümü, Necati'yi de derinden sarsar. Bu ani ölüm, aynı zamanda Necati'nin yalnızlık dediği o derin duygudan kurtulması anlamı da taşır. Yazar, bu durumu şu sözler ile dile getirir:

Yıllarca süren bekleyişlerden, gecelerce ve uykusuzca aranan sevgilerden, sarhoşluklardan, dövüşlerden, hesap soruşlardan sonra, dört yanı aşılmaz duvarlarla çevrili bir çıkmazda, bir gün ortasında, birdenbire gerçekliklere uyanmak buydu demek. Buydu küçümsediği yalnızlık. O gerçek bitiş, o kurtuluş buydu. Buydu o yüreğine, o şaşırtıcı uyanışla taş gibi çöken korku. (Bener, 2015, s. 157)

Bununla birlikte Macide'nin ölümüyle birlikte Necati'nin ona olan sevgisinde hiç bir azalma olmaz. Ölümün gücü bu sevgiyi bitirmeye yetmez. Çünkü Necati'nin Macide'ye olan sevgisi bambaşkadır (Bener, 2015, s. 161). Macide, Necati için bir göktaşı, bir kuyruklu yıldız gibidir. Ansızın hayatına girer, parlar ve gider (Bener, 2015, s. 165). Macide, Necati için el dokunulmamış olarak kalacak bir imgedir (Bener, 2015, s. 167). Necati, çok sevdiği kadın Macide'nin ölümüne çok üzülür ve hayatındaki düğümlerin çözilemeyeceğini o esnada fark eder (Bener, 2015, s. 160). Necati gibi kördüğümlele yaşamak zorunda olan yalnız birçok insan bir aradadır.

Macide'nin ani ölümü ile sarsılan Doktor Nevzat onun cenazesinin defnedildiği esnada yalnızdır. En yakınında bulunan Necati ve Terzi Nuri dahi cenazeye katılmaz. Doktor Nevzat'ın yas anındaki bu yalnızlığını, normal yaşamında çok fazla yeri olmayan Eczacı Remzi gidermeye çalışır. Oysa Doktor Nevzat, Necati'yi, Terzi Nuri'yi hatta Nermin'i yanında görmeyi arzular. Macide'nin cenazesinde Doktor Nevzat'ın yaşadığı yalnızlık duygusu şu sözler ile dile getirilir:

Koluna birisi giriyor. Yavaşça. Onu, dalgınlığı içinde rahatsız etmek istemeyen, ama yalnız olmadığını da sezdirmek isteyen biri. Oysa, yalnız kalmak daha mı iyiydi? O

kadar yorgundu ki... Kolunu çekmeye çalıştı, çekemedi. Güçsüz, Dirençsiz. Fark etmezdi zaten. Başını çevirdi, baktı: Eczacı Remzi Bey. Başka kim olabilirdi ki... Bütün gün, Necati'yi, Terzi Nuri'yi aramıştı çevresinde. Nermin'i bile beklemişti. Kim bilir, belki de haberleri olmamıştı. Her şey o kadar çabuk olup bitmişti... (Bener, 2015, ss. 171-172)

Doktor Nevzat Macide'den boşanmak istediğinden gebeliğine rağmen onun yardım isteğine duyarsız kalır. Romanda eşinin kaybından dolayı doktorun yalnızlığının hızlanması Peplau ve Perlman'ın yalnızlık kuramına atıfta bulunur. Onlar yalnızlığı hızlandıran en önemli sebebin endişeli olaylar veya değişimler olduğunu savlar. Bu anlamda, bireye yakın birinin ölümü yalnızlığı tetikler (Peplau ve Perlman, 1982, s. 8). Hayat arkadaşını kaybeden Nevzat'ın yalnızlığı cenazenin defnedildiği sırada kabristanda başlar. En yakın arkadaşlarının yanında olmasını ister fakat hiçbiri ortada yoktur.

Eşi Macide'yi kaybeden Doktor Nevzat, bu ani ölüm sonrası suçluluk duygusuna kapılır. Çünkü yanı başında inleyen eşinin iniltilerine kulak asmadığı için ve zamanında müdahale etmediği için kendisini suçlu hisseder. Doktor Nevzat, kendini sanki adam öldürmüştü polisten kaçıyor gibi hisseder (Bener, 2015, s. 238). Eşini kaybettikten sonraki ilk gece, hep kendi zayıflıklarını, hatalarını düşünen Doktor Nevzat'ın amacı vicdanını rahatlatıp Macide'den kurtulmaktır. Romandaki pişmanlık olgusu Muhammed Kızılgeçit'in vurguladığı hatalardan dolayı kendini suçlama düşüncesiyle paralellik taşır. Ona göre birey geçmiş yaşantısında yaptığı yanlışlardan zihnini arındıramaz ve iç sıkıntısı veren düşünceler içinde bunalır ve kalır (2011, s. 14). Geçmiş pişmanlıklarından kurtulamayan birey yalnızlığın kucağına itilir.

Yakını ölen bireyler, yaşadıkları yalnızlık duygusundan dolayı belli bir süre çevrelerinden zihinsel anlamda soyutlanabilir. Bu soyutlanmadan dolayı çevrelerinde olup biten olayları sağlıklı bir şekilde değerlendirmeleri mümkün ol-

maz. Macide'nin ölümünden sonra Doktor Nevzat çevresinden zihinsel anlamda soyutlayıp kendisini bir boşlukta hissederek. Yazar, bu durumu şu şekilde aktarır:

Anlatılmaz bir boşluk duyuyordu oysa Nevzat. Tepsi gibi bir dünyadaymış, yıllarca dümdüz yürümüş, dünyanın sonuna gelivermişti. Önünde öylesine dipsiz bir uçurum... Yorulmuştu. Yapacak hiçbir işi kalmamıştı. Macide'nin apansız ölümüyle birlikte, onu ayakta tutan, uykularında bile ona var olduğunu unutturmayan, kaygılarını, kızgınlıklarını, umutlarını, umutsuzluklarını, sevinçlerini hatta düşünme gücünü bile yitirmiş gibiydi. Boşlukta kalakalmıştı. Tek başına. Yanı sıra yürüyen Remzi Bey bile, onunla değildi, yavaş yavaş uzaklaşan kalabalığın içindekilerden biriydi. (Bener, 2015, s. 173)

Romanda Nevzat'ın ölümle birlikte gerçek yalnızlıkla baş başa kalması Moustakas'ın görüşlerini çağırıştırır. Moustakas'ın da vurguladığı gibi yalnızlık endişesi ile gerçek yalnızlık arasında fark vardır. Ona göre, gerçek yalnızlık, ölüm, doğum, trajedi gibi deneyimlerin yaşanmasından kaynaklanır (Perlman ve Peplau, 1982, s. 126). Eşinin ölümü Nevzat'ı gerçek yalnızlıkla tanıştırır. Macide'nin ölümü ile sarsılan bir başka isim de Nermin'dir. Macide'nin ölüm haberini Bursa'da alan Nermin, bir kez daha ölümle gelen yalnızlık duygusu ile baş başa kalır. Nermin, daha önce eşi Üsteğmen Galip ve dedesinin ölümüyle birlikte yaşadığı yalnızlık duygusunu Macide'nin ölümüyle birlikte yeniden hatırlamaktadır:

Galip öldüğü zaman da böyle olmuştu. Dedesini yitirdiği zaman da aynı yıkıcı dalgayı hissetmişti çevresinde. Galip de dedesi de yaşadıkları sürece, çevresinde bir yerleri olması gerektiğini düşündüğü varlıklar olmaktan öte gerçek bir önem taşımamışlardı gözünde. Ama, öldükleri zaman, onların yokluğunu öylesine somut bir acıyla hissetmişti ki... (Bener, 2015, s. 374)

Nermin hayattayken değerini bilmediği yakınlarının kıymetini kaybedince fark eder. Romandaki ölümün getirdiği

yokluk Göka'nın ölümle ilgili görüşünü akla getirir. Göka'nın da dikkat çektiği gibi birey başkasının ölümüne ve bu dünyaya bir daha geri gelmemesine tanıklık eder (2009, s.22). Gidenin gelmemesi bir bekleyişe dönüşür ve yoklukları yoğun bir şekilde hüznle hissedilir.

Yalnızlık ve ölüm ilişkisinde intihar olgusu da dikkat çeker. İntihar sonucu meydana gelen ölümler yalnızlığa sebep olduğu gibi kimi durumlarda ise yalnızlık intihara sebep olur. *Yalnızlar* romanında bir intihar olayı ele alınır. Necati'nin yaşadığı yoğun yalnızlık duygusu ve Dilsiz Musa'nın kendisine yönelik yaptığı son hamle, yaşama dair tüm umutlarını yitirmesine sebep olur. İntihar etmeyi planladığında aklında türlü sorular beliren Necati hem intihar etmesinin nedenlerini sorgular hem de intihar ettiğinde geride kalanların kendisi hakkında neler düşüneceklerini sorgular:

"Adalet dün olanlar yüzünden kendime kıydığımı sanacak," dedi. Belki Nevzat bile. Ama neden bu değil ki... Nermin de Macide için kendimi öldürdüğümü düşünür. Ama hiçbirisi değil. Bunu biliyorum. Nedensiz bir şey bu. Belki de korktuğum için. Evet. Galiba nedeni bu. Yaşamanın gereksizliğine inandığım için de değil. Belki, çoklarının söylediği gibi, böyle bir karar verdiğim için deliyim (Bener, 2015, s. 587)

Necati'nin bu hamlesi intihar görüşünü edebi düzlemde işler kılar. Durkheim'in de belirttiği gibi intiharın altında yatan en önemli neden bireyin kendisini yapayalnız hissetmesidir (Yahyaoglu, 2005, s. 39). Birey çevre ile ilişkileri keserse depresyona girer ve dayanılmaz bir yalnızlık hissederek intihar edebilir (Yahyaoglu 2005, s. 42). Özodaşık'ın da vurguladığı üzere karamsar, stresli ve depresyona yatkın yalnız bireyler topluma karşı olan öfkelerini kendi öz varlıklarına çevirerek intihar etmeyi düşünebilirler (2001, s. 85). Yalnızlığı iliklerine kadar yaşayan Necati etrafındaki insanları cezalandırmak yerine kendisini cezalandırır.

Yalnızlık ve ölüm arasındaki bir başka ilişki, insanların ölürken yalnız olmaktan korkması biçiminde ortaya çıkar. İnsanlar, çoğu zaman ölüm esnasında yanında sevdiklerinin olmasını ister. *Yalnızlar* romanında Macide'nin ölüm anında yanında olmasını istediği kişilerden bahsedilip esasında insanların ölüm anında dahi yalnız kalmamayı arzuladıkları vurgulanır: "Macide'nin ölmekten korktuğunu biliyordu. Bir falcı kadın, otuz altı yaşında ve çocuk doğururken öleceğini söylemiş, 'Öleceğim sırada sevdiğim insanın –kocamın ya da Nevzat'ın dememişti- yanında olmasını, elimden tutmasını isterim,' demişti" (Bener, 2015, s. 400). O, ölüm anında bile eşinin sıcaklığını eliyle hissedip yalnız kalmamak ister.

Ölüm olgusu yalnızca insanları ilgilendiren bir olgu değildir. Hayvanlar ve bitkiler içinde hatta topyekûn doğa içinde ölüm vardır. *Yalnızlar* romanında doğanın ölümü şu sözlerle dile getirilir: "Kendiliklerinden dökülüyordu yerlere sapsarı yapraklar. Yavaş yavaş ölüyordu doğa" (Bener, 2015, s. 252). Doğa da ölür yapayalnız tıpkı insan gibi... *Yalnızlar* romanında yalnızlık ve ölüm arasında bir kıyaslama da yapılır. Bu kıyaslamada, yalnızlık korkusunun insanlar için ölüm korkusundan bile büyük bir korku olduğu vurgulanır: "İnsanın en büyük korkusu, ölümden de büyük korkusu, yalnız kalma korkusu değil miydi? Ölümden bile, yapayalnız öldüğü için korkardı insan. Ölenin elinden kimse tutamazdı" (Bener, 2015, s. 264). Yalnızlık ne kaçınılmaz bir kaderdi.

Yalnızlık İmgesinin Diğer Yansımaları

Yalnızlar romanında ele alınan yalnızlık imgesi sosyal ve duygusal yalnızlığın yanı sıra ölüm ve alkolizm gerçekliğiyle birlikte işlenir. Bu olguların yanı sıra romanda ele alınan yalnızlık imgesinin daha farklı boyutları da bulunur. *Yalnızlar* da yalnızlık imgelerinin sorgulama, evliliğe sığınma, kıyaslama, eleştirme, yaşama amacını irdeleme ve uyku gibi yansımaları vardır.

Yalnızlar romanında, roman kahramanlarının yaşadığı derin yalnızlık duygusu çoğu zaman sorgulanır. Romanın ilk bölümünde, Doktor Nevzat, vapurda geçmişi ile hesaplaşırken yaşadığı yalnızlığın sebeplerini irdeler. Bu sorgulamaya dair şu ifadeler kullanılır:

Yumruklarını sıktı. “Peki şimdi ne yapacağım?” dedi. “Bundan sonra nasıl yaşayacağım? Yapayalnız. Çaresiz...” “Ömrümüzün sonuna kadar yalnız kalmaya hükümlü müyüz biz?” demişti Nermin’e. “Yalnızlığını sen kendin yaratıyorsun. O kadar dikkatle eğilmişsin ki içine, yalnız kendini görebiliyorsun. Çevrene baktığın yok. Elbet yalnız olacaksın,” demişti Nermin. Doğru muydu bu? Bir çıkar yol var mıydı gerçekten? Aramak, hep aramak. Yaşamak için bir neden, mutlu olmak için bir neden, yalnızlıktan kurtulmak için bir neden. (Bener, 2015, s. 32)

Başka bir yerde ise Necati, yaşadığı yalnızlık duygusu sonucu hayatı sorgulamaya başlar: “Peki ne yapacağım ben?” dedi birden. “Burada, tek başıma, ömrümün sonuna kadar, Terzi Nuri’nin dükkânıyla Cumhuriyet Lokantası arasında, bir içkiyle öteki içki arasında, sürünüp duracak mıyım? Ben de bir gün kurtuluşu aptal bir karıyla evlenmekte mi bulacağım?” (Bener, 2015, s. 430). Yaşanılan toplumda yalnızlıktan kurtulmanın tek çaresi olarak evlilik düşünülür.

Yalnızlık duygusunu en yoğun biçimde yaşayan Doktor Nevzat kendisini etrafındaki insanlar ile kıyaslar. Çevresindekileri eleştirip akla hayale gelmeyecek yargılarda bulunur:

Herkes benim gibi midir? Sanmam. Necati benim gibi değildir. Terzi Nuri’de başkadır. Hele kayınbiraderim olacak herif... O benden daha mı mutludur? Ne halt eder akşam olunca? [...] İçmez de. Okumaz da. Sinemaya bile gitmez. Kimseyi sevmez. Çocuklarını bile sevmez. Yine de yaşıyor. Şaşılacak şey. Canı sıkılmaz mı hiç? Ağlamak istemez mi? Felaket. Öldürmeli böyle herifleri. Toplayıp gaz odalarına kapamalı. İşkence edip bir ışık yanmasını sağlamalı donuk bakışlarında. (Bener, 2015, s. 516)

Tıpkı Doktor Nevzat gibi Necati de çevresindeki insanlarla eleştirir. Necati'nin arkadaşı Doktor Nevzat'a yönelik sarf ettiği sözler bu durumun bir göstergesidir:

Sen görüldüğünün, sanıldığının tersine, kocaman bir bencilden başka bir şey değilsin. Arkadaş olarak, dost olarak, koca olarak, belki de sevgili olarak da... Ne dersin? Ben, bencil değil miyim? İnsanların en kolay savundukları şeylerden biri değil midir, bencil olmadıkları? Ama, bencilliklerimiz bile değişik ikimizin. Ezilmenin tadını bilmezsin sen. Ağlayamazsın. Acı çekmenin tadını bilemezsin. Kaypakça, çalımla sıyrılmak istersin acılardan, güçlüklerden. Kaçıp kurtulmak istersin. Ne üzerine yürürsün ne boyun eğersin. Bende bilemem savaşmasını. Ama ağlayabilirim. Güzel şeydir ağlamak da ondan. Kuru gözlerle değil... Oysa sen, zalim bile olamazsın... (Bener, 2015, s. 323)

Romandaki eleştiri olgusu Özodaşık'ın görüşleriyle paralellik taşır. Özodaşık'ın da işaret ettiği gibi "Yalnız kişi sürekli kendini gözlemler, kendisini aşırı bir biçimde eleştirir, küçük ve değersiz bulur. Çevresinde değersizliğini kanıtlayacak ipucu bulabilmek için olmadık yanlış yorumlarda bulunur ve sürekli bunun acısını yaşar" (2001, s. 103). Nitekim Necati ve Doktor Nevzat arasında geçen bir diyalogda Necati'nin kullandığı şu ifadeler bu durumun bir göstergesidir: "Kızdın mı bana Doktorcuğum?" dedi dik bir sesle. "Bana kızılmaz, bilirsin. Ben sözlerinden ve davranışlarından ötürü sorumlu sayılmayan bir kişiyim. Manyagım, sersemim, ne dersen de ama bana aldırma..." (Bener, 2015, s. 263). Necati, yalnızlıktan kaynaklı ruh halinden dolayı kendisine yönelik manyak, sersem gibi ifadeler kullanıp kendisini alçaltır. Kendisini küçük ve değersiz gösterme durumu, Necati'nin yaşadığı yalnızlık duygusunun bir sonucudur. Necati içinde bulunduğu yetersizlik durumunu da şu cümlelerle sorgular: "Oysa büyük adam, acıların üstüne korkmadan yürüeyen adam demekti. 'Ya ben?' dedi. 'Ben yürüeyebiliyor muyum acıların üstüne, korkmadan? Yürüeyildim mi?' Biliyordu gerçekte

adımlarını pek de cesur atmadığını. Bugünkü gibi sendelediğini hissettiği çok olmuştu yaşamı boyunca” (Bener, 2015, s. 549). Necati içinde bulunduğu ruh haline yönelik eleştirilerini şu şekilde sürdürür:

Yaşamının ereği, acıların üstüne çıkmaktır. Yaşamının güzelliği, kimseye yaslanmadan, tek başına, unutuluşlar içinde acı çekmek, varoluşun sancısını duymaktır, hiç uyumadan. Sonuna kadar. Ben de korkağın birisiyim aslında. Acıların üstesinden gelmek için, uyumayı yeğliyorum. Bir çeşit kaçış bu acılardan, içiyorum. Sarhoş oluyorum. Küçük kızlara âşık olup şiirler yazıyorum... Ya bir gün, kırılıverirsem? Ya bir gün, güçsüzlüğümün somut kanıtlarıyla burun buruna gelirsem, ne yaparım? (Bener, 2015, s. 325)

Doktor Nevzat ise Terzi Nuri'nin dükkânında arkadaşlarıyla birlikte sarhoş bir haldeyken şunları söyler: “İçeceksen doğru dürüst iç şunu. İç ve zıbaracaksan zıbar. Dayanamıyorum artık senin o pis oyunlarına. Allah kahretsin, tümünüzü. Ben de geberip gitsem...” (Bener, 2015, s. 493). Doktor Nevzat içinde bulunduğu yalnızlık durumunu alkol ile gidermeye çalışır fakat yalnızlık duygusu iyice artar ve kendisini ve çevresindekileri eleştirir. Yalnız insanların temel özelliklerinden biri olan kendisini eleştirme ve yetersiz görme durumu, roman boyunca sık sık yinelenir. Doktor Nevzat da kendisine yönelik şu eleştirilerde bulunur:

Bilmiyorum. Gerçek şu ki, henüz kendime gelebilmiş değilim. Seni seviyorum. Ama seni seviyorsam, duraksamam gerekir, değil mi? Acaba bu bizi kurtarır mı? Bilmiyorum. Ben zayıfım. Zayıflığım çok belirgin bir şekilde çıktı ortaya bu kez. Belki seninle birlikte olursam ayakta durabilirim. Ama bu yeter mi? Önce kendim tek başına ayakta duracak kadar güçlü olmalı mıyım? Hep seninle beraber olabilsem... Bütün gün. Günün her dakikasında... Öyle değil işte. Yaşamın içinde, akıntıya karşı duracak kadar güçlü olmazsa yıkılır insan. Ya bir kez daha yıkılırsam? Dayanamazsam, seni de yıkarsam kendimle birlikte? (Bener, 2015, s. 568)

Roman kahramanını içinde bulunduğu durum Özodaşık'ın yalnız insan betimlemesini çağırıştırır. Özodaşık'ın da dikkat çektiği gibi "Yalnız kişi, mutsuz, kaygılı, çevresiyle olan ilişkilerinde etkisiz ve suçluluk duyguları içinde yaşayan biridir" (2001, s. 100). Bu yüzden hem kendisini hem de çevresindekileri sürekli eleştirir. Romandaki kahramanların neredeyse hepsi benzer duygular taşır. Yazar, Necati'nin ruh halini anlatırken şu ifadelerle yer verir:

Kendini bildiğinden beri, yalnız kendi gücüyle ayakta durmaya çabalamıştı. Sevgilerin her çeşidini küçümseyerek, zayıflık sayarak, iki hayvanın dost olabileceğine inanırdı ama, iki insanın, asla. Cinsel çekiciliği olmasa, kim âşık olurdu bir kadına? O kadınlar ki, aptal ve zavallı yaratıklardı... İki erkeğin dost olması da daha farklı bir aptallık değildi. İşte Nevzat, işte kendisi. İşte Terzi Nuri. İşte Üsteğmen Galip ve dul karısı. Durmadan birbirini arkadan bıcaqlayan dostlar çemberi. Bu muydu o kadar övündükleri insanlık... (Bener, 2015, s. 423)

Doktor Nevzat'ın da içinde bulunduğu durum şu ifadelerle anlatılır:

Arada gözpınarlarını doldurup taşıyacak gibi irileşveren gözyaşlarını onlara göstermemek için çabalamasını da anlamıyordu aslında Doktor Nevzat. Çünkü nasıl olsa bilemezlerdi onlar acısını. Çünkü kendisi bile neye yas tuttuğunu söyleyemezdi. Bir yıkılış mıydı içindeki? Kendine güvenini mi yitirmişti? Devrilen bir kayığa benziyordu. İri bir dalga vuruşuyla alabora olmuştu, bütün düşünceleri, inanışları, umutları, hayalleri bu devrilişle birlikte boşluğa dökülürmüştü. (Bener, 2015, s. 486)

Yalnız insan kendisi ve çevresindeki insanlarla birlikte yaşama amaçlarını da sorgular. Kendi içsel dünyası ile bir kıyaslama yaparak yalnızlığını anlamaya çalışır. Doktor Nevzat da bu sorgulamayı yapar:

Neden olduğunu bilmiyordu. Başkaları da onun gibi miydi acaba? Herkes onun gibi sıkılıyor muydu, yoksa bu ona

özgü bir hastalık mıydı? Herkes aynı sıkıntıyı duymuyordu. Sıkılmayan, üzüntüyü bile eğlence sayanlar vardı. Bir kısmı, sıkıldığında bile habersiz, sürüklenip gidiyordu. Bir eksiklik vardı bu dünyada. Bu dünyanın gidişinde bir yanlışlık vardı kim bulup çıkarabilecekti bunu ortaya?

Yalnızlar romanında Nevzat ve Nermin'in yalnızlık duyguları arasında bir kıyaslama da yapılır: "Benim şaşırtıcı bir kadın olduğumu söyleyebilirsiniz. Gerçekte ben senden daha yalnızım. Benim yalnızlığım seninkinden biraz daha değişik" (Bener, 2015, s. 507). Her bir karakter kendi yalnızlığının daha yoğun olduğunu iddia eder.

Roman kahramanlarının sözleri yalnızlıkla uyku arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarır.

Doktor Nevzat'ın içinde bulunduğu ruh haline dair şu ifadeler yer verilir:

Bir ara kendisini oracığa bırakmak, toprağın ıslaklığını vücudunda hissederek bir daha uyanmamacasına uyumak geçti içinden. Yorgunluğu öyle bir ağırlıkla çökmüştü ki üstüne, sigarasını farkında olmadan ağzından düşürdü. Hiçbir şey düşünecek durumda değildi artık. Sevgiler, dostluklar, yiğitlikler, korkaklıklar, anlamlarını yitirmiş boş birer sözcüktü. Yaşamak ya da yaşamamak değil, uyumak ya da uyumamak sorunuydu şimdi önem taşıyan (Bener, 2015, s. 325).

Yalnızlık ve uyku arasındaki ilişki Necati'nin ruh hali üzerinden de şu şekilde aktarılır: "Sağ kolu ağrıyordu, bütün gece bu kolunun üstünde sızıp kalmış olmalıydı. Rahat değildi. Yatıp uyumak istiyordu. Rahatlığa kavuşmak için, uyumak, uyuşmak ya da ölmekten başka çıkar yol yoktu" (Bener, 2015, s. 548). Romanda yer verilen yalnızlık ve uyku birlikteliği *Özodaşık*'ın bu konudaki fikirlerini çağrıştırır. *Özodaşık*'ın da belirttiği üzere:

Yalnız insan yorgundur ve sürekli uyumak ister. Uyanınca bile uykusu vardır. Bir şey düşünmek istemez ve sorumluluk almaz. Ayrıca davranışlarından ötürü kendini so-

rumlu tutmaz, çevresindeki olayların kendi istemi dışında oluştuğuna ve onlara yön verebilmenin kendi elinde olmadığına inanmıştır. Duygularında suçluluk ve kızgınlık egemendir, sevgiyi fark edebilmede güçlük çeker ve kendini sürekli haklı bulur. Olayları yanlış yorumladığından, davranışlarını yönlendirmede sürekli aksaklıklarla karşılaşır. (2001, s. 103)

Romanda yalnızlık imgesinin bireyin hayatında birtakım olumsuzluklara yol açtığı gözlemlenir. Bireyler yalnız olma sebeplerini irdeler ve bazen içinde bulundukları ortamdan kurtulmak için evliliğe sığınır. Yalnızlar kendi hayatlarını diğerlerinin yaşamlarıyla kıyaslar ve etrafındaki insanları eleştirirler. Yaşam amaçlarını da sorgular niçin yalnız kaldıklarını anlamlandıramazlar. Bu bireylerin içinde bulundukları ruhsal durum onların sürekli uykulu olmalarına yol açar. Böylece yalnızlığın sorgulama, kıyaslama, eleştirme, yaşama amacını irdeleme ve uyku gibi yansımaları ortaya çıkar.

EVERYMAN VE YALNIZLAR ROMANLARINA KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ

Her insanın zaman zaman hissettiği evrensel olan yalnızlık olgusu farklı romanlara konu olur. *Everyman* ve *Yalnızlar* romanına da konu olan yalnızlık duygusu, karakterlerin en büyük sorunlarından. Bu bölümde, *Everyman* romanı ve *Yalnızlar* romanındaki benzerlikler ve farklılıklara yer verilir. Romanlardaki benzerlikler ölüm, intihar, dulluk, cinsellik, aldatma, ihanet, hastalık gibi olgular ekseninde ele alınırken, farklılıklar biten ilişkiler, emeklilik, yaşlılık, alkolizm, kentleşme gibi olgular bağlamında ele alınır.

Benzerlikler

Everyman romanı ile *Yalnızlar* romanındaki yalnızlık imgesinin ele alınışı arasında birtakım benzerlikler bulunur. Bu

benzerlikler ölüm, intihar, dulluk, cinsellik, aldatma, ihanet, hastalık gibi olgular ekseninde ele alınır. Her iki romanda, yalnızlık imgesinin işlenişindeki ilk benzerlik ölüm olgusu bağlamında göze çarpar. Hem *Everyman* romanında hem de *Yalnızlar* romanında ölüm olgusu hem yalnızlığın sebebi olarak hem de sonucu olarak öne çıkar. Her iki romanda da ölüm olgusunun geride kalanların yaşamı üzerindeki etkisinden bahsedilir. *Everyman* romanındaki isimsiz kahramanın anne ve babasının ölmesi onda derin izler bıraktığından dolayı mezarlığa gidip onların kemiklerinin avunulacak tek şey olduğunu düşünür. Ayrıca, fıtık ameliyatı sebebiyle hastanede yatarken odasındaki hasta çocuğun ölümü onu çok etkiler. O gün orada ölen kişinin kendisi değil de başkası olduğundan dolayı kendisini şanslı hisseder. *Yalnızlar* romanında ise Macide'nin ölümü Doktor Nevzat'ı derinden sarsar. Doktor Nevzat'ın Macide'nin ölümünde kendi payının olduğunu bilmesi büyük bir pişmanlık yaşamasına neden olur ve vicdan azabından kurtulamaz. Ayrıca, aynı çatı altında yaşadıklarından ve hayatlarını birleştirdiklerinden dolayı Nevzat yaşamında Macide'nin boşluğunu dolduramaz ve her şey bir an anlamsızlaşıp yapayalnız kalır. Nermin öğretmen ise eşi Üsteğmen Galip ve dedesinin ölümünden sonra daha da yalnızlaştığını fark edip onların kıymetini anlar. Ölen kişiler hayatından çıktıktan sonra arkasını yaslayacağı hiç kimsesi kalmaz. Ölen kişilerin değeri öldükten sonra anlaşılır. *Yalnızlar* romanında ayrıca Eczacı Remzi'nin de kızını kaybetmesi ve ondan sonra hayatında doğan boşluğa değinilir. O, ölen kızının eşyalarına her baktığında evladını hatırlar ve onun bıraktığı yalnızlığı dolduramaz.

Ölüm olgusunun yalnızlığa etkisinin yanı sıra yalnızlığın bir sonucu olarak ortaya çıkması da her iki romanda vurgulanır. Bu durum, özellikle intihar olgusunda açık bir şekilde görülür. Her iki romanda da birer intihar olayı yaşanıp bunlar yalnızlık sonucu meydana gelir. *Everyman* romanında

Kramer, *Yalnızlar* romanında ise Fransızca öğretmeni Necati intihar eder. İkisi de yalnızlıktan ve diğer sorunlarından kurtulmak için intiharı seçer. Kramer'in hastalıktan kaynaklı dayanılmaz ağrıları, Necati'nin ise cinsel tacize uğraması intiharı tetikler. Kramer, ölen eşini yad ederken Necati de Macide'ye özlem duyar.

Her iki romandaki intihar olgusunu Gordium düğümü ile açıklamak mümkündür.²⁴ *Yalnızlar* romanında Necati'nin intihar etmesi hayatındaki kör düğümü çözememe olarak dikkat çeker. Benzer bir durum, *Everyman* romanında da görülür. Emekliler Köyünde yalnız yaşayan Kramer adlı yaşlı kadının içinde bulunduğu yaşamın anlamsızlığı karşısında düğümü çözmek yerine intihar girişiminde bulunması bu durumun bir yansımasıdır. Karakterler yaşamlarındaki kördüğümünü çözemediklerini anlayınca en son düğümü de kendileri atarlar.

Everyman ve *Yalnızlar* romanlarındaki bir başka benzerlik ölüm veya boşanma sonucu evli bireylerin edindikleri yeni kimlik olan dulluk olgusunda görülür. Her iki romandaki dulluk olgusu da yalnızlığın sebebi olarak işlenir. *Everyman* romanında üç defa evlenip her üç evliliği de boşanma ile sonuçlanan isimsiz kahramanın yaşadığı yalnızlık durumu, dulluk olgusuyla birlikte ele alınır. İsimsiz kahramanın yanı sıra kızı Nancy'nin boşanma sonucu dul kalması da romanda dikkat çekilen hususlardandır. Romanda dul kalan iki bireyin birbirlerine destek olarak içinde bulundukları yalnızlık duygusu ile başa çıkmaya çalıştıkları vurgulanır. *Yalnızlar* roma-

²⁴ Gordium, çözülmesi zor işler için kullanılan ve Büyük İskender'e dayandırılan "Gordium düğümü" söylencesine gönderme yapmaktadır. Aynı zamanda *Yalnızlar* romanının ilk baskısının Gordium adı ile çıktığını da belirtmek gerekir. Anadolu'ya ilerleyip Frigya'nın başkenti Gordion'a ulaşan Büyük İskender'e kentin kurucusu Gordios'un arabası gösterilir. İnanışa göre, arabanın bağlı olduğu kızılcık dallarından yapılmış görünmez düğümü çözen kişi, Asya'nın fatihi olacaktır. Sabırsız davranan Büyük İskender düğümü kılıcıyla çözer. Bu anlamda Gordium düğümü, *Yalnızlar* romanında anlam arayışı ve var olma kaygıları içinde bulunan bir grup gencin içinde bulunduğu durumu simgeler (Bener, 2015).

nunda ise dulluk gerçeği ölüm olgusu bağlamında değinilir. Eşi Üsteğmen Galip'in ölümünden sonra dul kalan Nermin ve eşi Macide'nin ölümünden sonra dul kalan Doktor Nevzat'ın içinde bulundukları yalnızlık durumunu birbirlerine destek olarak giderme yoluna gittikleri vurgulanır. Her iki romanda da dulluk olgusu yalnızlığın sebebi olarak işlenmesine karşın *Everyman* romanında dulluğun sebebi olarak boşanma bağlamı çerçevesinde *Yalnızlar* romanında ise ölüm olgusu olarak değerlendirilir. İki romanda da bireylerin birbirlerine destek vererek yalnızlık duygusundan kurtulmaya çalıştıkları çarpıcı benzerliklerdendir. Bununla birlikte, her iki romanda da dul kalan bireylerin eşlerini aldatmasına vurgu yapılır. Bu açıdan, romanlarda aldatma ve ihanet olgularının yalnızlık ile yakın ilişkisi dikkat çeker. Bu bağlamda, her iki romanda da göze çarpan bir benzerlik de erkek kahramanların evli iken eşlerini aldatmasıdır. Hem isimsiz kahraman hem Doktor Nevzat evli iken eşlerini aldatırken kadın kahramanların aldatma eylemini eşlerini kaybettikten sonra gerçekleştirdikleri görülmür.

Her iki romanda, dikkat çekici bir başka benzerlik cinsellik olgusunun ele alınışında gözlemlenir. Hem *Everyman* romanında hem de *Yalnızlar* romanında cinsellik olgusu ana temalardan birini oluşturur. *Everyman* romanında isimsiz kahraman Phoebe ile evli iken onu önce sekreteri ile sonra da Merete isimli manken ile aldatır. İsimsiz kahraman, Merete ile evlendiğinde ise onu özel hemşiresi Maureen Mrazek ile aldatır. *Yalnızlar* romanında ise Doktor Nevzat eşini müzik öğretmeni Nermin ile aldatırken, Nermin'in eşi Üsteğmen Galip ise onu Nazmiye adlı başka bir öğretmen ile aldatır. Romanlardaki cinsellik olgusu, meşru ilişkilerden ziyade gayr-ı meşru ilişkiler bağlamında ele alınır. *Everyman* romanında, gayr-ı meşru ilişkiler sonucu yaşanan cinsel ilişkiler yalnızlığa sebep olurken *Yalnızlar* romanında yaşanan gayr-ı meşru ilişkiler bireylerin içinde bulundukları yalnızlık duygusu sonucu gerçekleşir.

Her iki romandaki bir başka benzerlik, hastalık olgusu bağlamında ortaya çıkar. *Everyman* romanında isimsiz kahraman çocukluğundan beri birçok hastalık ile mücadele eder. Sağlık sorunlarından dolayı birkaç operasyon geçirir ve sık sık hastaneye gider. *Yalnızlar* romanında ise Terzi Nuri'nin ikinci eşi yatalak olduğu için yerinden kalkamayıp üvey kızı Adalet'e bağımlı bir şekilde yaşar. Hastalık her iki romandaki karakterlerde de fiziksel yetersizliğe neden olup iki karakteri de daha az aktif duruma getirip sosyal çevresiyle olan bağlarını azaltıp yalnızlığa neden olur. *Everyman* romanında hastalık olgusu romanın ana temalarından birini oluşturup yalnızlığın önemli bir sebebi olarak işlenir. *Yalnızlar* romanında ise hastalık olgusu ve yalnızlık ilişkisi tek bir yerde vurgulanıp tıpkı *Everyman* romanında olduğu gibi yalnızlığın sebebi olarak yorumlanır.

Romanlardaki bir başka benzerlik de pişmanlık olgusunun ele alınışında görülür. Her iki romanda da yalnızlık duygusuna kapılan bireylerin yaşadıkları pişmanlık ön plandadır. *Everyman* romanında artık yaşamının son demlerinde olup yoğun yalnızlık duygusuna kapılan isimsiz kahramanın yaşadığı pişmanlıklara yer verilir. Özellikle, oğullarından uzak kalması ve ikinci eşi Phoebe'yi aldatması konusunda yaşadığı pişmanlıkların yaşadığı yalnızlık duygusu ile yakın ilişkisi dikkat çeker. *Yalnızlar* romanında ise pişmanlık olgusuna özellikle Doktor Nevzat üzerinden değinilir. Doktor Nevzat, dış gebelik sonucu yaşamını yitiren eşi Macide'nin ölümü sonrası zaman zaman pişmanlık duygusuna kapılır.

Everyman romanında isimsiz kahraman, yalnızlığından ve hatalarından pişmanlık duyduğu için, "bu adamı ben yarattım" diye hayıflanır. *Yalnızlar* romanında ise Nermin, Doktor Nevzat'a "yalnızlığını sen kendin yaratıyorsun" diye belirtir. Esasında, her iki romanda da bireylerin kendi hataları sonrası yalnızlık problemi ile baş başa kaldıkları vurgulanır.

Romanlarda taşınma sonrası meydana gelen yalnızlık durumu da dikkat çeker. *Yalnızlar* romanında, Doktor Nevzat'ın İstanbul'dan küçük bir Anadolu kasabasına sürgüne gönderilmesi sonrası yeni yaşamına uyum sağlayamaması konu edinilir. Doktor Nevzat'ın İstanbul gibi renkli ve büyük bir kentten küçük bir kente taşınmak zorunda kalması ve bu küçük kentte uzman bir doktor olup da pratisyen hekimin yapabildiklerini yapmak zorunda kalması ve bunlarla birlikte kendi dünyasına yabancı insanlar ile bir arada yaşamak zorunda kalması onu derinden etkiler. Doktor Nevzat'ın bu yaşadıkları içinde bulunduğu derin yalnızlık duygusunun önemli sebepleri arasında yer alır. *Everyman* romanında ise roman kahramanının taşınması emekli olmasıyla birlikte emekliler köyüne yerleşmesinde görülür. Yaşamını New York gibi büyük bir kentte geçiren isimsiz kahramanın küçük bir emekliler köyüne taşınması yeni hayatında birtakım sorunların doğmasına sebep olur. Çünkü isimsiz kahraman gençliğinde çok hareketli bir yaşam sürdürür ve yeni hayatındaki sadelik ve yavaşlık birtakım sorunlar yaşamasına sebep olur.

Farklılıklar

Everyman romanı ile *Yalnızlar* romanındaki benzerliklerin yanı sıra birtakım farklılıklar da bulunur. Romanlardaki ilk önemli farklılık zamansal açıdan ortaya çıkar. *Everyman* romanı 2006 yılında yayınlanırken *Yalnızlar* romanı 1956 yılında yayınlanmıştır. İki romanın yayınlanma tarihleri arasında yarım yüz yıllık bir zaman dilimi bulunur. *Everyman* romanında bir kişinin doğumundan ölümüne kadar yaşadıkları konu edilirken *Yalnızlar* romanında, birden çok kahramanın kısa süreli yaşamları ele alınır. Romanlara genel olarak bakıldığında karşımıza çıkan bu farklılıklarının yanı sıra romanlardaki yalnızlık imgesinin ele alınışında da birtakım farklılıklar göze çarpar.

Everyman romanında yaşlılık olgusu romanın ana temalarından birini oluşturur. Roman, isimsiz bir kahramanın doğumundan ölümüne kadar süren yaşamını konu edinmekle birlikte özellikle yaşlılık döneminde yaşadığı yalnızlık duygusuna önemli bir yer ayırır. Buna karşın, *Yalnızlar* romanında yaşlılık olgusu ele alınmayarak roman kahramanları genç bireylerden oluşur. *Everyman* romanında, yaşlılık olgusuyla birlikte emeklilik olgusuna da değinilir. Modern toplumlarda, özellikle yaşamını çalışarak geçiren bireyler yaşlandıklarında emekli olurlar. Emeklilik olgusu da bireylerin yaş itibariyle yaşlı statüsünde yer almalarından dolayı beraberinde yalnızlığı getirir. Romanda bu duruma vurgu yapılır ve emekliliğin yalnızlığa sebep olduğu ima edilir. Buna karşın, *Yalnızlar* romanında emeklilik olgusuna yer verilmez.

Everyman romanında yalnızlığın bir başka sebebi olarak boşanma olgusu ele alınır. Roman kahramanı üç defa evlenir ve her üç evliliği de boşanma ile sonuçlanır. Bu boşanmalar sonucu roman kahramanı dul kalır. Bu dulluk durumu da yalnızlığı tetikleyen bir forma dönüşür. Buna karşın *Yalnızlar* romanında boşanma olgusu romanda ele alınmaz. Sadece eşi ile sorun yaşayan Doktor Nevzat, eşinden boşanmayı düşünür fakat bunu eyleme dönüştürmez. *Yalnızlar* romanındaki dulluk olgusu daha önce de belirtildiği üzere boşanmadan ziyade ölüm sonucu meydana gelir. Bu hem Doktor Nevzat'ın eşi Macide'yi kaybetmesinde hem de Nermin'in eşi Üsteğmen Galip'i yitirmesinde görülür.

Her iki romanda da evlilik kurumuna yaklaşımda önemli farklılık göze çarpar. *Everyman* romanında isimsiz kahramanın ağabeyi Howie'nin evliliğine imrenerek baktığı vurgulanarak evlilik kurumunun önemine değinilirken *Yalnızlar* romanında ise evlilik kurumunun bireylerin yaşamalarını sınırlandırdığına odaklanılıp evlilik kurumuna eleştirel yaklaşılmır.

Yalnızlar romanında, alkol bağımlılığı romanın ana temalarından birini oluşturur. Romanda alkol bağımlılığının,

bireylerin içinde bulundukları yalnızlık duygusunun bir sonucu olarak ortaya çıktığı üzerinde durulur. Doktor Nevzat, Üsteğmen Galip, Fransızca Öğretmeni Necati, Savcı Şevket ve Dilsiz Musa'nın Terzi Nuri'nin dükkanında bir araya gelip alkol kullanmaları romanda sıklıkla işlenir. Buna karşın *Everyman* romanında ise alkolizm olgusuna yer verilmez.

Yalnızlar romanında göç ve kentleşme olguları sonucu bireyin yaşadığı yalnızlık durumu konu edilir. Romanda dışarıdan Edremit'e çeşitli gerekçelerle göç eden bireylerin yaşadıkları yalnızlık duygusu ele alınırken zaman zaman Edremit'ten göç etme (kaçma) duygusu da işlenir. Ayrıca, küçük bir kentte yaşananların konu edildiği romanda kahramanların içinde bulundukları yalnızlık duygusu sosyal yalnızlık imgesi bağlamında incelenir. Romanda, sıklıkla kent yaşamındaki kalabalık içinde yalnızlık duygusu işlenir. Buna karşın *Everyman* romanında göç olgusuna kısmi olarak değinilirken kentleşme olgusuna yer verilmez. Romandaki göç olgusu isimsiz kahramanın emekli olduktan sonra New York'tan emekliler köyüne taşınması üzerinden ele alınır. İki romandaki göç olgusunun ele alınışı bu anlamda farklılık taşır.

SONUÇ

Philip Roth'un Everyman ve Erhan Bener'in Yalnızlar Romanlarında Yalnızlık İmgesi başlıklı bu çalışma iki bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde, yalnızlık kavramına dair teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu teorik çerçeve oluşturulurken literatür incelenerek genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, yalnızlık kavramının literatürde nasıl tanımlandığı, yalnızlık kavramına dair kuramsal yaklaşımlar, yalnızlık sorunsalı, yalnızlık algısı ve yansımaları, yalnızlığın sonuçları, tek başınalık, yapayalnızlık, yalnızlık ve hastalık ilişkisi, yalnızlık ve ölüm ilişkisi, yalnızlık ve yaşlılık ilişkisi, yalnızlık ve emeklilik ilişkisi ile yalnızlık ve ilişkilerin sonu gibi konular hakkında teorik birtakım bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde ise birinci bölümdeki teorik çerçeve de göz önünde bulundurularak Philip Roth'un *Everyman* ve Erhan Bener'in *Yalnızlar* romanındaki yalnızlık imgesi incelenmiştir. İkinci bölümde, ayrıca yazarların hayatları ve eserleri ile romanların özetlerine de yer verilmiştir. Bunların yanı sıra, iki romandaki benzerlikler ve farklılıklar da yalnızlık imgesi bağlamında değerlendirilmiştir.

Everyman romanında yalnızlık imgesinin ölüm, hastalık, ilişkilerin sona ermesi, yaşlılık ve emeklilik olguları bağlamında ele alındığı görülür. Amerikan edebiyatının usta isimlerinden olan Philip Roth'un bu eseri, kuşkusuz Roth'un kişisel yaşamından da izler taşır. Roth, yaşlılık döneminde yazdığı bu romanda modern bireyin yaşlılıkla gelen emek-

lilik yaşamını konu edinmekle birlikte, yaşlılıkla bireyin düşüncesinde artan oranda yer alan ölüm olgusunu işler. Bunun yanında, özellikle bireyselliğin arttığı modern toplumlarda aile kurumunu sarsan boşanma olgusunu da ele alır. Dahası, Roth, Modern Tıp'ın büyük gelişme kaydettiği bir dönemde, bireyin hastalıklarla mücadelesini de romanda ustalıkla işler. Ölüm, yaşlılık, emeklilik, boşanma, hastalık gibi olguları yalnızlık imgesi bağlamında yorumlayan Roth, bu olguları kimi zaman yalnızlığın nedeni olarak kimi zaman ise yalnızlığın sonucu olarak ele alır.

Yalnızlar romanında ise yalnızlık imgesi ölüm, alkolizm, göç ve kentleşme olguları bağlamında işlenmekle birlikte romanda sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık imgeleri ön plana çıkar. Kuşkusuz *Yalnızlar* romanı da yazarı Erhan Bener'in yaşamından izler taşır. Bener'in genç yaşta kaleme aldığı bu roman genç bireylerin yaşamını konu edinir. Aynı zamanda, romandaki olaylar Bener'in gerçek hayatta bir dönem yaşadığı Anadolu'nun küçük bir şehrinde geçer. Ayrıca Bener'in gerçek hayatında elçilik yapması ve Fransızcaya hâkim olması, bununla birlikte romanın yazıldığı 1950'li yıllarda Türkiye'de Fransızca'nın okullarda yabancı dil olarak okutulması, Bener'in Necati karakterini Fransızca öğretmeni olarak sunmasında ve romanda yer yer Fransızca ifadelerle yer vermesinde etkili olduğu söylenebilir. Bener, romanda ölüm, alkolizm ve kent yaşamının bireyin yalnızlığı üzerindeki etkilerini ustalıkla sergilerken aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu yalnızlık duygusunu sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık imgesi bağlamında ele alır. Bener, yalnızlığın sonuçlarına odaklansa da yer yer yalnızlığın sebeplerine de vurgu yapar.

Everyman ve *Yalnızlar* romanları, iki farklı toplumda ve birbirlerinden oldukça farklı iki yazar tarafından yazıldığı için bu romanların kimi farklılıklara sahip olmaları kaçınılmazdır. Öncelikle, romanlar farklı dönemlerde yazılır. *Everyman*

romanı iki binli yıllarda yazılırken, *Yalnızlar* romanı bin dokuz yüz ellili yıllarda yazılmıştır. *Everyman* romanında bir bireyin doğumundan ölümüne kadar yaşadıkları işlenirken *Yalnızlar* romanı birden çok bireyin kısa süreli yaşamlarını konu edinir.

Romanlardaki bu genel farklılıkların yanı sıra, yalnızlık imgesinin ele alınışında da kimi farklılıklar göze çarpar. *Everyman* romanında yaşlılık, emeklilik, boşanma gibi olgular ön plandayken, *Yalnızlar* romanında bunlar söz konusu değildir. Bunun yanı sıra *Yalnızlar* romanında alkolizm ve kentleşme olguları ağır basarken, *Everyman* romanında bunlar konu dışıdır. Her iki romandaki bu farklılıkların yanı sıra, romanlardaki yalnızlık imgesinin ele alınışında kimi benzerlikler de göze çarpar. Her iki romanda da ölüm olgusu ön plana çıkar. Buna bağlı olarak, intihar olgusu da dikkat çeker. Bir başka benzerlik her iki romanda da dulluk olgusuyla ilgilidir. Her iki romanda da dulluk olgusu yalnızlığın sebebi olarak sunulsa da dulluğun sebepleri farklıdır. *Everyman* romanında dulluğun sebebi olarak boşanma olgusu betimlenirken *Yalnızlar* romanında dulluğun sebebi olarak ölüm olgusu işlenmiştir. Her iki romandaki bir başka benzerlik, hastalık olgusunun yalnızlığın sebebi olarak ele alınmasında görülür. *Everyman* romanında hastalık vakası romanın ana temalarından birini oluştururken *Yalnızlar* romanında sadece bir yerde hastalık olgusuna değinilir.

Her iki romandaki bir başka benzerlik cinsellik olgusunun ele alınışında dikkat çeker. Her iki roman da cinselliği gayr-ı meşru ilişkiler bağlamında ele alıp buna bağlı olarak aldatma ve ihanet temalarını da işler. *Everyman* romanında cinsellik yalnızlığın sebebi olarak ön plandayken *Yalnızlar* romanında cinsellik yalnızlığın sonucu olarak dikkat çeker.

Çalışmadan elde edilen bulgular, yalnızlık imgesinin farklı toplumlardaki edebi metinlerde benzer şekilde ele alın-

dığını gösterir. Bu durum, esasında farklı toplumlarda yaşan-
sa da yalnızlık olgusunun insanlığın ortak bir kaderi oldu-
đunun göstergesidir. Bunun aşılması için birtakım ahlaki ve
insani değerlere ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Hanife, (2016), “Yalnızlık Duygusu ve Ölçümü”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, s. 273-289.
- Alkan, Saliha ve Sezgin, Arzu, (1998), “Yetişkin Hastalarda Yalnızlık”, *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2 (1), s. 43-52.
- Anlı, Gazanfer, (2018), “İnternet Bağımlılığı: Sosyal ve Duygusal Yalnızlık”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), s. 389-397.
- Armağan, Ahsen, (2014), “Yalnızlık ve Kişilerarası İletişim İlişkisi: Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (30), s. 27-43.
- Bahadır, Abdulkerim, (2002), “Modernitenin Yıkıcı Etkileri Karşısında Savunmasız İnsan”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, s. 129-142.
- Bener, Erhan, (2015), *Yalnızlar*, İstanbul, Everest Yayınları.
- Biography.com, (2 Nisan 2014), “Philip Roth Biography”, 26 Temmuz 2018, <https://www.biography.com/people/philip-roth-9465081>
- Biyografya.com, (b. t.), “Erhan Bener”, 27 Temmuz 2018, <http://www.biyografya.com/biyografi/6177>
- Cevizci, Ahmet, (1997), *Felsefe Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara, Ekin Yayınları.
- Ceyhan, Sibel, (2005), *Kayseri Nuh Naci Yazgan Sağlık Ocağı Bölgesinde Yaşayan 65 Yaş ve Üst Bireylerin Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi*, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Çakır, Özlem ve Oğuz, Ebru, (2017), “Lise Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Akıllı Telefon Bağımlılığı Arasındaki İlişki”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (1), s. 418-429..
- Çay, Cafer, (2109), “Fenomenolojik Yaklaşım”, 16 Temmuz 2018, http://www.tavsiyee diyorum.com/makale_5316.htm
- Çelik, Ayşegül, Kin, Özlem Kardeş ve Karadakovan, Ayfer, (2017), “Huzurevinde Yaşayan Yaşlı Bireylerde Yalnızlık Durumu ve Sağlıklı Yaşam Biçimi

- Davranışları”, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2 (3), s. 17-23.
- Danış, Mehmet Zafer, (2009), “Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar”, *Toplum ve Sosyal Hizmet (Society and Social Work)*, 27 (1), s. 67-84.
- De Jong-Gierveld, Jenny ve Raadschelders, Jos (1982), “Types of Loneliness”, (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Resarch and Therapy*, In (p. 105-120), Newyork, Wiley Interscience.
- Doğan, Uğur ve Karakuş, Yahya, (2017), “Lise Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanımının Yordayıcısı Olarak Çok Boyutlu Yalnızlık”, *Sakarya University Journal of Education*, 6 (1), s. 57-71.
- Duy, Baki, (2003), *Bilişsel-Davranışçı Yaklaşımına Dayalı Grupla Psikolojik Danışmanın Yalnızlık ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlar Üzerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Dw.com, (23 Mayıs 2018), “Edebiyatçı Philip Roth Hayatını Kaybetti”, 26 Temmuz 2018, <https://www.dw.com/tr/edebiyat%C3%A7%C4%B1-philip-roth-hayat%C4%B1n%C4%B1-kaybetti/a-43890477>
- Dykstra, Pearl A., (2009), “Older Adult Loneliness: Myths and Realities”, 12 Temmuz 2018, <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10433-009-0110-3>
- Ernst, J.M., ve Cacioppo, J.T. (1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, 8, 1-22.
- [https://doi.org/10.1016/S0962-1849\(99\)80008-0](https://doi.org/10.1016/S0962-1849(99)80008-0)
- Erol, Saime, Sezer, Ayşe, Şişman, Fatma Nevin ve Öztürk, Selma, (2016), “Yaşlılarda Yalnızlık Algısı ve Yaşam Doyumu”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5 (3), s. 60-69.
- Erpay, Tunahan, (2017), *Tek Başına Olma ve Tek Başına Olmayı Tercih Etmenin Yalnızlık, Yaşamda Anlam ve Utangaçlıkla İlişkisinin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Eşmeler, Ahmet Şafak, (2017), "Kentleşme Sorunlarının İntihar Üzerine Etkisi", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2), s. 98-116.
- Fromm, Erich, (1995), *Özgürlükten Kaçış*, 3. Baskı, (Çev. Şemsa Yeğin), İstanbul, Payel Yayınları, (Orijinal çalışma basım tarihi 1969).
- Geçtan, Engin, (2006), *İnsan Olmak*, 5. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları.
- Göka, Erol, (2009), *Ölme: Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Gün, Filiz, (2006), *Kent Kültüründe Yalnızlık Duygusu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Günay, Mustafa, (2015), "Yalnızlık ve Birliktelik Arasında İnsan İlişkileri", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 3, s. 98-105.
- Haliloğlu, Sümeyye, (2008), *Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri, Bağlanma Biçimleri ve İşlevsel Olmayan Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Malatya İli Örneği)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Horney, Karen, (1993), *Ruhsal Çatışmalarımız*, 2. Baskı, (Çev. Selçuk Budak), Ankara, Öteki Yayınevi, (Orijinal çalışma basım tarihi t.y.).
- Horney, Karen, (t.y.), *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, (Çev. Selçuk Budak), Ankara, Öteki Yayınevi, (Orijinal çalışma basım tarihi t.y.).
- Hunt, Morton M., (1973), "Alone, Alone, All, All Alone", (Ed. Robert S. Weiss) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*, In (p. 125- 133), Cambridge, MIT Press.
- İmamoğlu, Seval, (2008), *Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Roller ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenme*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kaplan, Mahmut Süleyman, (2011), *Öğretmenlerin İş Yerinde Yalnızlık Duygularının Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyi ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi

- Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Karayel, Gamze Karataş, (2011), *Ergenlerde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Mükemmeliyetçilik*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Khorshid, Leyla, Eşer, İsmet, Zaybak, Ayten, Yapucu, Ülkü, Arslan, Gülşah G. ve Çınar, Şebnem, (2004), "Huzurevinde Kalan Yaşlıların Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi", *Türk Geriatri Dergisi*, 7 (1), s. 45-50.
- Kılavuz, M. Akif, (2005), "Batı Kültüründe Yaşlanma Dönemi Yalnızlık Duygusunu Azaltma ve Arkadaş İlişkilerini Geliştirme Açısından Dinî Etkinliklerin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2), s. 25-39.
- Kılınç, Hicran ve Sevim, Seher A., (2005), "Ergenlerde Yalnızlık ve Bilişsel Çarpıtmalar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38 (2), s. 67- 89.
- Kızılgeçit, Muhammed, (2011), *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Kimkimdir.gen.tr, (b. t.) "Erhan Bener (1929-2007)", 27 Temmuz 2018, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=4183>
- Koçak, Erhan, (2008), *Ergenlerde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı ve Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Kömürcü, Mehmet Can, (2018), "Philip Roth Kimdir? Philip Roth Hayatı ve Eserleri", 26 Temmuz 2018, <http://www.milliyet.com.tr/Philip-Roth-kimdir--Philip-Roth-hayati-ve-eserleri-molatik-8076/>
- Lopata, Helena Z., (1973), "Loneliness: Forms and Components", (Ed. Robert S. Weiss) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social İsolation*, In (p. 102- 115), Cambridge, MIT Press.
- Lopata, Helena Z., Heinemann, Gloria D. Ve Baum, Joanne, (1982), "Loneliness: Antecedents and Coping Strategies in the Lives of Widows", (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy*, In (p. 310-326), Newyork, Wiley Interscience.

- Marshall, Gordon, (2005), *Sosyoloji Sözlüğü*, 2. Baskı, (Çev. Osman Akinhay ve Derya Kömürçü), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).
- Mert, Abdullah ve Özdemir, Gizem, (2018), "Yalnızlık Duygusunun Akıllı Telefon Bağımlılığına Etkisi", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8, s. 88- 107.
- Milliyet, (11 Aralık 2007), "Kendi Romanıyla Uğurlandı", 27 Temmuz 2018, <http://www.milliyet.com.tr/kendi-romaniyla-ugurlandi/guncel/haberdetayarsiv/11.12.2007/261755/default.htm>
- Moran, A. Vahid, (1997), *Büyük Türkçe-İngilizce Sözlük, A Turkish-English Dictionary*, 4. Baskı, İstanbul, Adam Yayınları.
- Nytimes.com, (25 April 2006), "Philip Roth, Haunted by Illness, Feels Fine", 11 Kasım 2018, <https://www.nytimes.com/2006/04/25/books/25roth.html>
- Ökmen, Mustafa ve Parlak, Bekir, (2008), "Modernleşmeden Küreselleşmeye Türk Kent Yönetimleri: Temel Nitelikler, Sorunlar ve Projeksiyonlar", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15, s. 199-259.
- Öksüz, Yücel, (2005), "Duyguların Açılması Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeylerine Etkisi", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2), s. 185-195.
- Özatça, Arzu, (2009), *Ergenlerde Sosyal ve Duygusal Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Aile İşlevleri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Özen, Üstün ve Sarıcı, M. Burçin Korukçu, (2010), "Yalnızlık Olgusu ve Sanal Sohbetin Yalnızlığın Paylaşımına Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (1), s. 149- 159.
- Özgel, İshak, (2014), "Sosyolojik Tefsir Bağlamında 'Yalnızlık Sorunu' Karşısında Kur'an", *Ekev Akademi Dergisi*, 59, s. 331-353.
- Özodaşık, Mustafa, (2001), *Modern İnsanın Yalnızlığı*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Özkürkçügil, Aytül Çorapçıoğlu, (1998), "Cezaevinde Yalnızlık ve Yalnızlığın Depresyonla İlişkisi", *Kriz Dergisi*, 6 (1), s. 21-31.

- Pancar, Ayşegül, (2009), *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Yalnızlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Parkes, C. Murray, (1973), "Separation Anxiety: An Aspect of the Searchfor a Lost Object", (Ed. Robert S. Weiss) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social İsolation*, In (p. 53-67), Cambridge, MIT Press.
- Paula, Karnick, (2011), "Yalnızlık Hissi: Teorik Yaklaşımlar", (Çev. Selçuk Zengin ve Muhammed Kızılgeçit) *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11 (3), s. 217-229, (Orijinal çalışma yayın tarihi 2005).
- Peplau, Letitia Anne, Miceli, Maria ve Morasch, Bruce (1982), "Loneliness and Self-Evaluation", (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Resarch and Therapy*, In (p. 135-151), Newyork, Wiley Interscience.
- Peplau, Letitia Anne ve Perlman, Daniel (1982), "Perspectives on Loneliness", (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Resarch and Therapy*, In (p. 1-18), Newyork, Wiley Interscience.
- Peplau, Letitia Anne, Tora, K. Bikson, Rook, Karen S. Ve Goodchilds, Jacqueline D., (1982), "Being Old and Living Alone", (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Resarch and Therapy*, In (p. 327-347), Newyork, Wiley Interscience.
- Perlman, Daniel ve Peplau, Letitia Anne, (1982), "Theoretical Approaches to Loneliness", (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Resarch and Therapy*, In (p. 124-134), Newyork, Wiley Interscience.
- Peplau, L. A. (1985). Loneliness research: Basic concepts and findings. In I. G. Sarason (Ed.), *Social support: Theory, research and applications* (pp. 269-286). Washington: Hemisphere Publishing Corporation.
- Polat, Ülkü ve Kahraman, Burcu Bayrak, (2013), "Yaşlı Bireylerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişki", *Fırat Tıp Dergisi*, 18 (4), s. 213-218.

- Riesman, David, (1973), "Foreword", (Ed. Robert S. Weiss) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social İsolation*, In (p. IV-XXII), Cambridge, MIT Press.
- Rokach, A. (2004). Loneliness then and now: Reflections on social and emotional alienation in everyday life. *Current Psychology*, 23(1), 24-40.
- Rogers, Carl R., (1994), *Etkileşim Grupları*, (Çev. Hamdullah Erbil), Ankara, Ekin Yayınları, (Orijinal çalışma basım tarihi 1970).
- Rook, K. S. (1984). Promoting social bonding: Strategies for helping the lonely and socially isolated. *American Psychologist*, 39 (12), 1389-1407.
- <https://doi.org/10.1037/0003-066X.39.12.1389>
- Rook, Karen S. ve Peplau, Letitia Anne, (1982), "Perspective on Helping the Lonely", (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Resarch and Therapy*, In (p. 351-377), Newyork, WileyInterscience.
- Roth, Philip, (2016a), *Everyman*, London, Vintage.
- Roth, Philip, (2016b), *Sokaktaki Adam*, 3. Baskı, (Çev. Kaya Genç), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, (Orijinal çalışma basım tarihi 2006).
- Sabah.com.tr, (18 Ocak 2018), "'Yalnızlıktan Sorumlu' Bakanlık Kuruldu", 20
- Kasım 2018, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/01/18/yalnizliktan-sorumlu-bakanlik-kuruldu>
- TDK, (2011), *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TUİK, (2 Mart 2018), "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2017", 20 Temmuz
- 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>
- TUİK, (15 Mart 2018), "İstatistiklerle Yaşlılar, 2017", 15 Temmuz 2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27595>
- Tükel, Raşit, (2016), "Yalnızlık Üzerine Notlar", *Psikanaliz Yazıları 3; Yalnızlık*, (4. Baskı) içinde (s. 39-43), İstanbul, Bağlam Yayıncılık

- Ulutaş, Nurullah, (2011), *İntihar ve Roman; İntihar Olgusunun Türk Romanına Yansıması (1872-1960)*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ünlü, Samet, (2014), *1+1 Stüdyo Yaşamlar*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Weiss, Robert S. (1973), "The Study of Loneliness", (Ed. Robert S. Weiss) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*, In (p. 9-29), Cambridge, MIT Press.
- WGPW, (The Women's Group on Public Welfare) (1973), "Individuals Most Troubled by Loneliness", (Ed. Robert S. Weiss) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*, In (p. 79-85), Cambridge, MIT Press.
- Wikipedia.org, (b.t.), "Philip Roth", 26 Temmuz 2018, <http://www.wiki-zero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUGhpbGlwX1JvdGg>
- Yahyaoğlu, Recai, (2005), *Yalnızlık Psikolojisi*, İstanbul, Nesil Yayınları.
- Yaşar, M. Ruhat, (2007), "Yalnızlık", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1) s. 237-260.
- Young, Jeffrey E (1982), "Loneliness, Depression and Cognitive Therapy: Theory and Application", (Ed. Letitia Anne Peplau ve Daniel Perlman) *Loneliness a Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy*, In (p. 379-406), Newyork, Wiley Interscience.